

ILLIK PÉTER

TÖRÖK DÚLÁS A DUNÁNTÚLON

Török kártételek a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken

a 17. század első felében

Doktori (PhD) értekezés

2009

**PPKE BTK Történettudományi Doktori Iskola,
Társadalom és Életmódtörténeti Műhely
Témavezető: Dr. J. Újváry Zsuzsanna, egyetemi
docens**

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönettel és tisztelettel ajánlom ezt a munkát J. Újváry Zsuzsannának és édesapámnak, Illik Mártonnak.

Továbbá ezúton is szeretném megköszönni Zimányi Vera, Hegyi Klára, Fodor Pál, Pálffy Géza, Csepregi Oszkár és Weiszár Attila szakmai tanácsait és segítségét.

TARTALOMJEGYZÉK

ELSŐ RÉSZ: BEVEZETÉS

A TÖRÖK KÁRTÉTELEK ÉS AZ ÉLETMÓDTÖRTÉNETI NÉZŐPONT	7
A „HÁBORÚS BÉKEÉVEK” ÉS A HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK	9
A FORRÁSOK ÉS MÓDSZERTAN	19
A forrásproblémák	19
Módszertani kérdések	20
AZ ELSŐ RÉSZ LÁBJEGYZETEI	23

MÁSODIK RÉSZ: KÁRTÉTELEK A BATTHYÁNY- BIRTOKOKON

A BATTHYÁNY– BIRTOKOK	26
A KANIZSA ELLEN VETETT VÉGVÁRAK	29
KÁRTÉTELEK A BATTHYÁNY-BIRTOKOKON	31
Az 1619–1622-es epizód	31
Kártételek a Batthyány-birtokokon	35
A falusi mikrokörnyezet I.: Újfalu élete	41
A károk keletkezésének körülményei, Batthyány II. Ferenc és Bethlen Gábor viszonya	42
A károk értékelése és összehasonlítása	45
A FALVAKBAN ESETT KÁROK (1620–1630)	46
A KANIZSA ELLEN VETETT VÉGVIDÉK VÁRAIBAN ESETT KÁROK (1630–1640)	50
A FALVAKBAN ESETT KÁROK (1630–1640)	55
A FALUSI MIKROKÖRNYEZET II.	58
A bíró feladatai, szerepe és helyzete a török korban	58
A bicskei bírók tevékenysége 1640–1654 között	62
Bírói feladatok és falusi problémák	64
Földesúri utasítások	66

KÁROK 1640–1650 KÖZÖTT	68
A 1640-es évek falusi kárai	68
A 1640-es évek végvári kárai	68
A FALUHÓDOLTATÁS ÁLTALÁNOS JELLEGZETESSÉGEI. HÓDOLTATÁS A BATTHYÁNY-BIRTOKOKON	70
AZ 1650 UTÁNI IDŐSZAK	73
A MÁSODIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI	75

HARMADIK RÉSZ: A MEGYEI KÁRTÉTELEK

HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK GYŐR MEGYÉBEN	84
Győr megye a 16. században	84
Török kártételek Győr megyében 1606–1683 között	85
Győr város, valamint a győri polgárok és katonák sérelmei 1620–1641 között	87
A falusiak panasza 1621–1642 között	89
Falusi mikrokörnyezet III.: Kajár a 17. században	91
Győr megye 1641 után	92
Faluhódoltatás Győr megyében	93
Summaemelés a Győr megyei hódoltsági peremvidéken	96
HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK VAS MEGYÉBEN	102
Török kártételek Vas megyében 1606–1649 között	103
A falusiak panasza	103
A falusi mikrokörnyezet IV.: A köcski károk	107
Faluhódoltatás Vas megyében 1649-ig	108
Summaemelés a vas megyei hódoltsági peremvidéken 1649-ig	109
A vas megyei károk összefoglaló táblázata (függelék)	115
A VESZPRÉM MEGYEI HÓDOLTSÁG	127
Falupusztulás veszprém megyében a 16–17. században	127
HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK ZALA MEGYÉBEN	133
Faluhódoltatás Zala megyében	133
A falusi mikrokörnyezet V.	135
Alsópáhok élete	135
A csernecségi károk	136

A HARMADIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI	140
------------------------------	-----

NEGYEDIK RÉSZ: AZ ORSZÁGOS KÁRTÉTELEK

ORSZÁGOS KÁRÖSSZEÍRÁSOK	145
ORSZÁGOS KÁROK ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉRTÉKELÉSE	150
A Batthyány-birtokok kárai és az országos folyamatok	153
A végvári károk összehasonlító értékelése: országos felmérések és a Batthyány-összeírások	153
Összesített kártételek és rabváltság	154
ANALÓGIA ÉS HIÁNYPÓTLÁS: AZ 1610-ES ÉS AZ 1660-AS ÉVEK BARS MEGYÉBEN	156
A NEGYEDIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI	162

ÖTÖDIK RÉSZ: ÖSSZEFOGLALÁS

BÉKÉBEN PUSZTUL AZ ORSZÁG	165
AZ ÖTÖDIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI	175

HATODIK RÉSZ: FÜGGELÉKEK

A TÁBLÁZATOKBAN HASZNÁLT MÉRTÉKEGYSÉGEK RENDSZERE	178
GYŐR MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN	179
VAS MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN	180
VESZPRÉM MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN	186
ZALA MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN	187
FORRÁSJEGYZÉK	196
IRODALOM	199
ÁBRA- ÉS GRAFIKONJEGYZÉK	205
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	206
TÉRKÉPEK JEGYZÉKE	209
A SZERZŐRŐL	210

ELSŐ RÉSZ: BEVEZETÉS

A TÖRÖK KÁRTÉTELEK ÉS AZ ÉLETMÓDTÖRTÉNETI SZEMPONT

Magyarország, illetve a Magyar Királyság (avagy a királyi Magyarország) 17. századi történetét eddigi történetírásunkban számos megközelítésben dolgozták már fel: köz- és politikatörténeti, társadalom-, gazdaság-, intézmény-, továbbá művelődéstörténeti szempontok szerint. Amikor az életmódtörténeti szemlélet került előtérbe, akkor elsősorban az élet alapvető színtereit (a parasztporta, a nemesi kastély), valamint az anyagi kultúra (például a ruházkodás, állatállomány) elemeit vették számba. Jelen munkámban alapvetően a török kori hétköznapiok veszélyeire, a mindennapi életre, illetve annak zavaraira, az oszmán rablások és hódoltatás okozta károokra helyeztem a hangsúlyt. Néhány ritka kivételtől eltekintve – a 19. század végén publikáltak kártételi jegyzékeket minden elemzés, értelmezés nélkül – meglehetősen elhanyagolták azt a kérdést, hogy valójában mekkora kárt okoztak a török csapatok a Magyar Királyságnak a 17. században. Beleértve ebbe az anyagi (hódoltatás, summaemelés, rablás, állatelhajtás, gyújtogatás, sarcoltatás) és emberveszteséget (emberrablás, emberölés).

Ezen kártípusok közül a summaemelés szorul némi külön magyarázatra. A törökök adófizetésre kényszerítették a magyar falvakat, s ezt egy összegben, summában szedték be. A summát gyakran „verték feljebb”; ezt a summamelését a kortársak a károk, panaszok közé sorolták, akár csak a többi sérelmet.

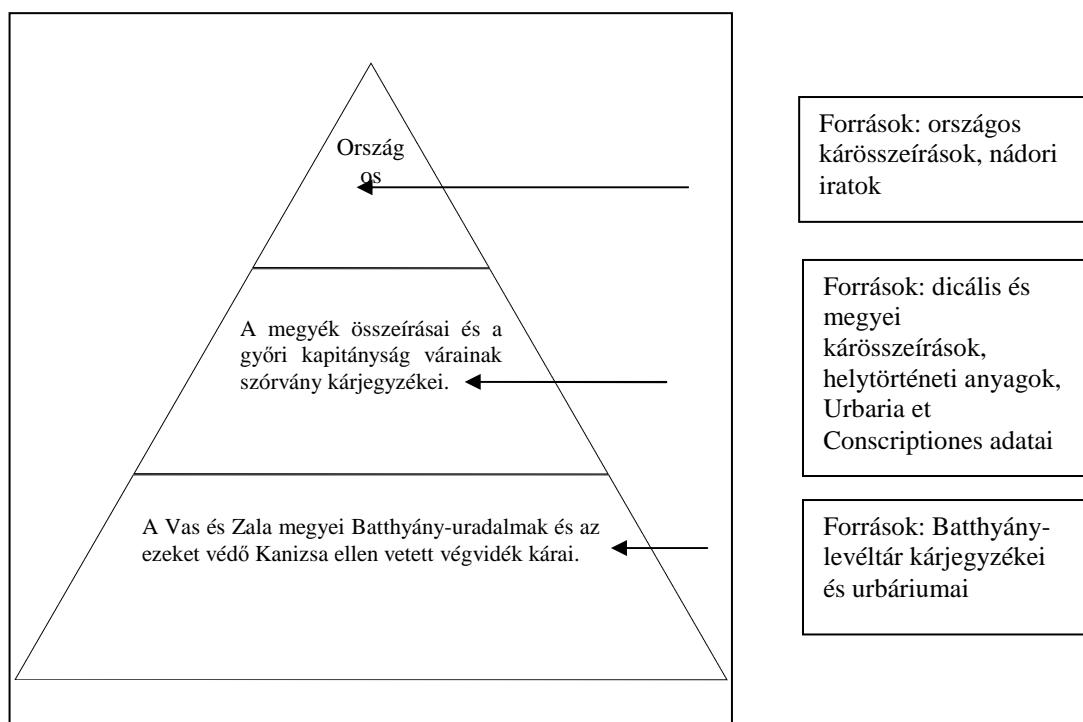
A korszak magyar politikusai nagyon is számon tartották a török csapatok „tevékenységét”, és számos kártételi listát írtak. A megyei közgyűléseken rendszerint tárgyalták ezeket az eseteket. A listákat a török–magyar béketárgyalásokon rendszeresen benyújtották, kártérítést követelve, vagy a „szent békeesség” megszegését igazolva. Eddig csak kevés ilyen jegyzék jelent meg nyomtatásban (teljes egészében leköszölve), ezeket elemző cikk vagy kötet pedig lényegében egy sem. Szükséges tehát egy olyan, a forrásanyagtól függően statisztikai igényű feldolgozás, amely törekszik a károk mértékének egzakt bemutatására, illetve azoknak a falusi parasztnak és a végvári katonának mindennapi életére gyakorolt hatásainak leírására.

Sokan – többek között Hegyi Klára – megfogalmazták már a történelmi érdeklődés változását: *„A török kor másfél évszázada mindig vonzotta, ma is vonzza a kutató kíváncsiságot. [...] A török-magyar viszony kutatói hosszú időn át mindenekelőtt a nagypolitika, a diplomáciai kapcsolatok alakulását állították a középpontba, az élet és a társadalom alsóbb régióiban pedig [...] az emberi és anyagi javak pusztulását. Ma olyan kérdésekre keresik a választ, hogy milyen változásokat hozott a hódítás az ország*

*népességében [...] hogyan éltek – a szultán és a Habsburg király, török és magyar urak kettős nyomása alatt – a városok és falvak lakosai.”*¹ A kutatókat egyrészt valóban érdekelte a török által a 16–17. században okozott pusztítás, de sosem mérték fel azt pontosan. Pusztán a dicális (adó-) összeírásokat használva nem is igazán volt erre lehetőség. Másrészt viszont a török kártételek, illetve a Magyar Királyság lakosainak és végvári vitézeinek életmódjának kutatása között inkább szoros összefüggés, semmint ellentét van, hiszen a török rajtaütések, károkozások komoly nyomot hagytak az itt élők életvitelén. Tehát a mai, modernebb kérdésselvetéseket szinkronba lehet hozni a régebbiekkal. A régi kérdéseket újrafogalmazva vagy újszerűbben feltéve új eredmények érhetők el.

Jelen munka szintézisreemtő szándékában és megközelítésében a kártételek analízisa leginkább életmódtörténeti téma. Ugyanakkor a károk megítélése (elrabolt javak, megölt és elhurcolt falusiak és végváriak) és keletkezési körülményeinek feltárása minden egyéb területet érint, azaz természetesen politika-, társadalom-, had- és gazdaságtörténeti problémák feltárásához is vezet. Az alábbiakban az élet és a kártételek színtereiként, a legalacsonyabbtól a legmagasabbig haladva dolgoztam fel a nyugat-dunántúli hódoltság peremvidék történetét és elemeztem a török kártételeket. (A forrásként használt anyagról részletesebben A FORRÁSOK ÉS MÓDSZERTAN c. részben.) Amikor lehetőség nyílt rá, a statisztikai jellegű feldolgozás köréből kilépve a mikrotörténeti szintig, azaz a faluig nyúltam le, a hódoltsági peremvidéki élet legapróbb szintű analízisa és bemutatása érdekében. (Vö. a FALUSI MIKROKÖRNYEZET I–V. részekkel.)

1. ábra: A források és a kártételek szintjei

A HÁBORÚS BÉKEÉVEK² ÉS A HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK

Már „A mohácsi csatáig több mint húsz alkalommal kötött békét vagy fegyverszünetet a két szembenálló fél [török–magyar]. Ennek ellenére a határvidéken alig szünetelt a fegyveres villongás. A szerződő felek azonban kikötötték, hogy ezeket a leállíthatatlan katonai akciókat nem tekintik a béke megsértésének.”³ Az 1568-as drinápolyi békét követő éveket így a megszokott módon, a történelmi előzményeknek megfelelően az állandó portyák, a falvak hódoltatása, a kisebb várak elfoglalása, valamint a sorozatos, a Magyar Királyság területén belüli fegyveres összetűzések jellemezték, szemben a török megszállást követő évek nagyszabású hadjárataival.

A nyugati megyék portaszámának alakulása is jelzi valamelyest a drinápolyi békével beállt változást. A „valamelyest” szó használata mindenképpen indokolt, hiszen látható, hogy a béke alatt és után egyaránt jelentősen csökkentek a portaszámok Vas és Zala megyében. Bár mindenképpen ide kívánkozik az a módszertani megjegyzés, amely a portális összeírások óvatos kezelésére hívja fel a figyelmet. Ezek az összeírások a 16. század végétől a portát mint adóegységet kezelték. Ennek megfelelően a portaszámok csökkenése elsősorban elszegényedést és nem elnéptelenedést jelent, bár életmódtörténeti szempontból ez sem elhanyagolható probléma. Másfelől pedig ugyanezen megfontolásból következik, hogy a dicális összeírások *deserta* (puszta) kifejezése gyakran szintén adófizetésre való képtelenséget és nem elnéptelenedést jelöl.⁴ A *deserta* státusz sem állandó, gyakran telepítettek újra elhagyott falvakat, vagy költöztek oda vissza az elmenekült falusiak.

1. táblázat: Portaszámok változása a Nyugat-Dunántúlon a 16. században⁵

	Portaszámok évenként (db/%)						
Megye/Év	1546	1552	1559	1564	1570	1574	1576
Győr	254	238 (93,7%)	151 (59,4 %)	249 (98%)	223 (87,8%)	230 (90,6%)	217 (85,4%)
Moson	789	735 (93,2%)	634 (80,4%)	906 (114,8%)	909 (115,2%)	760 (96,3%)	754 (95,6%)
Sopron	1159	1316 (113,5%)	1082 (93,4%)	1387 (119,7%)	1174 (101,3%)	1064 (91,8%)	1039 (89,6%)
Vas	4151	3686 (88,8%)	2832 (68,2%)	2734 (65,9%)	1150 (27,7%)	1602 (38,6%)	1769 (42,6%)
Zala	6040	5177 (85,7%)	3490 (57,8%)	3470 (57,4%)	1957 (32,4%)	1122 (18,6%)	789 (13%)

A táblázatban az 1546-os portaszámot adtam meg 100%-nak, ahhoz viszonyítva a későbbi változásokat. Ezek a számadatok jelzik, hogy Moson és Sopron megye már a 16. században sem szenvedett el jelentős károkat, míg Győr megyében a portaszámok szerény száma miatt nem is lehetett különösebben sok kárt okozni. Azonban a két legnagyobb nyugat-dunántúli megye – Vas és Zala – portaszáma jelentősen és folyamatosan csökkent. A legdrámaibb csökkenést Zala mutatja, a portaszámok 87%-os zuhanásával. Ennek a folyamatnak a felgyorsulása pont 1564–1570 között történt, vélhetőleg Szigetvár 1566-os elestének következtében. Jellegzetes és a háborús békeévek lényegét kiemeli, hogy ezután a portaszámok néhány megugrástól eltekintve tendenciózusan csökkentek.

A háborús békeévek első szakasza 1568-tól egészen a tizenöt éves háborúig (1591–1606) tartott. Ennek jogi alapját az 1547. évi drinápolyi béketárgyalások adták meg. Ezen tárgyalások eredményét I. Ferdinánd magyar király hatalmas diplomáciai sikerként magyarázta, mivel úgy értékelte, hogy a török szultánnak fizetett évi 30 ezer forint „ajándékért” megvásárolta a hódoltság keresztény adóztatásának jogát. Ezzel szemben a török tárgyalófél úgy vélte, hogy Ferdinánd magyar király azért fizette ezt az összeget, hogy megtarthassa a még a kezén lévő magyar területeket. Ez a jogi értelmezésbeli különbség egész a 17. század végéig hintette el „a viszály jogi magvait” a két fél között, a határvidéki örlőharc már bevett gyakorlati formái mellett lehetőséget adva a jogi csatározásra is. A békét követően került sor az első, 1548-as kárrendezési tárgyalásra, majd az 1550-es gyöngyösi tárgyalásra. Ezek a kárrendezési kísérletek voltak az 1606 utáni rendszeres kértételi viták és megegyezések előképei.⁶

Ezen első periódus egyik legjellemzőbb epizódja II. Miksa (1564–1576) császár és magyar király parancslevele a kiskomáromi (kiskomári) végvár kapitányának, amelyben elrendelte a teljes készültséget, „*mintha békesség nem volna*”.⁷

Az 1606-os zsitvatoroki békével a nagyszabású, nyílt háborút egy ugyanilyen jellegű korszak követte, a háborús békeévek második szakasza. Az így létrejött békerendszer lényegében 1683-ig volt érvényben. A zsitvatoroki békét már 1608-ban megújították, majd az 1615-ös bécsi, a komáromi (1618), kőhídigyarmati (más néven szögyéni, 1625), szőnyi (1627 és 1642) és szécsényi-budai (1628–1629) békékben erősítették meg.⁸ A zsitvatoroki békének főként két pontja volt hivatott szabályozni a török–magyar viszonyt a gyakorlatban a hódoltság és a Magyar Királyság határai mentén.⁹ Az ötödik pont: „*Hogy mindenféle csaták megszűnjenek. Ha pedig történet szerint valami tolvajok támadnának, és akármely résznek kárt tennének, szabad legyen efféle gonosztevőket megfogni és az ő megfogások felől az másik résznek*

irattassék; annakutána törvénnel láttassék meg az dolog az előtt az kapitány előtt, melynek kapitánysága alatt efféle hatalom történik, és az elvett marhák visszaadattassanak.” A hatodik pont: „Hogy várakra ütni és megvenni se titkon se nyilván, sem valami practicával ne légyen szabad, sőt még csak próbálni is azokat megvenni, avagy elfoglalni akárminemű módon; és hogy egyik részről is rabságra emberek el ne fogattassanak. Az mi pedig adatott Bocskay fejedelemnek, az az bécsi végzés és pactumok szerint maradjon.”¹⁰

Ezeket a pontokat azonban egyik fél sem tartotta be. A következő forrás a török szemével mutatja be a „szent békesség” korszakát.

„Mi Kanizsa végvárának fő-fő agái köszönetünk után vitéz barátságunkat írjuk Kegyelmeteknek, mint vitéz szomszéd barátinknak.

Ez levelünk által azt adjuk Kegyelmetek tudására, tudjátok azt, hogy az két hatalmas császárok egymással erősen békességet tartanak, az mely két császárok békességét senki el is nem bonthatja, meg is vagyon pedig minekünk parancsolva, hogy békességhez tartsuk magunkat, azt meg is tartjuk, de ti Kegyelmetek békességhez magatokat nem tartván, hanem Sziget, Pécs, Kapos tartományokból száma nélkül való törököt elhordván, hetven-nyolcvan török, rác most is fekszik tömlöcötökben, mi meg eddig hallgattunk. Azt tudjátok-é, hogy azt könnyen megemészthetitek, hogy minap is haddal Bottyani úr több kapitányokkal hatalmas császár várára ment seregével, így tartjátok ti az szent békességet? Azt tudjátok, hogy mi is egynéhány felé el nem mehetnénk, ha szent békességhez hatalmas császárunk parancsolatjához nem tartanánk magunkat. Az minapjában is Komár városi iszpaját egy más iszpajával elvittétek, úgy halljuk Bozzod¹¹ mellett berekben tartják, úgy mentünk ki kétszer is, hogy szerencsére reá találtunk volna, úgy találtuk útban német kapitányt, behoztuk. Vitéz barátunk, ha királyotok parancsolatját és békességét akartok tartani, az elhordott törököket mindjárt eleresszétek! Mi is az német kapitányt eleressztjük, ha pedig ez levelünk látván el nem eresztitek az oda hordott törököket, tudjuk, ti nem tartjátok szent békességhez magatokat, mi is emberünket küldvén győzhetetlen császárunkhoz, és bécsi királynak is tudára adjuk, gondot viselünk rátok. Hamarsággal választ várunk, [hogy] tudjuk mihez tartani magunkat. Isten éltesen mindnyájunkat. Költ Kanizsán. 1649. Kegyelmetek vitéz úr barátai. Idem qui supra.”¹²

A török forrás itt természetesen teljesen egyoldalú, ezért nyilvánvalóan torz képet nyújt. Ugyanakkor a hazai szakirodalom sem elemzi megfelelően ezt a korszakot. Bár tökéletesen felismeri és leírja a legfontosabb jellegzetességeit, de vagy idealizált színben tünteti fel, mint Takáts Sándor,¹³ aki remekbe szabott fogalmazású és stílusú műveiben a tragikus epizódokat is könnyeddé varázsolja, vagy e korszak végtelen tragédiáját

hangsúlyozza, mint Komáromy András következő sorai: „[...] 1627 óta [1640-ig] több mint 300 falu hódoltatott be és hozzávetőleges számítás szerint valami 5000 ember hurczoltatott rabságra. Hát még úton útfélen mennyit levágott a pogány ellenség? Nem tudta volna azt senki számon tartani.”¹⁴ Mindkét vélemény típus sajátossága, hogy pontatlan becsléseket vagy egyáltalán semmilyen adatcsoportot nem használ fel, azaz nem végez mélyfúrást. A legújabb szakirodalom¹⁵ is foglalkozott ezzel a témával, de korántsem kimerítően, ugyanakkor elsősorban a várakra és a bennük esett károokra koncentrált, a mögöttük meghúzódó területekkel nem számolt. Szakály Ferenc immáron közel harminc éve ugyancsak jelezte a historiográfiai hiányt: „A hódoltsági peremvidék története, amely – s ezt nem árt még egyszer hangsúlyozni – a hódoltságétól merőben eltérő problematika, külön monográfiát igényelne, amelyhez a magyar történetírás már eddig is számtalan részletfeldolgozással és forráskiadvánnyal készült fel.”¹⁶

Ezen időszak jellegének tisztázása mellett szükséges a „háborús békeévek” földrajzi terét is behatárolni. Elsősorban azért, mert gyakorlati szempontból nem volt tényleges határ a török hódoltság és a Magyar Királyság között. Hiszen a végvárak rendszere átjárható volt, és a szembenálló felek folyamatosan éltek is ezzel a lehetőséggel. Jogilag pedig már szinte a kezdetektől, az 1547-es tárgyalások óta folytak a viták. A két terület között, illetve azok átfedésével kialakult peremvidék így egy kevésbé lehatárolt, változékony és képlékeny entitásként működött. Ily módon már maga a „mögöttes területek” kifejezés is meglehetősen tisztázatlan. A hódoltság fogalmának pontatlansága számos problémát okozott, így például az ilyen kijelentések értelmezésekor: „Magyarország az 1682-ik évben egyedül a következő szabad megyékből állott: Szala megye éjszaki fele, egész Vas, Sopron és Mosony megye, Győr megyének Rábán és Dunán belőli része, Komárom megyének csallóközi része; egész Pozsony, Trencsin, Túróc, Árva, Liptó és Zólyom megye, Nyitra, Bars és Hont megyék éjszaki részei; Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szatmár megyék egészén, Gömör, Abaúj és Szabolcs éjszaki részei, tehát 17 egész megye.”¹⁷

A máig fennálló viták ellenére Szakály Ferenc megoldási javaslatát fogadtam el és alkalmaztam. Magyarország területe ez alapján a következő részekre osztható:¹⁸

1. A hódoltság: török végvárak mögötti rész.
2. A hódoltsági peremvidék: a magyar és erdélyi végvárak mögötti részek, amelyek a törököknek is adóztak, és ahol a török katonai jelenlét érvényesülni tudott. Tovább árnyalva ezt a definíciót, ide tartoztak még a magyar végvári rendszer vonalai közti falvak (vö. a Térképcsoporttal.), illetve a végvárak ellátására rendelt falvak, hiszen gyakran ezek is a törököknek hódoltak. Például Szentgyörgyvár tartozékai voltak 1677-ben: Zalaszentlászló,

Bőtefalva, Senye, Égenföldre, Hídvég és Mánd. Zalaszentlászló, Hídvég és Senye sorsa ismeretlen, a többi falu a töröknek is adózott.¹⁹

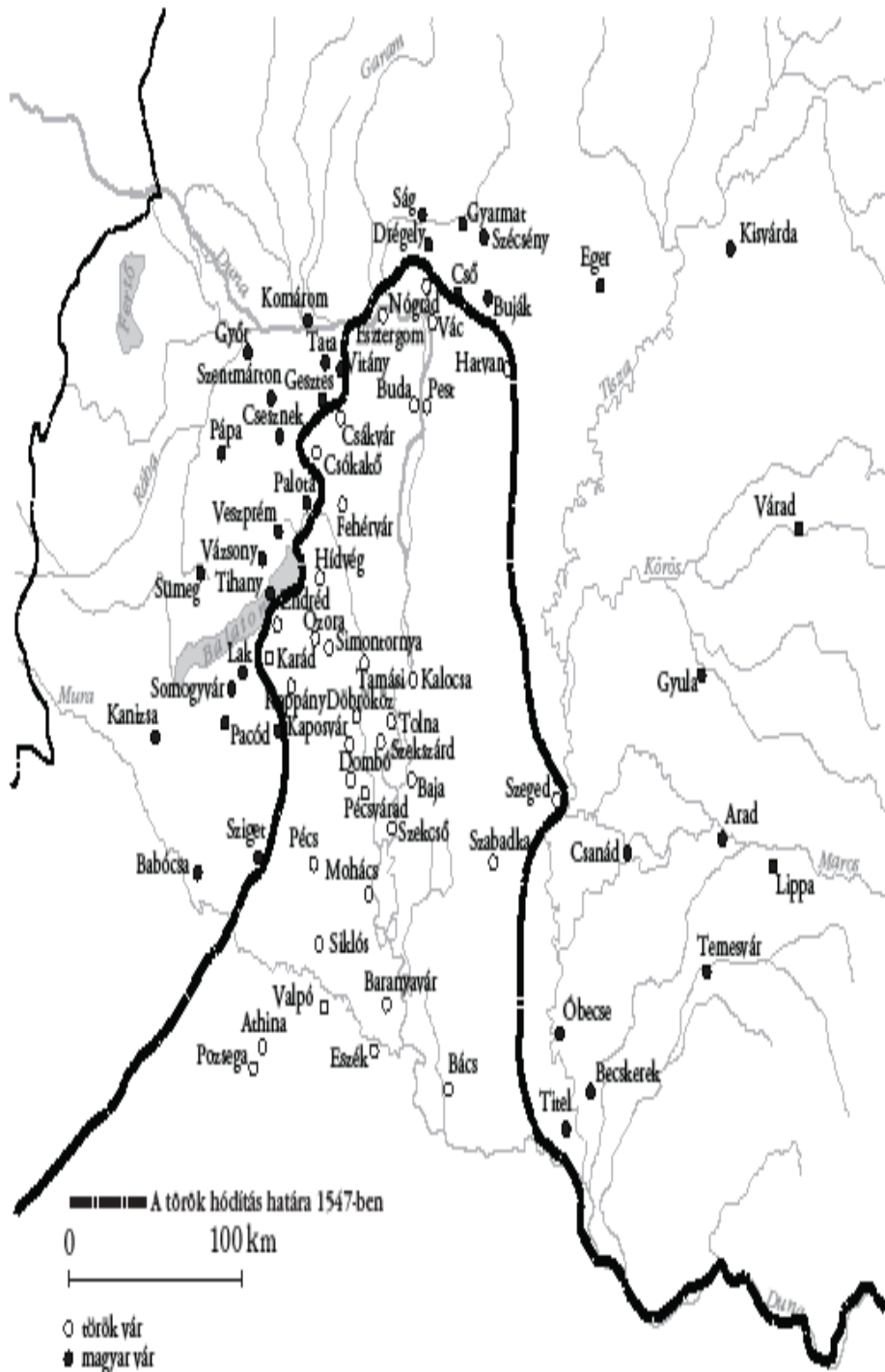
3. A török–magyar, illetve a török–erdélyi végvárrendszerek közti sávok.

A területi behatárolás és fogalmi tisztázás azért is nélkülözhetetlen, mert így nyilvánvalóvá válik, hogy a háborús békeévek eseményei, azaz a török békeidő alatti folyamatos károkozásai valójában a hódoltsági peremvidék kiterjesztését szolgálták. A definíciónak megfelelően a hódoltsági peremvidéknek is számos része van.

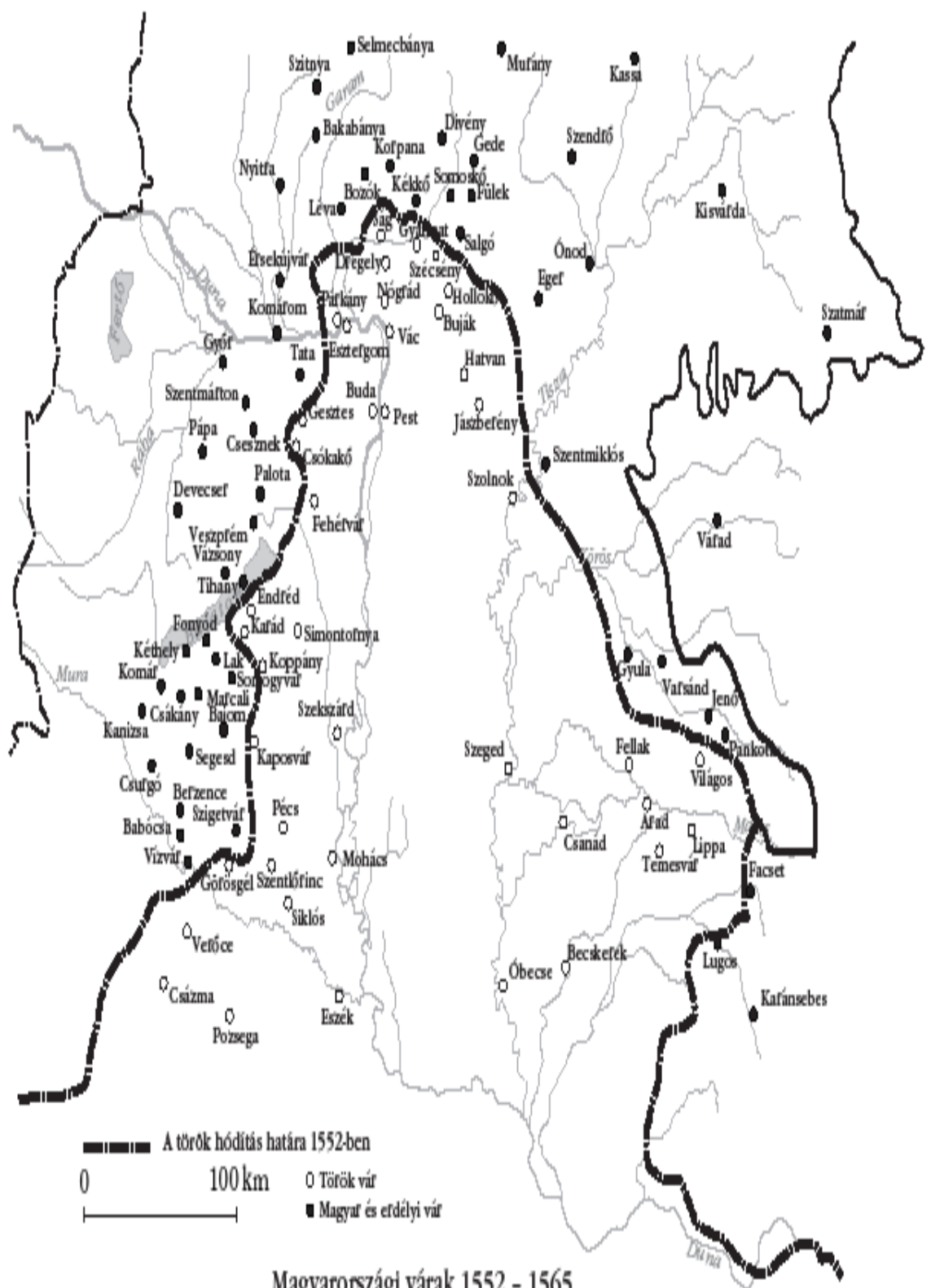
E munka célja a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidék bemutatása, együtt elemezve a „*Kanizsa ellen vetett végvidék végvárainak*” veszteségeit és a körülöttük lévő, törökök által megrabolt és summáltatott településeket, azaz a peremvidéki falvak életét.²⁰ Elsősorban így a Vas és Zala megyei Batthyány-birtokokra, továbbá Győr és Vas megyékre koncentrál. Az adatok jóval korlátozottabb mennyisége miatt kevésbé alaposan elemzi Zala megyét, a teljesség kedvéért áttekintve a Veszprém megyei hódoltságot is.

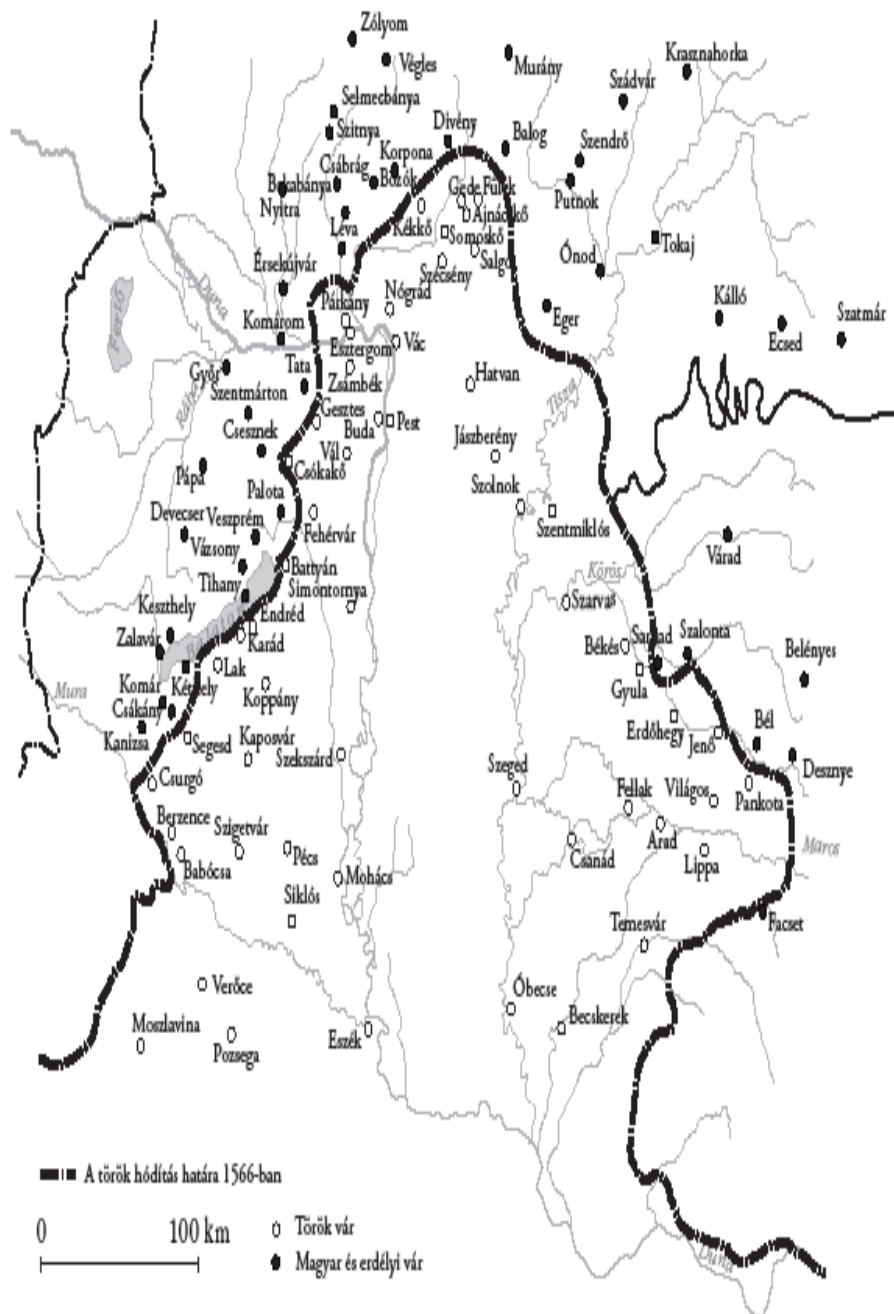
Az alábbi térképcsoporton a török hódoltság dunántúli terjeszkedésének folyamata, valamint a magyar végvárrendszer nyugat-dunántúli várai és zónális tagolása került feltüntetésre az 1544–1683 közti időszakban. Megfigyelhető a magyar végvárrendszer folyamatos nyugatra tolódása, amelyben Kanizsa 1600-ban történt elvesztése játszott a legdöntőbb szerepet. Ezt a térképcsoport utolsó két darabja ábrázolja, amelyen már megjelennek az 1606 után Kanizsa ellen vetett végvidék várai.

1. térképcsoport: A magyar végvárrendszer változásai 1544–1683 között

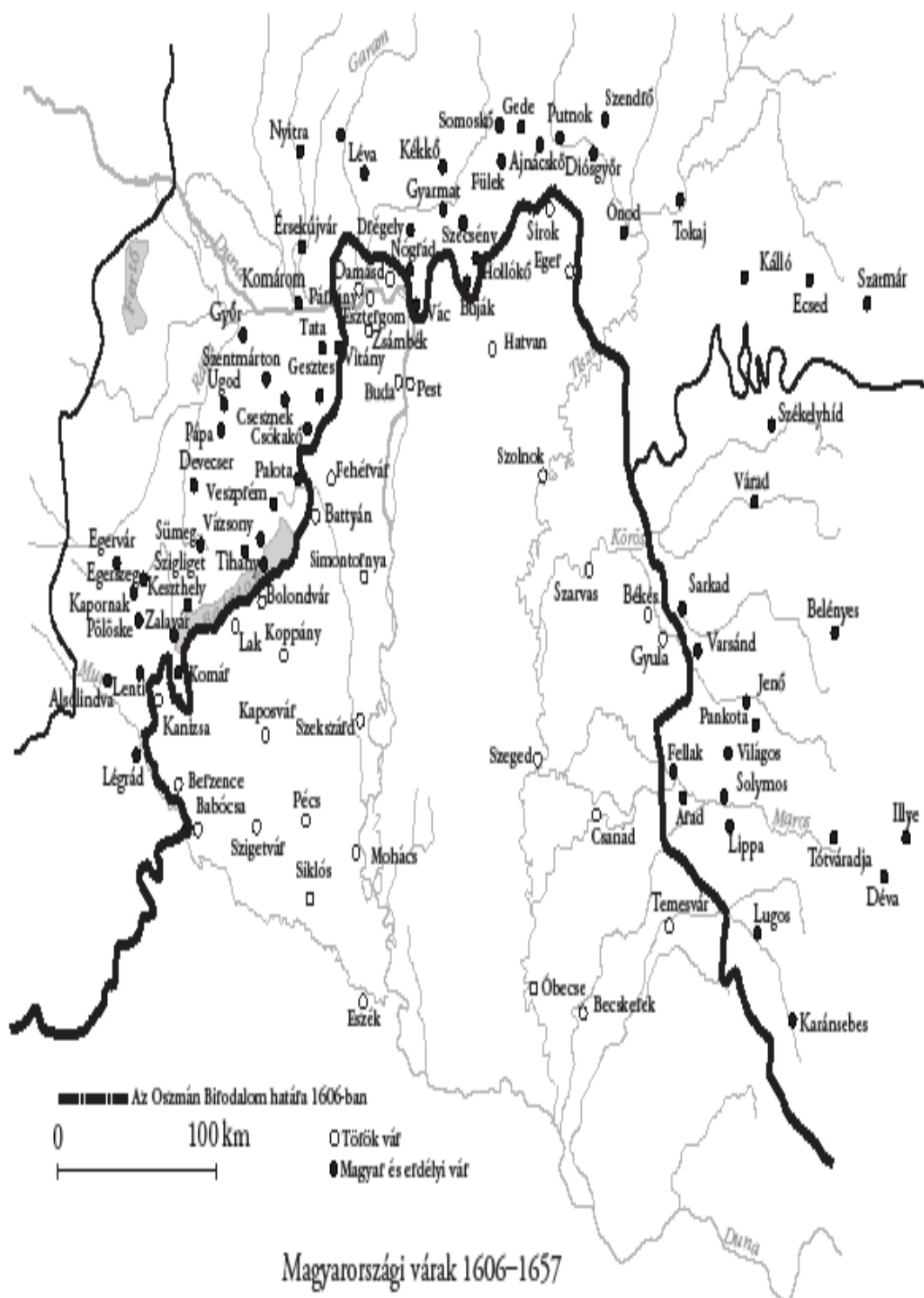
Magyarországi várak 1541-1551

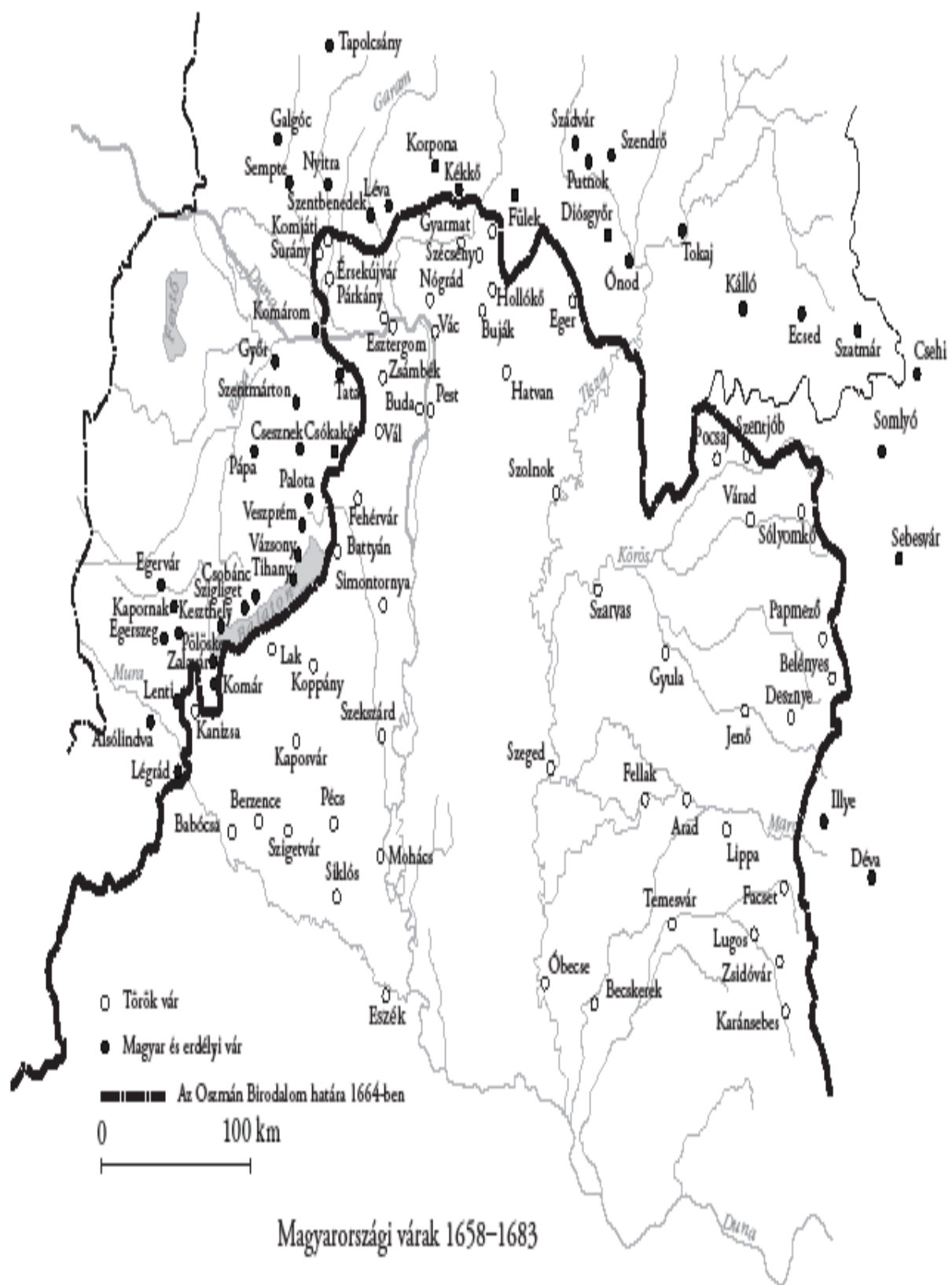

Magyarországi várak 1566–1593

A FORRÁSOK ÉS A MÓDSZERTAN

A forrásproblémák

A kártételek feltérképezésekor a forrásanyag magvát a Batthyány-család levéltárának török vonatkozású iratai adták. Egyrészt azért, mert itt található a legrészletesebb összefüggő iratanyag. Másrészt pedig ezek a források együtt tartalmazzák a Kanizsa ellen vetett végek és a mögöttük húzódó Vas és Zala megyei falvak kárait, tehát a végvárak és a falvak élete így együtt, szerves egységként vizsgálható. Ez a rendelkezésre álló legnagyobb releváns forrásanyag, amely a P1313-as raktári szám alatt szerepel, a 248–250 közötti fascikulusokban.

Ez az adatsorozat rendkívül változatos, 1589–1699 között tartalmazza a török hadicselekményekről készült feljegyzéseket, török kártételeket, a Batthyányaknál fogva tartott rabok lajstromait, sarctörlesztési kimutatásokat, a Batthyányak és a törökök közti levelezést, sőt, ezen kívül még török, japán és arab nyelvű iratokat is.²¹

Ebben a tematikailag és nyelviileg is változatos anyagban szerepelnek az 1630–1683 közötti török kártételeket leíró listák és kihallgatási jegyzőkönyvek. Ha tehát az a kérdés kerül előtérbe, hogy a Nyugat-Dunántúlon mennyi kárt okoztak a török csapatok, akkor elsősorban a Batthyány-levéltári forrásanyagot, a török vonatkozású iratokként nyilvántartott kártételi jegyzőkönyveket kell kiválasztani kiindulási alapként. Ezt a megfontolást két alapvető szempont indokolja: egyrészt ez az iratanyag jelentős időszakaszba enged betekintést (a kártételi listák pontosan a 1619–1681 közötti periódusból nyújtanak adatokat), másrészt jelentős térbeli rálátást enged, hiszen a Batthyány-birtokok lefedték Vas megye területeinek jelentős részét,²² benyúlva Zala megyébe. Továbbá a Batthyányak, mint dunántúli főkapitányok nemcsak földesúri birtokaikon, hanem a Kanizsa ellen vetett végvidéken is összeírták az elszenvedett károkat.

A feljegyzések természetesen néhol szórványosak. 1630 előtti kártételeket leíró listák ebben az anyagban egyáltalán nincsenek, kivéve kettőt, amelyek azonban a Bethlen Gáborral folytatott harcok (1619–1622) áldozatait jegyzik le.²³ Az 1640–1645 közötti károkat mindössze egy,²⁴ míg az 1645–1650 közé esőket nyolc irat²⁵ összegzi, az 1651 utáni időszakról öt leírás maradt fenn.²⁶ Az 1630–1640 közötti időszakról áll rendelkezésre a legnagyobb számú feljegyzés, tizenöt darab irat. Ezek az conscriptiók tartalmukban igen változatosak: van köztük kihallgatási jegyzőkönyv, végbeli gravamina és névjegyzék (amely falvanként tünteti fel az elraboltak nevét) is. Ezek a különböző listák a dunántúli magyar, úgynevezett Kanizsa ellen vetett végvidék váraiban, valamint a lindvai, rakicsáni,

muraszombati és csak említés szintjén a dobrai tartományban lévő falvakban esett károkat írják le.²⁷ Ha ezeket a kárlistákat szeretnénk ellenőrizni más források egybevetésével, vagy megválaszolni például azt a kérdést, hogy közvetlenül a zsitvatoroki béke után, illetve például 1630–1640 között tett-e komolyabb károkat a török, akkor a Batthyány-urbáriumokat is igénybe vehetjük. Azonban itt is sajátos forrásprobléma jelentkezik: az első releváns irat az 1608. évi, amely csak Dobrára és Muraszombatra vonatkozik, ezután 1608–1625 között és 1619-ből van urbárium Muraszombatra, majd 1635–1642 között Körmend, Dobra, Muraszombat, Rakicsán tartományokra és 1637-ben Dobra, Felső-Lindva és Muraszombat tartományra.²⁸ Az urbáriumok mellett Batthyány I. Ádám a másolati könyveibe is beíratta a 1633–1649 közti károkat lejegyző listák anyagát.²⁹

Ezeket az eredetiben (vagy fotón) fellelhető Batthyány-levéltári forrásokat egészítik ki a ma már gyakran nem visszaellenőrizhető forráskiadások és lexikonok közlései és adatai. (Vö. MÓDSZERTANI KÉRDÉSEK.) Így felmerülhet az az alapvető kérdés, hogy mennyiben lehet hitelesnek elfogadni őket. Magam egyrészt feltételezem, hogy a kutatók a lehető legnagyobb pontosságra törekedve adták ki az általuk olvasott adatokat. Másrészt pedig, amennyiben nem mondanak gyökeresen ellent az általam kutatott eredeti forrásanyag nyomán kialakult tendenciának, nincs okom megbízhatatlannak nyilvánítani őket.

Módszertani kérdések

Az urbáriumok és a kárlisták egyes darabjai tartalmazzák a helyi lakosok, illetve elhurcoltak nevét. Emellett időnként közölnek más adatokat is, gyakran lejegyezve a kártétel különleges körülményeit. Ugyanakkor a statisztikai szintű feldolgozás, bár törekszik a mind nagyobb részletességre, csak néhol nyúlhat le a mikrotörténelem legalsó szintjéig, a faluig és az egyénig. Legfőképpen azért, mert a károsultak, azaz a kártételi listákon szereplők csak egy-egy „villanásra” bukkannak elő, így további sorsuk nem követhető. Ennek megfelelően a kártételi listák feldolgozásában az alábbi szempontokat alkalmaztam: kizárólag a számadatokat gyűjtöttem ki, a neveket csak az iratok összevetésénél vettem figyelembe, hogy egy adat kétszer ne kerüljön feldolgozásra. A listákat egyenként értékeltem ki, a filológiai problémákat (például listák egyezései) külön nem tárgyaltam, de a feldolgozás során kiszűrtem. A vizsgált urbáriumokban pedig a kártételi listákban szereplő uradalmak szerkezetét, az egyes falvak sessio-bejegyzéseit, és „*holdult/nem holdult*” státuszát vizsgáltam meg.

Az elbeszélő források, forrásrészek közlésekor a következők szerint jártam el: a központozást és a helyesírást modernizáltam, de a tulajdonnevek eredeti alakját és az eredeti nyelvi sajátosságokat megtartottam.

A nyomtatásban eddig megjelent viszonylag csekély számú országos jellegű kártételi listát, valamint Merényi Lajos forrásközlési adalékait szintén táblázat formájában dolgoztam fel. Emellett a megyék helyzetének analizálásakor felhasználásra kerültek megyei portális összeírások, valamint a megyei iratanyagokban lévő kártételi jegyzékek is; Ráth Károly adta ki a Győr megyei hódoltsági peremvidék kártételi adatait, Stahl Ferenc a Vas megyei adatokat tette közzé. (A Ráth-féle iratanyag eredetije viszont nincs meg.)³⁰

Analógiaként figyelembe vettem a nem szorosan a témához kapcsolódó, de viszonyítási alapként használható adatokat, például az *Urbaria et Conscriptioes*, illetve Esterházy Miklós nádor iratanyagából. Ez utóbbi több hiánypótló adatot is tartalmaz: kártételeket a Batthyány-birtokokon az első szőnyi béke (1627) előtt, illetve Veszprém és Zala megyei kárösszeírásokat és summaemelési panaszokat szintén 1627 előttre vonatkozóan.

Így nemcsak a feldolgozott iratanyag, hanem jelen kötet is sajátos, mivel egy olyan alapvető szintézisre törekszik, amelyet a magyar szakirodalomban eddig nem írtak meg. Megpróbálja felmérni a már kiadott (forráskiadványok, helytörténeti lexikonok etc.) és a még kiadatlan, feldolgozatlan iratanyagok alapján a 17. századi, békeidőben tett török kártételeket egy adott területen, a Nyugat-Dunántúlon. Ennek megfelelően természetesen nem csak saját kutatási anyagok szerepelnek itt; bár ezek nem ellenőrizhetőek (a 19. századi szövegkiadásoknál nincs megadva levéltári jelzet, vagy ha igen, az már régen nem aktuális, nem visszakereshető), ugyanakkor nélkülözhetetlenek. Ezért ezeket a lehetséges pontatlanságok ellenére is elfogadtam.

Az eddigi problémákból következően ide kívánczik két további módszertani megjegyzés. Egyfelől a már említett Stahl-féle csonka kiadás eredetije a Batthyány-levéltárban van, mégis a Vas megyét tárgyaló fejezetben dolgoztam fel, amelynek oka az, hogy az iratanyag a megye összes falváról közöl adatokat (hódoltsági státus, károk, summa, summaemelés etc.).

Másfelől pedig a Batthyány-levéltár zalai adatait nem szedtem külön, hanem a már említett szempontok miatt (Kanizsa ellen vetett végek és a mögöttes Batthyány-birtokok kárainak együttes tárgyalása) a Batthyány-uradalmakkal együtt tárgyaltam. Így a Zala megyét tárgyaló részben ezek nem szerepelnek.

A fentiekben felsorolt sajátosságok a helynevek átírásánál okozzák a legtöbb gyakorlati problémát, hiszen többféle forrás többféle helynévközléssel dolgozik. Mivel ez a

kiadvány alapvetően nem helységnévtár, így nem adja meg a falvak összes névváltozatát. Itt a következő módszert alkalmaztam: kevés kivételtől eltekintve a helynevek ma általánosan használt és elfogadott névalakját és az azonosításhoz használt szakirodalmat is megadtam. Ahol az azonosítás nem sikerült vagy nem történt meg, azt mindig jelöltem.

Továbbá fontos, bár inkább technikai kérdés, hogy a munkában szereplő vonalgrafikonok jelenleg nem időarányosak (az időskálák arányosan vannak osztva, nem tükrözik a nagyobb időbeli eltéréseket), de egy esetleges könyvkiadásban már úgy lesznek megszerkesztve.

AZ ELSŐ RÉSZ LÁBJEGYZETEI

- 1 Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Bp., Gondolat, 1982. 5–6.
- 2 Pálffy Géza nevezte így találóan ezt a korszakot. Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle 1996. 2–3. szám. 192.
- 3 Papp Sándor: Kárrendezési kísérletek a hódoltságban az 1547. évi békekötés után. Keletkutatás 1996/ős-2002/tavaszi. 141.
- 4 Dávid Zoltán: Adalékok a török háborúk pusztításainak értékeléséhez. Keletkutatás 1993/ős. 56–68.
- 5 Kalmár Gusztáv: A török uralom hatása a Dunántúl népességére. Föld és Ember (Közlöny, 9. évf.) 1929. 56.
- 6 Papp S.: Kárrendezési kísérletek ... i. m. 146–155. és Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp., Akadémiai, 1981. 45–51.
- 7 Kalmár G.: A török uralom hatása ... i. m. 57.
- 8 Szakály F.: Magyar adóztatás ... i. m. 197.
- 9 Értelmezésbeli problémák itt kivételesen nem jelentkeznek, a magyar és a török szövegváltozat az ötös és hatos cikkelyekben megegyezik. Karl Nehring: Magyarország és a zsitvatoroki szerződés (1606–1609). Századok 1986. 1. szám. 14.
- 10 Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1 1526–1790. Szerk. Sinkovics István. Bp., Tankönyvkiadó, 1968. 369.
- 11 Vélhetőleg Bozsók.
- 12 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 249. cs. No 226/a. A szöveg az én átírásomban szerepel, de az általam kiemelt részletet közli Varga J. János: Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon c. munkájában. (In.: Értekezések a történeti tudományok köréből 94. Bp., Akadémiai, 1981. 89.)
- 13 Vö. Takáts Sándor: Bajvívó magyarok. Bp., Ifjúsági, [1956].
- 14 Komáromy András: A kanizsai török rablásai 1630–1640. Hadtörténelmi Közlemények 1895. 8. szám. 79.
- 15 Vö. Kelenik József: A Kanizsa elleni végvidék katonai erejének változásai 1633–1638. In.: Hadtörténelmi Tanulmányok. Zalaegerszeg, 1995. (Zalai gyűjtemény 36/I.) 5–53. és Kelenik József: A nemzetiségi megosztás, a veszteségek és a fluktuáció mértéke tizenhárom Kanizsa elleni végvár helyőrségében (1633–1640). In.: Végvárak és régiók a XVI–XVII. században. (Studia Agriensia 14.) Szerk.: Petercsák Tivadar, Szabó Jolán. Miskolc, 1993. 101–122.
- 16 Szakály F.: Magyar adóztatás ... i. m. 29.
- 17 Ráth Károly: A Győr vármegyei hódoltságáról. Magyar Történelmi Tár 1860. 1–91. és Uő.: Győr vármegyének 1642. évben összeírt sérelmi jegyzőkönyve a török ellen. Uo. 92–123. Ráth Károly tette közzé a Győr megyei levéltárban talált összes 17. századi kártételi feljegyzést, valamint egy 1619-es dicális összeírást. Mivel mindkét forrásközlése egy kötetben egymás után, lényegében egy munkaként jelent meg, ezért egy tanulmányként hivatkozom rá a továbbiakban.
- 18 Szakály F.: Magyar adóztatás ... i. m. 24.
- 19 Kovacsics József: Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke. Bp., 1991.
- 20 Moson és Sopron megye veszteségei elhanyagolhatóak a 17. században, kívül esnek még a hódoltsági peremvidéken is. A háborús békeéveket megelőző viharos időszakban sem szenvedtek komoly károkat. A dicális

összeírások alapján a 17. században nem volt subjecta (hódolt) státusú helység ebben a két megyében. Tehát ezt a két megyét nem fedte le a hódoltsági peremvidék.

21 A herceg Batthyány-család levéltára. Repertórium. Összeállította Zimányi Vera, Bp., 1962. (Levéltári leltárak, 16). 49.

22 Az 1626-os összeírás szerint a Batthyányoknak 238, a Széchyeknek 63, az Erdődyeknek 49, a Nádasdyaknak pedig 36,5 portájuk volt Vas megyében. A kisebb birtokosokhoz összesen 72 tartozott. Vagyis a Batthyány-családé volt Vas megye portáinak kb. 50%-a. 1648-ra a Batthyányak 285 portával rendelkeztek, míg a többi birtokos összesen 248,75 portával bírt. Ekkor a Batthyányak pontosan 53,4%-át birtokolták a Vas megyei portáknak. (Borovszky Samu: Vasvármegye. (Magyarország vármegyéi és városai, Reprint). Bp., Dovin, 1989. 555–556.) Ezek az adatok viszont csak annak érzékeltetésére használhatók, hogy látható legyen a Batthyányak Vas megyei jelenlétének nagysága. Komolyabb következtetések ezekből az összeírásokból nem vonhatók le, „Az így született értékeknek ezúttal [1609–48 közötti portális összeírások] sincs semmi közük a népesség nagyságához vagy a telkek, porták, házak tényleges összegéhez, csupán egy-egy helység fizetőképességét úgyahogy mutató kulcsszámoknak tekinthetők.” (Dávid Zoltán: Az 1598. évi házösszeírás. Bp., Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2001. 7.)

23 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248. cs. No 13–14.

24 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 249. cs. No 230.

25 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248. cs. No 122, 134. és P 1313/ 249. No 166, 180, 182, 183, 200, 230.

26 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248. cs. No 122, 134. és P 1313/ 249. No 326, 408, 414, 415, 445.

27 Ennek az iratsoportnak van szövegkiadása, azonban mindkét kiadás valamilyen szempontból hibás. Komáromy András már említett kiadása 1895-ben jelent meg. Mivel a Batthyány-anyag ekkor még nem volt rendezve, ezért a kiadás nem tünteti fel a ma használható jelzetet. A szöveget sikerült visszaazonosítani: ez a P 1313/ 248 cs. No 21-es irat hiányos kiadása, mivel a szöveghez csatolt mellékleteket (öt levél) meg sem említi. (A mellékleteket én sem közlöm az Adattárban, de felhasználom és idézem ezeket: summajegyzék, hódoltató levelek.) Ugyancsak ebből a forrásanyagból adta ki Sinkovics István a P 1313/ 248 cs. No 24-es iratot. Feltünteti, hogy a szöveg fejlécében („Anno 1630 fogvást ab anno 1647”) szereplő 1647-es évszám elírás és az évet a szőnyi béke (második szőnyi béke, 1642) előttire teszi. Ez az évszám pontosan 1641, mivel ez az irat megegyezik a No. 23-assal, aminek fejlécében viszont ez az évszám szerepel. Varga J.: Szervitorok katonai i. m. a No 19 és No 27-es forrás „végösszegeit” idézi.

28 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. 86–87.

29 MOL Batthyány cs. levéltára, Batthyány Ádám leveleskönyve P 1315/4. A 231–242. pag., 218–219. pag., 230–234. pag., P 1315/4. B 192–227. pag.

30 Ráth K: A Győr vármegyei ... i. m. és Stahl Ferenc: Vas megyei török hódoltság összeírása a XVII. század közepéről. Vasi Szemle 1970. 114–123, 298–308. Ez a kiadás hiányos és néhány pontatlanságot tartalmaz, ezért a teljes forrásanyag feldolgozását közlöm a későbbiekben.

MÁSODIK RÉSZ: KÁRTÉTELEK A BATTYHYÁNY-BIRTOKOKON

A BATTHYÁNY-BIRTOKOK

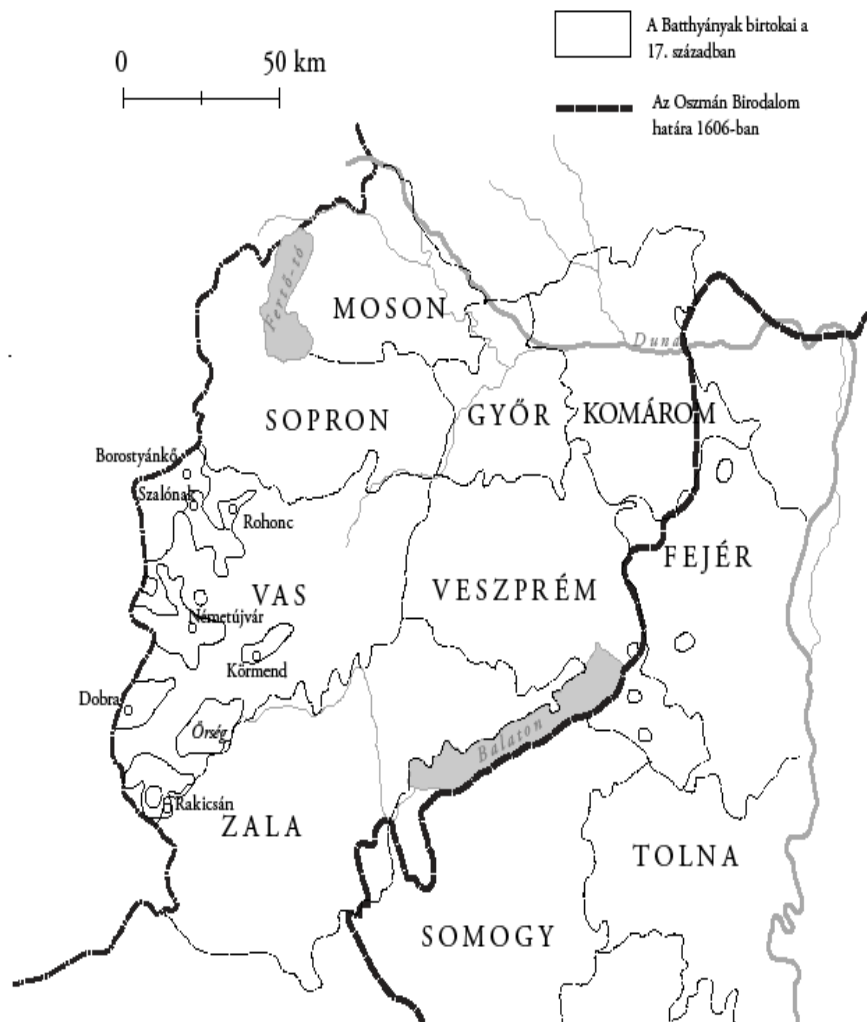
Az eddig említettek alapján szükséges és fontos a lehető legrövidebben tárgyalni a számunkra egyik legfontosabb „*iratképző szerv*”, azaz a Batthyány-család, különösen Batthyány I. Ádám katonai és birtokigazgatási tevékenységének történetét. A család genealógiáját és birtokainak történetét több nagy volumenű munka is feldolgozta,³¹ így azokból most csak a fontos, illetve problémát jelentő, elsősorban birtoktörténeti vonatkozású tényeket emelem ki.

A Batthyány-család birtokainak súlypontja a 17. század elejére Szlavóniából fokozatosan Vas megyébe tevődött át.³² Batthyány II. Ferenc (megh. 1625) Sopron megyei főispán, királyi főlovászmester, a dunántúli részek főkapitánya 1603-ban kapott bárói, majd grófi rangot. Felesége, Lobkovicz Poppel Éva³³ révén került a Batthyányakhoz a dobrakicsáni uradalom, a kemenesaljai, a szentgotthárdi apátsági birtokok, valamint a Széchyekkel megosztott muraszombati és felső-lindvai uradalom.³⁴ Batthyány I. Ádám³⁵ (1610–1659) császári-királyi kamarás, 1630-ban királyi főasztalnok, dunáninnyi³⁶ főkapitány 1632-ben kapta meg a gerebeni várat és anyja németújvári birtokait, amiért cserébe zálogba adta Tornicsát 1636-ban megkapta Szalonak várát, melyért átadta Gerebent.³⁷ Anyja halálakor, 1640-ben a dobrai uradalomnak még csak a felét bírta, másik felét csak 1641-ben kapta meg.³⁸ Batthyány I. Ádám halála után örökségén két fia osztozott. Az idősebb, II. Kristóf (megh. 1685) lett a hercegi ág őse. Ő is birtokolta a dunáninnyi részek főkapitánya címet, valamint Vas megyei főispán és főpohárnokmester lett. Öccse, I. Pál utódai a grófi ághoz tartoztak.

A Batthyány-uradalmak 1647-re a következőképpen szerveződtek: Borostyánkő, Dobra, Körmend, Németújvár, Órség, Rakicsán, Rohonc, Szalonak, Győrvár (a város a vár nélkül), valamint a Széchyekkel megosztott Muraszombat.³⁹ Ez még kiegészült Felső-Lindva uradalommal,⁴⁰ valamint Alsó-Lindvával, amelyet a kártételi jegyzékek külön tartományként kezeltek.⁴¹ (Legalábbis 1630–1640 között.) Ezek közül a tartományok közül Körmendről,⁴² Németújvárról⁴³ és Rohonc-Szalonakról⁴⁴ létezik átfogó monográfia, de ezeken a területeken az 1622. évet kivéve⁴⁵ nem, vagy alig voltak kártételek, mint ahogy Borostyánkő, Órség, Körmend és Győrvár sem szerepel az 1630–1640 közti kártételi listákon.⁴⁶ Így tehát a török által igazán pusztított tartományok a dobrai, rakicsáni, muraszombati, alsó- és felső-lindvai területek. Ezekről a birtokokról átfogó munka nem készült, de bizonyos adatok a rendelkezésünkre állnak. „*A 16–17. században Dobra, Rakicsán és Muraszombat együvé tartoztak, közös összeírások készültek ez uradalmakról és az elenchus bejegyzése szerint*

*Muraszombat fundamentális iratai közösek Dobrával.*⁴⁷ Inkább jellemző, hogy az urbáriumokban Rakicsánt és Muraszombatot valóban özszemossák, de élesen elválasztják Dobrától.⁴⁸

2. térkép: A Batthyány-birtokok a 17. században

A Batthyány I. Ádám alatt kialakult uradalmi adminisztráció fejlettségét ismerve⁴⁹ elfogadhatónak tűnik az a feltételezés, hogy a kártételi jegyzékek összeállításakor figyelembe vették az összes Batthyány-birtokot.⁵⁰ Amely tartományok így nem szerepelnek a tíz évet átfogó kártételi jegyzékeken,⁵¹ azokban egyáltalán nem történtek kártételek. A Batthyány I. Ádám földesúri tulajdonában lévő területek mellett – ide értendők édesanyja földjei, valamint az osztott tulajdonú birtokok⁵² – a listák feltüntetik a főkapitányi jogon birtokolt Zala megyei várakat, a Kanizsa ellen vetett végeket. Erre a legjobb példa az 1630–1640 közti kártételi listákon⁵³ szereplő Szentgrót vára, amely csak 1656-ban került ténylegesen Batthyány I. Ádám tulajdonába. A várat 1654-ben 6000 forintért vette meg egyik familiárisától, Hagymássy Jánostól (megh. 1656), és csak annak halála után foglalta el.⁵⁴

A KANIZSA ELLEN VETETT VÉGVÁRAK

A mohácsi vereség után nem sokkal az ország elvesztette még megmaradt déli végvárait is. Az 1541–1566 közti időszakot a védelmi rendszer megszervezésének kísérlete jellemezte. Nádasdy Tamás, mint dunántúli főkapitány, ekkor alakította ki a Kanizsát körülvevő kisebb várak rendszerét, amelynek tagjai többek között Kaposvár, Berzence, Babócsa és Segesd voltak. Ugyancsak 1556-ban szervezték meg az új várrendszer fő irányító szervét, az Udvari Haditanácsot. Az 1566–1578 közti időszakot a végvári rendszer megszilárdulása jellemezte, amelyet a drinápolyi béke (1568) tett lehetővé.⁵⁵ Innentől datálódhatnak először a „háborús békeévek”, amelyek a tizenöt éves háborúval (1591–1606) véget értek, majd a zsitvatoroki békétől (1606) újra kezdődtek. A törökök 1600-ban foglalták el a kanizsai végvárat, ezzel a Magyar Királyság és a hódoltság határa ismét beljebb, a királyi Magyarország felé tolódott.⁵⁶

Kanizsa várának főkapitányi tisztje a 16. század utolsó évtizedében üresedett meg. II. Rudolf császár és magyar király (1576–1608) ekkor Georg Paradeisert nevezte ki a fontos posztra. 1599-ben Kanizsán tűz ütött ki, a vár helyreállítására 800 forintot utaltak ki, ugyanakkor 300 gyalogost küldtek. 1600-ban újabb 200 forintot küldtek a főkapitánynak. Amikor Ibrahim pasa 1600. szeptember 8-án Kanizsa alá érkezett seregével, a várban körülbelül 800 katona tartózkodott. Szeptember 25-én a várban tárolt puszkapor felrobbant, mintegy 150 ember halálát okozva. Többszöri tárgyalás után Paradeiser kiegyezett a törökkel és feladta a várat, amelyért később a hadbíróóság halálra ítélte.⁵⁷ Kanizsa elfoglalása után elestek a körülötte lévő kisebb végvárok is. Ennek következtében vált szükségessé egy új

végvidék, a „*Kanizsa ellen vetett végek*” megszervezése. Ez Zala megyében, a Zala és a Rába folyók mentén jött létre, kezdetben Körmend és Sárvár, 1607-től Egerszeg központtal.⁵⁸ A végső formájában így megszilárdult, Kanizsa ellen vetett végvárak rendszere óvta a 17. században a Nyugat–Dunántúl déli részét.

A török által újonnan megszervezett kanizsai vilajet várainak őrségét a legújabb kutatások pontosan meghatározták.⁵⁹ Így Kanizsa védőinek létszáma 1619-ben 1370,⁶⁰ 1628-ban 1692,⁶¹ míg 1652–1653 között 1664 fő⁶² volt. A babócsai őrség száma 1619-ben 357, 1628-ban 363 katonát tett ki.⁶³ Berzencén 1619-ben 342, 1628-ban 344 katona tartózkodott.⁶⁴ Segesden 1619-ben 443, 1628-ban 457 fő őrizte a várat.⁶⁵ Kaposvárt pedig ugyanezen időpontokban 311 fős, később pedig 300 fő körüli török őrség vigyázta.⁶⁶

Segesd települése már a 13. századtól állt, de csak a 16. század második felében emeltek itt erődítményt. 1591-ben foglalta el a szigetvári bég. Kaposvár eredetileg lakótorony volt, a 15–16. században bővítették kőfallal és sarokbástyával. A császáriak 1557-ben vesztették el. Az itt állomásozó oszmán katonák létszáma 1568–1659 között folyamatosan kb. 250 volt. Babócsát 1566-ban foglalta el Szokollu Mehmed. A várat 1595-ben a török feladta, majd 1600-ban visszafoglalta. 1664-ben Zrínyi Miklós szabadította fel. Szigetvár 1566-os elestével Berzencét elhagyta a magyar őrség. 1664-ben szabadult csak fel.⁶⁷ 1630–1640 között ezekből a várakból támadták folyamatosan a Kanizsa ellen vetett magyar végvárakat: „1630. esztendőben kezdtek az kanizsaiak, segesdiek, kaposiak, berzenceiek, babocsaiak több végházbeli törökökkel ide, Kiskomár alá dandárokkal, seregekkel zászlókat megeresztvén csatázni. Magunkat, marháinkat hordván, melyet mindez esztendőben continuáltak. De legkiváltképpen 1633. esztendőben Nádasdi Pál főgenerális halála után két hétre az fölül megnevezett több végházbeliekkal, kanizsaiak az alajbég lévén előttük járó roppant seregekkel, zászlókkal várunk alá jövéen [...]”⁶⁸

Kanizsával szemben 17 magyar véghely állt, a török félhez képest mintegy feleakkora létszámú magyar őrséggel.⁶⁹ A Zala megyei végvárrendszer összlétszáma általában konstans volt, nagy változás csak 1633-ban és 1637-ben történt. 1633 augusztusában a végváriak 20%-a hagyta el őrhelyét.⁷⁰ Ennek oka ismeretlen, sem járvány, sem komolyabb katonai vereség nem okozhatta.⁷¹ Még az akkori dunántúli főgenerális, Nádasdy Pál 1633-as halála sem járhatott ilyen hatással.⁷² 1637-ben Körmend hivatalosan is csatlakozott a végvárrendszerhez, így az összlétszám 17%-kal nőtt.⁷³

Végváraink közül hétnek a története ismert részletesebben. Szentgyőrvár (Békavár) egy 1445-ös oklevélben szerepel először. Az 1567-es országgyűlés rendelte el a vár megerősítését. Kiskomárt (Zalacomár) 1591-ben Haszán szigeti bég foglalta el és égette fel.

Zrínyi György még ebben az évben újjáépíttette. Későbbi lerombolásának ideje ismeretlen. Pölöskét 1526-ban megerősítették, 1565-re már kerek ágyúrondelekkel és palánkkal van körülvéve. A törökök 1664-ben foglalták el. Egervár már a 13. században létezett, a 16. századra építették át. 1523-tól egészen 1664-ben történt pusztulásáig a Nádasdyak birtokában volt. Lentit az 1625-ös országgyűlés döntése alapján stájer őrséggel látták el. 1655-ben 300 lovast és 100 gyalogost rendeltek a vár megerősítésére, ugyanekkor küldtek 90 lovast és 78 gyalogost Lövöbe. Lövő (Zalalövő) első okleveles említése 1436-ban, Szécsisziget pedig 1437-ben fordult elő.⁷⁴ Emellett Evlia Cselebi említi Egerszeg és Kapornak várát, amelyeket a török sereg 1532-ben foglalt el, de még ugyanabban az évben el is vesztett.⁷⁵ Ezeket a nagyobb végvárakon kívül több kisebb palánk, átalakított nemesi rezidencia és egyházi épület is létezett.⁷⁶ Ezeket nem tüntetik fel a kártételi listák.

KÁRTÉTELEK A BATTHYÁNY-BIRTOKOKON

Az 1619–1622-es „epizód”

Bethlen Gábor erdélyi fejedelemsége idején (1613–1629) három hadjáratsorozatot vezetett Észak-, illetve Nyugat-Magyarországra 1619–1626 között. Ezen hadjáratok során zűrzavaros helyzet alakult ki a Dunántúlon; harcoltak itt a földbirtokosok familiárisai, Bethlen hajdúi, osztrák császári zsoldosok, Habsburg szolgálatban álló hajdúk, de még kis létszámú török csapatok is, Bethlen szövetségében. Számos kár keletkezett a dunántúli nemesek uradalmaiban, így Batthyány II. Ferenc birtokain is, aki azokat össze is íratta 1622. március 1-jén⁷⁷ és 2-án.⁷⁸

A két kárjegyzék két lényeges ponton tér el egymástól: a németújváriban a legapróbb részletességgel, falvanként, személyenként írták össze a károkat, helyenként megnevezve azok okozóit. A szalonaki uradalomban csak károkat regisztráltak. Ezért ez alapvetően kárbecslő jegyzőkönyv,⁷⁹ amely helységenként a legfontosabb elvitt javakat írja össze (gabonafélék és lábas jószág), feltüntetve ezek becsült értékét is. Az utóbbi összegzi is a károkat, de az elkövetőket nem tünteti fel.

Mindkét jegyzék fontos információt nyújt arról, hogy milyen anyagi károkat okozott a Dunántúl egyik legnagyobb birtokosának a „Bethlen-féle rebellió”, bepillantást engedve a dunántúli falvak anyagi kultúrájába, a 17. század eleji paraszti életmód sajátosságaiba és a kor veszélyeibe.⁸⁰ Ugyanakkor fájón érzékelhetők az adatok hiányosságai is. A Batthyány-család iratai között erre az időszakra vonatkozó több kártételi jegyzékről nem tudok, s a fentebb

említettek is csak a németújvári és szalonaki uradalomra vonatkoznak, 1619–1622 márciusa között. Márpedig túlzott optimizmusra vallana azt feltételezni, hogy csak ekkor és csak ezen a két területen történtek kártételek. Ugyanakkor a károk okozóit is kevés esetben tüntették fel.

1621. december 30-án, illetve 1622. január 1-jén II. Ferdinánd (1619–1637) és Bethlen Gábor megkötötte a nikolsburgi békét, amelyet a fejedelem január 6-án írt alá. Január hónapban bizottságok járták a Dunántúlt, ellenőrizve az ottani állapotokat.

II. Ferdinánd 1622. január 10-én országgyűlést hirdetett meg Sopronba, amelynek idejét április 3-ára tűzte ki, majd később május 1-jére módosította.⁸¹ Ennek fényében érthető, hogy Batthyány II. Ferenc március elején jegyeztette le a károkat, így egy, illetve két hónapja maradt azokat előkészíteni az országgyűlésre. A márciusi kárösszeírást indokolja az a tény is, hogy Batthyány volt az egyetlen földesúr, aki még a béke megkötése után is harcolt, és februárban visszafoglalta Gereben várát, amelyet meg is tarthatott. Így még az esetleges februári károkat is fel tudta tüntetni.⁸²

Tizenhat rohonc-szalonaki falu esetében össze lehet vetni az 1619–1622 között elrabolt állatállományt a később meglévővel. Ez az összehasonlítás rendkívül látványosan illusztrálja a háború alatti károk mértékét. Feltételezve, hogy az 1634/1636-os állatállomány hasonló volt az 1622-eshez, a falvak lábasjószágainak közel felét rabolták el (711 állatot). Három faluban (Kisszentmihály, Zabar⁸³ és Velege⁸⁴) az elvitt lábasjószágok egy háztartásra jutó átlaga rendkívül magas, 2,5 feletti, sőt, magasabb, mint az 1634/1636-ban meglévő állatállomány. Tehát ezen három falu 1622-es állatállományának magasabbnak kellett lennie, mint a 12, illetve 14 évvel későbbiének. Másik két falu (Csém és Drumoly) is komoly károkat szenvedett, szinte az összes lábasjószágukat elvitték. A maradék tizenegy faluban a károk átlaga 0–1 marhaszám közötti, amely nemcsak önmagában, de a meglévő állatállományokhoz képest is alacsony.

Lehetőség van ugyanilyen összevetésre hat németújvári falu esetében is. Azt feltételezve, hogy a két időmetszetben hasonló volt az állatállomány száma, a falvak lábasjószágainak 11,6%-át rabolták el (287 db-ot). A legtöbb állatot Olbendorfból vitték el; itt az egy családra jutó átlag 1,56, amely a meglévő átlagállományhoz képest nem magas. A másik öt faluban a károk átlaga elhanyagolhatóan alacsony, 0–0,3 között mozog. Bár a németújvári uradalom falvainak állatállománya rendkívül magas, majdnem másfélszerese a rohonc-szalonakinak, nem ez okozza a károk alacsony átlagát. A magyarázat abban kereshető, hogy ebből az uradalomból jórészt nem lovat, ökröt, tulkot vagy tehenet vittek el, hanem egyéb jószágot. (Ld. az 5. táblázatot.) Ezért ez az összevetés nem tükrözi hűen a károk teljes mértékét.

2. táblázat: A rohonc-szalonaki uradalomban tett anyagi károk összehasonlító táblázata⁸⁵

	Háztartásszám (1634/1636) ⁸⁶		Átlagmutatók (lábasjóság) ⁸⁷		Állatállomány (1634/1636) ⁸⁸				Elvitt állatállomány (1622) ⁸⁹				
	Falu ⁹⁰	Ház- tartás- szám	Állattal rendel- kező háztar- tások száma	Összes háztartásra jutó állatállo- mány átlaga (1634/36) ⁹¹	1622-es károk összes háztar- táson- kénti átlaga ⁹²	ló	ökör	tulok	tehén	ló	ökör	tulok	tehén
1. Barátmajor	15	15	5,73	0,53	3	32	22	29				8	
2. Csatár	58	36	2,34	0,08	3	63	26	44	5				
3. Csém	50	31	2,76	2,36	53	12	6	67	56	16		46	
4. Cserőke* (Cseike?)									3	22			
5. Drumoly	22	19	1,95	1,86			28	15	4	10		27	
6. Kéthely	45	37	2,62	0,26	12	26	16	64	12				
7. Kisszentmihály	19	17	3,42	3,57		28	10	27	12	19		37	
8. Mérem	26	17	2,88	0,65		28	17	30			2	15	
9. Nagynarda	73	63	3,35	0,17	28	73	51	93	3	3		7	
10. Ószalonak	50	39	2,34	0	11	14	38	54					
11. Óvár	30	21	1,93	0,86	10	12	4	32	9	2		15	
12. Pokszelt*										8		18	
13. Pöszöny	33	28	3,09	0,72	9	48	12	33		12		12	
14. Sámfalva	39	36	3,15	0,94	10	34	30	45	6	18		13	
15. Sirokánháza	10	10	5,30	0,6	8	4	14	27		2	2	2	
16. Szalonak* (város)													
17. Szentmihály	102	76	2,19	0,92	24	60	10	130	14	5	4	71	
18. Újfalu	15	13	2,80	0,20	8	16		18	3				
19. Velege	38	34	2,52	2,81	4	36	16	40	8	23	10	66	
20. Zabar	28	26	2,78	2,89	6	28	30	24	1	10	13	57	
Összesen: (20 falu)	653 (100%)	518 (79,3%)			189	514	330	772	136	150	31	394	
Falvankénti átlag:			2,76 (100%)	1,08 (39,1%)	Összesen: (100%)				1805	Összesen: 711 (39,3%)			

* Nincs adat.

3. táblázat: A németújvári uradalomban tett anyagi károk összehasonlító táblázata

Falu ⁹⁷	Háztartásszám (1643) ⁹³		Átlagmutatók (lábbasjóság) ⁹⁴		Állatállomány (1643) ⁹⁵					Elvitt állatállomány (1622) ⁹⁶				
	Ház- tartás- szám	Állattal rendel- kező háztar- tások száma	Összes háztar- tásra jutó állatáló- mány átlaga ⁹⁸ (1643)	1622-es károk összes háztar- táson- kénti átlaga ⁹⁹	ló	ökör	tulok	tehén	borjú	ló	ökör	tulok	tehén	borjú
1. Bort	76	68	5,38	0,01	69	101	25	119	95					1
2. Güttenbach*										5	30	12	50	
3. Gemischdorf*	29	29	6,03		10	50	40	44	31					
4. Kuhmér	44	21	3,2	0,13	16	46	12	44	23		1	1	1	3
5. Limpók*	46	39	2,86		4	66	3	45	14					
6. Neusiedl*	53	39	3,60		34	49	16	61	31					
7. Neustift	46	17	3,45	0,04	26	43	19	43	28		2			
8. Olbendorf	97	80	4,73	1,56	41	136	40	154	88	21	38	23	61	9
9. Ollersdorf	63	56	3,57	0,30	32	61	4	89	39		4	3	12	
10. Ponitz	59	43	6,1	0,15	8	158	27	97	70		6		3	
11. Pottersdorf*													1	
12. Rohr*	41	30	3,56		26	36	18	48	18					
13. Schallendorf*	9	9	7,22		1	30	3	19	22					
Összesen: (13 falu)	563 (100%)	431 (76,6%)			267	776	207	763	459	26	81	39	128	13
Falvankénti átlag:			4,39 (100%)	0,5 (11,3%)	Összesen: 2472 (100%)					Összesen: 287 (11,6%)				

* Nincs adat

A rohonc-szalonaki kárbecslő összeírás alapján az állatok, valamint az elvitt szekér és ruházat értéke is meghatározható.¹⁰⁰ Ez csak azért fontos, mert a későbbiekben az anyagi károkat, váltságdíjakat, summaösszegeket érdemes ezekhez az értékekhez viszonyítani, hogy igazán érezhető legyen a súlyuk.

4. táblázat: Állatok és egyébek értéke a Batthyány-birtokokon

	Átlagos érték
1. Ló	15 ft
2. Ökör	15–16 ft
3. Tulok	2–3 ft
4. Borjú	1–2 ft
5. Tehén	7 ft
6. Ártány	2–3 ft
7. Ruházat	20–40 ft
8. Bőr köntös	3 ft
9. „Fél szekér” ¹⁰¹	6 ft

Kártételek a Batthyány-birtokokon

A Batthyány II. Ferenc idején keletkezett két kártételi lista számos szempont szerint felhasználható, értékes információt nyújt a 17. századi paraszti életmódról, ugyanakkor legfőbb értéke, hogy lehetőséget ad a Bethlen-féle „*rebellió*” alatti károk felbecsülésére és értékelésére. Az alábbi táblázatok tartalmazzák a németújvári, valamint rohonc-szalonaki károkat, állatállomány, termény, mezőgazdasági termék, gazdasági eszközök, valamint egyéb kategóriák tekintetében.

A németújvári károkat értékelve az látható, hogy aprómarhából (szárnyasok) vittek el a legtöbbet (vö. az 5. táblázattal), hiszen ez volt a legkönnyebben „mozdítható”, a lábasszójából pedig a tehén volt a „legkeresettebb”. Csak az elvitt tehenek, lovak, ökrök, borjak értékét nézve is kb. 2600 ft-os kárt jelent csak a németújvári uradalom falvaiban. A mezőgazdasági termények közül zabból, rozsból és árpából vittek el a legtöbbet, míg a mezőgazdasági termékek közül kenyérből raboltak jelentős mennyiséget, hiszen az alapvető fontosságú volt az átvonuló seregek számára. (Ld. a 6–7. táblázatokat.) A mezőgazdasági eszközökből válogatás nélkül minden fellelhető és mozdítható fajta áldozatul esett, bár legtöbbet sarlóból, fejszéből és kapából raboltak el. (Ld. a 8–10. táblázatokat.) Igen érdekes vonása a németújvári kártételeknek, hogy az elrabolt készpénz mennyisége alacsony. (Vö. a 12. táblázattal.) Valószínűleg azért, mert egyrészt ezt tudták a falusiak a legkönnyebben elrejtetni, másrészt ebből volt otthon a legkevesebb.

A rohonc-szalonaki uradalomban a károk jellege eltér a németújváriétól, mivel itt számos falut gyújtottak fel, viszont emberölés, illetve elhurcolás itt sem fordult elő. (Ld. a 13. táblázatot.)

5. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt háziállatok

Falv	Jószág (db)											Aprómarha (db)			Méh (kas)
	ló	ökör	tulok	tehén	borjú	barom	tinó	disznó	malac	kos	juh	lúd	tyúk/ kakas	réce	méh
1. Bort					1			61	17			165	592		15
2. Güttenbach	5	30	12	50		2	1			1	7	23		2	6
3. Gemischdorf						1		1		1		61	17		
4. Kuhmér		1	1	1	3			35				138	430		3
5. Limpók									1			63	28		
6. Neusiedl												18	26		
7. Neustift		2						2					9		
8. Olbendorf	21	38	23	61	9			6	16	1		101	222		37
9. Ollersdorf		4	3	12				1				26	54		4
10. Ponitz		6		3				102				198			142
11. Pottersdorf				1		3		28	21			362	432		30
12. Rohr								2				1	51		10
13. Schallendorf								9				56	155		5
Összesen: (13 falu)	26	81	39	128	13	6	1	247	55	3	7	1212	2016	2	252
Állatok összértéke a 4. táblázat alapján (ft):	390	1215– 1296	78– 117	128– 256	13– 26		5,6* 102	594– 741	126,5*				146– 363*		
Állatok összszáma:	606											3230			252

6. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt termények

Falv	búza (köböl)	árpa (köböl)	rozs (köböl)	zab (köböl)	hajdina (köböl)	köles (köböl)	borsó (köböl)	kása (köböl)	szilva (köböl)	ecet (csöbör)
1. Bort	5,25	67	24,5	43	22,75					1
2. Güttenbach	7,5	6	19		4	1				
3. Gemischdorf										
4. Kuhmér	2	14	5	37	30			4		
5. Limpók		11,5	8	25,5						
6. Neusiedl		7	1	5,5						
7. Neustift			5							
8. Olbendorf		5,5	10	12	2			0,5	2	
9. Ollersdorf		1	1							
10. Ponitz	35	17	98	107	17	13				
11. Pottersdorf	2,5	34	36,5	18	8,5		13			0,5
12. Rohr		6,5	2	13			7,5			
13. Schallendorf	1	16	53							
Az elvitt termények értéke/ összesen (ft):103	0,7 37,27	0,57 105,73	0,4 105,2	0,97 253,17	0,92 77,51	1,5 21	2,8 57,4	1,2 5,4		0,15 (ft/pint) 0,23
Összesen: (13 falu)	53,25	185,5	263	261	84,25	14	20,5	6,5	2	1,5

7. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt mezőgazdasági termékek

Falu	kenyér (db)	kenyér (kemencényi) ¹⁰⁴	sajt (db)	vaj (icce)	só (db)	liszt (kőből)	sonka (db)	szalonna (ft-nyi, db-ban)	bor (ft-nyi, csöbörben)	háj (db)
1. Bort	57			12	3	6	8	2,5		
2. Güttenbach										
3. Gemischdorf						1				
4. Kuhmér	2	7		14	10,5	36		10 ft-nyi, 0,5		5
5. Limpók				5	2	2				
6. Neusiedl					2	6,5	6	1		
7. Neustift					1	1				
8. Olbendorf				7				4	143	
9. Ollersdorf										
10. Ponitz	87		102	65	18					
11. Pottersdorf	50	1		10	7,5	10		1	2,20 ft-nyi	
12. Rohr	20	1				9				
13. Schallendorf			21	2	1			1		
Az elrabolt javak értéke (ft):¹⁰⁵	12					3,53 /mérő			4,54/akó	
Összesen: (13 falu)	216	9	123	115	45	71,5	14	10 ft-nyi, 10 db	2,20 ft-nyi, 143	5

8. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök I.

Falu	vasvilla (db)	lapát (db)	kapa (db)	kasza (db)	kaszakő (db)	fejsze (db)	fúró (db)	véső (db)	vaskarika (db)	kampó (db)	harang (db)
1. Bort	2		43	9		24	7		8		
2. Güttenbach											
3. Gemischdorf			2				3				
4. Kuhmér	1		7	9	2	21	5				
5. Limpók											
6. Neusiedl	4		9	2	17	23	8				
7. Neustift											
8. Olbendorf	3		52	7		29	14			2	
9. Ollersdorf	2		2			1	3				
10. Ponitz	4	4	24	2		15	7	2	10		
11. Pottersdorf	13		25	21	4	30	17			1	1
12. Rohr	1		2			11	3				
13. Schallendorf						1	2				
Összesen: (13 falu)	30	4	166	50	23	155	69	2	10	3	1

9. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök II.

Falu	vaslemez (db)	szita (db)	kasza kapáló (db)	szántó vas (db)	vas (szekérnyi, patkó db-ban, ft-nyi)	kötél (ft-nyi, db)	vaslánc (db)	fűrész (db)	hám (db)
1. Bort				4	1,5 szekér, 15 patkó	9	3	3	
2. Güttenbach									
3. Gemischdorf									
4. Kuhmér					0,5 szekér		1		3
5. Limpók					18 patkó vas				
6. Neusiedl				2			4		
7. Neustift							2		
8. Olbendorf				4		14	4		
9. Ollersdorf							2		8
10. Ponitz	1	1	1	1					
11. Pottersdorf				5	5 ft-nyi	2	4	1	11
12. Rohr					0,5 szekér	40 ft-nyi	1		
13. Schallendorf								1	
Összesen: (13 falu)	1	1	1	16	2,5 szekér, 5 ft-nyi 33 db patkó	40 ft-nyi, 25db	21	5	22

10. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök III.

Falu	lakat (db)	sarló (db)	köszörű kés (db)	kerék (db)	szerszám értéke (ft)	deszka (szál)	szeg (szekér)	szíj (db)	hordó (db)	zsák (db)	ponyva (db)
1. Bort	2							1	4	1	2
2. Güttenbach											
3. Gemischdorf											
4. Kuhmér		14	1							2	2
5. Limpók											
6. Neusiedl		7									
7. Neustift											
8. Olbendorf	6			5	9	16					
9. Ollersdorf	1		1								1
10. Ponitz											
11. Pottersdorf	9	4	2							5	1
12. Rohr											1
13. Schallendorf							1				
Összesen: (13 falu)	18	25	4	5	9	16	1	1	4	8	7

11. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt ruházat

Falu	vászon (rőf)	ruha (ft-nyi, db-ban)	dolmány (ft-nyi, db-ban)	zeke (db)	gatya (db)	nadrág (db)	ing (ft-nyi, db-ban)	saru (pár)	cipellő (pár)	topán (pár)	zokni (pár)	tarisznya (db)
1. Bort		1	1			5	4106	14				
2. Güttenbach	70	3 ft										
3. Gemischdorf												
4. Kuhmér	6											
5. Limpók								1				
6. Neusiedl	40	1	5	1	3		3	2			2	
7. Neustift												
8. Olbendorf	38	10 ft	5		5	10	11	10	3		7	
9. Ollersdorf			1									
10. Ponitz			11 ft-nyi		2	1	3					
11. Pottersdorf	7					2	2	30	2	1		1
12. Rohr					3		4 ft-nyi					
13. Schallendorf								2				
Összesen: (13 falu)	161	13ft-nyi, 2	11 ft-nyi, 12	1	13	18	4ft-nyi, 23	59	5	1	9	1

12. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt egyéb tárgyak, nagyobb károk

Falu	Nagyobb károk				Fegyverek		Egyéb			Használati tárgyak			
	ház107 (db)	pajta (db)	szekér108 (db)	pénz (ft)	puska (db)	dárda (db)	szőr, suba (db)	bőr (db)	lepedő (db)	asztal (db)	mozsár (db)	tál (db)	kupa (db)
1. Bort							6		1		1		1
2. Güttenbach													
3. Gemischdorf							1						
4. Kuhmér							3		3				
5. Limpók													
6. Neusiedl									6				
7. Neustift			2										
8. Olbendorf	1	1	1,5	119	5				21	1	1		
9. Ollersdorf				4									
10. Ponitz					2	2							
11. Pottersdorf													
12. Rohr				17,8	1							1	1
13. Schallendorf								1					
Összesen: (13 falu)	1	1	3,5	140,8	8	2	10	1	31	1	2	1	2

13. táblázat: A rohonc-szalonaki uradalomban okozott anyagi károk

Falu	pénz (ft)	búza (kőből)	rozs (kőből)	zab (kőből)	árpa (kőből)	köles (kőből)	liszt (kőből)	szalonna (db)	apró marha (db)	nagyobb károk ¹⁰⁹ (db)
1. Barátmajor	347									
2. Csatár	371	150	37	27			35			
3. Csém	1773	548	68	162	17	35			600	
4. Cserőke	777	130	77	147	27					
5. Drumoly	779	44	51	37			6			„combusta” 110 falu
6. Kéthely	651	36	26,5							„combusta” falu
7. Kisszent- mihály	680									
8. Mérem	171		10	92						
9. Nagynarda	493	177		29	36	17	7,5	17,5	256	3 „deserta” telek, 42 „combusta” ház
10. Ószalonak	15	11	44	71	45		8			
11. Óvár	371	150	37	27			35			
12. Pokszelt	228									
13. Pöszöny	355	15	12							
14. Sámfalva	609	268	3	48						22 „combusta” ház
15. Sirokánháza	424									
16. Szalonak város	1254									„combusta” falu
17. Szent- mihály	1203									74 „combusta” ház
18. Újfalu	200	22	18	17						
19. Velege	1202								250	
20. Zabar	135	95	3	140						„combusta” falu
Összesen: 111	13 649	1580	339,5	692	91	89	63,5	17,5	858	4 combusta falu 138 combusta ház
Összesen:	12 038	1646	386,5	797	125	42	91,5	17,5	1106	

A falusi mikorkörnyezet I.: Újfalunak¹¹² élete

A rohonc-szalonaki uradalom egyes falvainak esetében a fennálló forrásproblémák ellenére is van lehetőség az egyéni élet szintjén vizsgálni a zűrzavaros idők hatását. Ugyanis az 1619–1622 közti kártételeket megelőző, valamint közvetlenül azt követő évek is vizsgálhatók más urbáriumok¹¹³ felhasználásával.

Woppendorft (Várújfalu) az urbáriumok Uy Falu néven Szentmihály vidékéhez sorolják. Története a középkorig nyúlik vissza. 1567-ben 7 egésztelkes jobbágyot és 10 zsellért jegyeztek fel. 1576-ban már 8 egésztelkes jobbágy élt a faluban. Bocskai hadjárata idején tűzvész pusztította, 1609-ben a dicatorok (adóösszeírók) 1 portát írtak „reliquae combustae” bejegyzéssel.¹¹⁴ Ugyanakkor a falunak már 17 jobbágycsaládja volt. 1616-ig összesen 4 család vándorolt el, egy új érkezett (amely tovább is vándorolt), de a családfők száma nem csökkent 1623-ig. A nevek azt mutatják, hogy az 1609-ben feljegyzett családokból váltak ki az új családok, tehát az akkori gyerekek nőttek fel, és léptek apjuk helyébe. Ez a jelenség látható a Boppel, Bordarics, Borinszki, Polletilics, Krisanics, Zoklikovics, Krump családok esetében. Tehát a falu létszámváltozás nélkül vésztele át a „rebellió” időszakát, az ott élő jobbágycsaládok kitartottak otthonuk mellett, az újfalui migráció elhanyagolható mértékű volt.

1622. március 3-án 10 károsult jobbágyot jegyeztek fel ebben a faluban: Boppel Alexet, Boppel Fülöpöt, Bordarics Mikolát, Borinszki Lőrincet, Polletilics Mátét, Krisanics Jurikát, Krisanics Ivánt, Kormatt Hanst, Sandli Andrét és Krump Ivánt. Vagyis a falusiak 60%-át rabolták meg ebben az időben. A károk mértéke is megállapítható, hiszen van adat közvetlenül a károk utáni időszakból, 1622–1623-ból. Nemcsak az ismert, hogy mit vittek el a fosztogatók, hanem az is, hogy mi maradt utánuk.¹¹⁵

Tíz falusit károsítottak meg, közülük mindössze háromnak okoztak komoly anyagi veszteséget a fosztogatók: Sandli Andrénak (kb. 48 ft), Krump Ivánnak (50 ft) és Krisanics Jurikának (kb. 60 ft). Hármójuknak, valamint Kormatt Hansnak semmi ingó vagyona sem maradt, bár Sandli Andréről tudjuk, hogy malmot üzemeltetett Újfaluban,¹¹⁶ ami 1623-ban is működött. Tehát az ebben a faluban okozott, kb. 200 ft értékű kárból¹¹⁷ körülbelül 160 ft esik erre a három személyre, azaz a rablások a falu három leggazdagabb jobbágyát érintették. Így a maradék hét károsult átlagosan mindössze 6 ft kárt szenvedett el. Szembetűnő jelenség az is, hogy a faluban lóból maradt meg a legtöbb. Lévéen az egyik legértékesebb lábasjószág, ennek elrejtésére figyelhettek a legjobban a falusiak, vagy távolabb lévő legelőkön füveltették őket. Ugyanakkor a károk zömét az elvitt ruházat értéke (96 ft) adja.

Összességében elmondható, hogy Újfalva a rohonc-szalonaki uradalom egyik legkisebb falva; ez a többi faluhoz képest kevés anyagi kárt szenvedett el, ámde önmagához viszonyítva mégis komoly csapás érte, hiszen legvagyonosabb rétege egy csapásra veszítette el javait, az egyébként sem gazdag falu tovább szegényedett. Ugyanakkor a családok itt beletörődéssel tűrtek, helyben maradtak, nem hagyták el otthonukat. Ezt erősíti meg a családnevek változatlansága is, amelyet az 1609,¹¹⁸ 1609–1623,¹¹⁹ 1610–1616,¹²⁰ és 1623-as¹²¹ időszakot feltüntető urbáriumok dokumentálnak. A falu lakosságának többsége horvát etnikumú. Ugyanazok a már említett vezetéknevek vannak jelen folyamatosan: Boppel, Bordarics, Borinszki, Dogmanics, Polletilics, Sárszéki, Krisanics, Prancslics, Smitt, Amrigh, Sandli, Stuparics, Kormatt, Krump.

A károk keletkezésének körülményei, Batthyány II. Ferenc és Bethlen Gábor viszonya

A Batthyány-uradalmakban keletkezett károknak egy csekély töredékéről ismert konkrétan, hogy kik okozták, hiszen az elsődleges forrás – a két kárösszeírás – csak ritkán nevezi meg az elkövetőket (ld. a 14. táblázatot), és amikor jelöli, akkor is pontatlanul. A károk elkövetőinek kiderítése így csak az itteni hadiesemények felvázolásával történhet meg. Bethlen Gábor hajdú 1619 szeptemberében jelentek meg a Dunántúlon, ekkor zajlott le az első nagyobb összecsapás a németekkel Pozsonynál, amelyben a hajdúk győztek. Erről tudósította Batthyányt Horváth Bálint szeptember 16-ai és Káldi Ferenc szeptember 17-ei levele. Ekkor kezdődtek meg Batthyány és Bethlen első, titkos tárgyalásai.¹²² 1620 első felében írt levelet Sennyey Gáspár dunántúli alkapitány Batthyáynak, amelyben tájékoztatta, hogy Bethlen főlovászmestere és dunántúli generálisa, Huszár István megérkezett Sopronba. Huszár személyes találkozót kért tőle, valamint azt, hogy hirdessen gyűlést a dunántúli vármegyéknek. Batthyány ezt ekkor nem teljesítette, és általában passzívan viselkedett Bethlennel szemben. Október 6-án éjjel a fejedelem követeként Thurzó Imre tárgyalt Batthyány Ferencsel, majd október 7-én Bethlen Gábor személyesen kereste fel Rohoncon a nagyurat. Szövetséget ajánló leveleket hagyott nála, és arra kérte, hogy küldje ezeket tovább a dunántúli nagybirtokosoknak. Batthyány ezt nem tette meg.¹²³

Két nappal később Bethlen már a Pozsonyt ostromló Dampierre csapatait verte szét, az ütközetben a császári csapatok vezére maga is elesett. A fejedelemnek ekkorra már kb. 4 ezer hajdúja volt a Dunántúlon, akik Bucsi Benedek, Haller György és Halasi Fekete Péter parancsnoksága alatt rendszeresen átcsaptak Ausztriába.¹²⁴ Október közepén Batthyány is „felébredt”, mert immár Bethlentől kért segítséget a Horvátországból a Dunántúl felé vonuló

császáriak ellen. A fejedelem november 5-én válaszolt Pozsonyból, megnyugtatta Batthyányt, hogy a horvátországi hadak Ausztria felé mennek, s ebben igaza is lett. Október második fele és november eleje között Bethlen csapatainak zöme a csehek megsegítésére sietett, s csak csekély tartalék maradt Sopronban.

A november 8-án megvívott fehérhegyi csata, a csehek veresége után a fejedelem magára maradt, így a védekezésre kellett felkészülnie. Eközben november 18-án Batthyány elfoglalta Kőszeget. A december folyamán a dunántúli császári csapatokat vezető Collalto csak kisebb csatákba bocsátkozott, sikereket azonban így sem ért el. 1620 végén Körmend, Kőszeg, Németújvár és Sopron Batthyány, illetőleg Bethlen kezén volt. Horváth Bálint a vármegyei csapatok parancsnoka 1621. január 14-ei levelében tudósította a főkapitányt¹²⁵ Kőszeg ostromáról,¹²⁶ valamint arról, hogy Collalto kirabolta és feldúlta Szalonakot és Csepreget, innen Rohonc, majd Pinkafő felé vonulva el. Bethlen ugyanekkor levélben nyugtatta meg Batthyányt, és szólította fel az ellenállásra. Collalto csapatai május 27-én elfoglalták Kőszeget, 28-án Rohoncot, majd Körmendet és Sárvárt.

Júliusban azonban Bethlen észak-magyarországi ellentámadása miatt kénytelenek voltak a fő hadszíntérre vonulni, így Németújvár és Szalonak nem került császári kézre. E hónaptól csak kisebb német helyőrségek maradtak a Dunántúlon, komolyabb haderő nem. Ezért augusztusban Batthyány visszafoglalhatta Körmendet és Rohoncot. Szeptemberben emberei már Ausztriában portyáztak, oldalukon kb. 3 ezer törökkel, akik Bethlen segédcapataiként névlegesen Batthyány alá voltak rendelve, valójában azonban hol a Nyugat-Dunántúlon, hol az osztrák tartományokban fosztogattak minden ellenőrzés nélkül. December 15-én Bethlen minden, még a Dunántúlon lévő csapatát is visszavonta. Bethlen első hadjáratát a nikolsburgi béke zárta le december 31-ről január 1-jére virradóra. Batthyány még tovább harcolt, februárban elfoglalta Gerebent, amit meg is tarthatott.¹²⁷

Bethlen Gábor és Batthyány II. Ferenc viszonya határozottan jónak tekinthető, még akkor is, ha utóbbi többször passzívan viseltetett a fejedelem kérései iránt. Bethlen 1613 végétől folyamatosan levelezett a főúrral,¹²⁸ és másoknak írt leveleiben is számtalanszor elismerően nyilatkozott róla.¹²⁹ Bethlen leveleinek egyike sem említ kártételeket a Batthyány-birtokokon, még azok sem, amelyek a rablás ideje körül íródtak.¹³⁰ Ezt figyelembe véve tehát valószínű, hogy Bethlen hajdúi nem a fejedelem utasítására tettek kárt, ugyanakkor feltehető, hogy az újvári tábor lakói rabolták meg a környéket. Ez azonban a hajdúk fegyelmezetlenségének volt köszönhető. (A korban általánosan elterjedt vélemény szerint ezek a gyalogosok keményen harcoltak, de fegyelmet nem ismertek.)¹³¹

„D. hajdúi” alatt egyértelműen császári zsoldosokat kell értenünk, hiszen az ő oldalukra verbuválódtak. (Ld. a 14. táblázatot.)¹³² Vélhetőleg a Dampierre hajdúinak tulajdonított károk 1620. október 9-e, Dampierre halála előtt keletkeztek.

Azon károk esetén, ahol a listák nem tüntetik fel az elkövetőket, feltételezhető, hogy nem Bethlen hajdúi voltak a fosztogatók, hiszen a fejedelem és Batthyány jó viszonyban voltak, és levelei sem utalnak semmi ilyesmire. Az újvári tábor viselkedése csak egyszeri kihágásnak tekinthető. Feltehető az is, hogy nem a törökök okozták a károkat. Egyrészt, mert az ő jelenlétük a Dunántúlon csak viszonylag késői (1622. szeptember), másrészt a rájuk olyannyira jellemző emberrablás egyáltalán nem történt. Így a károk, vagy legalábbis azok zöme Collalto csapatainak tulajdoníthatók, és 1620 októbere és 1621 júliusa közé tehetők.

14. táblázat: Kiemelt károk az elkövetők szerint¹³³

	Németek	Német[ek]	Újvári tábor	D[ampierre] hajdúi
Güttenbach	5 ló 29 ökör 44 tehén 11 tulok	6 tehén	1 ökör 1 tulok 23 lúd 1 köből köles 6 köből árpa 4 köből hajdina 19 köből rozs 7,5 köből búza 70 vászon 5 ft 3 ft-nyi ruha	
Ollesdorf	4 ökör 12 tehén 2 tulok 10 lúd 1 köből árpa 1 köből rozs 1 ponyva 2 vasvilla 1 lakat 1 vaslánc 3 fűrő 2 kapa	1 dolmány 1 köszörűkő 1 fejsze 4 ft	1 tulok, 1 disznó 5 kos 54 tyúk 16 lúd 4 méhkas 14 köből árpa 2 fejsze	16 ft
Olbendorf	Az összes olbendorfi kár			
Kuhmér				2 köből liszt 10 vászon 11 epedő
Bort			30 tyúk 4 köből rozs 4 köből árpa 1 kötél 1 tarisznya	20 lúd 10 tyúk 1 mente 1 keszkenő 31 ft

A károk értékelése és összehasonlítása

A Batthyány-uradalmakban mintegy két és fél év alatt keletkezett károk alapvetően anyagi eredetűek, emberhalált, illetve emberrablást nem jegyeztek le, ami némiképp természetes, hiszen az elkövetők német császári csapatok voltak. Ez által ezek a károk jellegükben mások (ha vannak is törökök által elkövetett kártételek a „Bethlen-féle rebellió” zűrzavarában keletkezett károk között, azokat külön nem tüntették fel), mint a Batthyány-birtokokon és egyéb területeken később esett török kártételek,¹³⁴ hiszen utóbbiak során számos embert hurcoltak rabságba vagy vágtak le. Ugyanakkor II. Ferdinánd magyar király csapatai két és fél év alatt a rohonc-szalonaki uradalomban annyi falut égettek fel – és jelentősen több állatot hajtottak el –, mint a törökök a Zrínyiek birtokain a Muraközben tizennégy év alatt. (Vö. a 15. és 16. táblázatokkal.) Emellett végignézve az elvitt állatok, termények és tárgyak listáját, megállapítható, hogy lényegében minden mozdítható dolgot elraboltak, a károk összesen akár több tízezer forintos nagyságrendre is becsülhetők. Ily módon a két Batthyány-uradalomban a keresztények által okozott anyagi veszteségek mértéke vetekszik a Nyitra megyében, a törökök által hat év alatt okozott károkkal. Másrészt emberéletben – s ez nagy különbség – nem esett kár. (Legalábbis feljegyzett.)

A feljegyzett anyagi károk betekintést engednek a Batthyány-birtokok parasztságának anyagi helyzetébe is. Bár számos eszköz, ruhanemű etc. szerepel, mégis más nyugat-magyarországi területek – ahol szintén ismert az anyagi kultúra, például a fraknoi uradalom vagy Ruszt mezőváros – jelentősen gazdagabbak voltak. Erre utal, hogy az előbb említett helységek lakói már abroszokkal, szalvétákkal, zsebkendőkkel, ötvöstárgyakkal etc. is rendelkeztek.¹³⁵

15. táblázat: A muraközi uradalomban a törökök által okozott károk 1627–1641 között¹³⁶

Megöltek	111
Elhurcoltak	351
Megöltek és elhurcoltak	224
Elhajtott marha	1447
Felégetett falu	6

**16. táblázat: Borsod, Abaúj, Nyitra és Győr megyékben a törökök által okozott károk
vegyes évről-évről¹³⁷**

1. Borsod megye falvai 1630–1641	7 elhurcolt 7 hódolt falu
2. Szendrői vár (Borsod) 1630–1641	33 halott 59 elhurcolt 38 ló 113 tehén 1 ökör
3. Ónodi vár (Borsod) 1639	10 halott 37 elhurcolt
4. Abaúj megye 1641	9 hódolt falu
5. Nyitra megye 1636–1641	23 halott 73 elhurcolt 13 hódolt falu 40 000 ft kár
6. Győr megye 1646	7 hódolt falu
7. Győri vár 1646	10 halott 40 elhurcolt

Az az időszak, amelyet a kortársak gyakran csak Bethlen-féle rebellióként emlegettek, komoly eredményeket hozott a magas politika szintjén. II. Ferdinánd megerősítette a bécsi békét, amely a 1687-ig meghatározta a Habsburg uralkodó és a magyar rendek viszonyát.

Ugyanakkor ez az időszak komoly terheket is rótt a magyar jobbágyságra, veszélyesebbé és átláthatatlanabbá téve az addig is keserves időket. Annak, hogy milyen károkat okozott Bethlen Gábor és II. Ferdinánd küzdelme a falvak egyszerű lakói számára, csak egy keskeny szeletébe nyújt betekintést a Batthyány-levéltár két kártételi jegyzéke. Ám mégis életközeli hoznak, konkrét, megfogható számadatokkal írják le egy olyan időszakot, amelyben a császári csapatok dúlták Batthyány II. Ferenc birtokait, de erdélyi hajdúk és török katonák is végigjárták a Dunántúlt.

A FALVAKBAN ESETT KÁROK (1620–1630)

Ezek a kártételek csak kis részben fedik a Bethlen-féle háború időszakát. Amíg az azt leíró listák a német csapatok által tett károkat jegyezték le, itt kizárólag a törökök által okozott embervesztések szerepelnek.¹³⁸

Az ezen a listán szereplő kártételek három érdekes jelenséget mutatnak. (Ezek szinte minden esetben megfigyelhetők valamilyen változatban a későbbi károk esetében is.) Egyrészt a szőnyi béke (1627) idejéhez közeledve egyre több a kár. Ez inkább annak tulajdonítható, hogy az összeíráshoz közelebbi időkre sokkal jobban emlékeztek a megkérdezettek, mintsem annak, hogy pont az 1620–1622 közötti zűrzavaros esztendőben

nem történt szinte semmi. Másrészt azok a falvak, amelyek ezen a listán szerepelnek, Alsó-és Felső-Szölnök kivételével mind meghódoltak a károkozás évében vagy az azt követő esztendőben. Harmadsorban pedig itt érhető tetten a tudatos török hódoltatási technika: kevés embert öltek meg, viszont a szokásos gyújtogatások és állattelhajtások mellett jellegzetes a gyermekrablás. A táblázatban szereplő elhurcoltak zöme gyerek, viszont a megöltek kizárólag csak felnőttek. A dobrai tartomány itt feljegyzett három falvából például kizárólag gyermekeket vittek el! Általában ez a módszer működött, ám adott esetben elég rossz hatásfokkal, hiszen a három megrablott faluból csak egy hódolt be ekkor.

**17. táblázat: Török kártételek a Battyhány-birtokokon 1620–1626 között
éves bontásban¹³⁹**

Falu	1620	1621	1622	1623	1624	1625	1626
<i>Szentgotthárdi tartomány:</i>							
1. Dolnic				90 elhurcolt			
2. Ostfalva és Istvánfalva							130 kirabolt
3. Kéthely, Kisfalud, Talapatka, Háromház, Hosszúfalu							172 elhurcolt
Összesen: 8 falu				90 elhurcolt			172 elhurcolt 130 kirabolt
<i>Muraszombati tartomány:</i>							
1. Szentbibi						3 elhurcolt	2 halott 1 elhurcolt
2. Marác				13 elhurcolt			
3. Mladenic				14 elhurcolt			
4. Bucsinc				2 elhurcolt			
5. Lukacsóc				Összes marhá- jokat elvitték			
6. Norsinc				1 elhurcolt			
7. Rakicsán				1 halott 2 elhurcolt			
Összesen: 7 falu				1 halott 32 elhurcolt		3 elhurcolt	2 halott 1 elhurcolt
<i>Dobrai tartomány:</i>							
1. Farkasfalva	1 halott 16 elhurcolt						
2. Alsó-Szölnök		5 elhurcolt			2 halott 3 elhurcolt		
3. Felső-Szölnök				8 elhurcolt			1 halott

Összesen: 3 falu	1 halott 16 elhurcolt	5 elhurcolt		8 elhurcolt	2 halott 3 elhurcolt		1 halott
<i>Órség:</i>							
1. Zalafő				3 elhurcolt			
2. Szent Péter				43 elhurcolt			
Összesen: 2 falu				46 elhurcolt			
A károk összesítve: 20 falu	1 halott 16 elhurcolt	5 elhurcolt		1 halott 176 elhurcolt	2 halott 3 elhurcolt	3 elhurcolt	3 halott 173 elhurcolt 130 kirabolt

A KANIZSA ELLEN VETETT VÉGVIDÉK VÁRAIBAN ESETT KÁROK (1630–1640)

Az 1619–1622 közötti időszak zűrzavarától eltekintve, amikor a károk zömét feltehetően a Bethlen-ellenes osztrák csapatok tették, a későbbi időszakban már kizárólag török károkozásokról van híradás. A törökök folyamatosan rajtaütöttek a végvárokon, és a végvárok vonzáskörzetébe tartozó mögöttes területeken.

Ezekről az eseményekről 1622–1630 között csak kevés adat áll rendelkezésre, viszont a későbbi, 1630–1640 közti periódusról számos feljegyzés maradt fenn a Batthyány-levéltárban. Hét végvárban (Kiskomár, Pölöske, Egervár, Lenti, Szécsisziget, Kányavár, Egerszeg) az esett károkat összesítve és évekre lebontva a következő adatokat kapjuk:¹⁴⁰

18. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk évenkénti lebontásban 1630–1640 között

Kár	1630	1631	1632	1633	1634	1635	1636	1637	1638	1639	1640	Összesen
Elhurcolt várbeli	20	131	23	61	25	16	110	70	56	141	28	681
Megölt várbeli	3	6	21	18	5	6	22		16	4	11	112
Elvitt állat	41		25	600	213	158	4	4		22	37	1104
Egyéb								3 ház 500 ft				3 ház 500 ft

19. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk éves átlaga 1630–1640 között¹⁴¹

Várok	Megölt és elhurcolt várbeli	Elrabolt állat
1. Egerszeg	7,3	6,2
2. Kiskomár	3,1 + két „ismeretlen” bejegyzés ¹⁴²	37,5
3. Pölöske	3,3 + egy „ismeretlen” bejegyzés	három „ismeretlen” bejegyzés
4. Egervár	1,6	0,3 + két „ismeretlen” + 45 ft kár
5. Lenti	5,8	2 + egy „ismeretlen”
6. Szécsisziget	1,5	
7. Kányavár	3,6	3,2

Ezek a veszteségek elenyészően kevésnek tűnnek, bár a feljegyzések között több „ismeretlen” bejegyzés is szerepel. Ez jelzi, hogy történt valamilyen számú kártétel, azonban a forrás nem tüntet fel számadatot, tehát az éves átlagok már ezen az egy listán belül sem lehetnek pontosak. Ugyanakkor a más jegyzékekkel történő összevetéssel van lehetőség ezeknek az adatoknak az ellenőrzésére.

Az 1630–1641 közti időszakot váranként leíró iratot nézve,¹⁴³ már tizenöt várban esett kártételek átlagához juthatunk, de nem tizenegy (mint az előző lista alapján), hanem tizenkét évre vonatkozóan.

20. táblázat: A tizenöt várban esett károk éves átlaga (1630–1641)

Várak	Megölt és elhurcolt várbeli	Elrabolt állat ¹⁴⁴
1. Kiskomár	19,5	158,4 (+ 9 méhkas 12 év alatt)
2. Pölöske	12	14 ló
3. Egervár	2,3	1,5 ló
4. Lenti	8,9	7 ló
5. Szécsisziget	12,2	37, 5
6. Kányavár	5,5	2,9
7. Szentgrót	2	1,3
8. Egerszeg	7,8	5,75
9. Kapornak	2,9	6,9
10. Lövő	4 (12 év alatt)	
11. Szentgyörgyvár	7 (12 év alatt)	
12. Zalavár	2,6	
13. Magyarosd	2 (12 év alatt)	
14. Szecsőd	2 (12 év alatt)	
15. Páhok	5 (12 év alatt)	

A harmadik irat öt évre (1633–1637) adja meg tizenegy várban az elrabolt és megölt katonák számát.¹⁴⁵

21. táblázat: A tizenegy várban esett károk éves átlaga (1633–1637)

Várak	Megölt és elhurcolt várbeli
1. Pölöske	9,6
2. Egervár	1,2
3. Lenti	6,4
4. Szécsisziget	5
5. Kányavár	5,2
6. Szentgrót	2,8
7. Kapornak	7,2
8. Szentgyörgyvár	1
9. Zalavár	4,8
10. Bér	6,6
11. Egerszeg	5,2

A három lista összehasonlításának fő problémája, hogy nem teljesen ugyanazokat a várakat tartalmazzák, és nem ugyanarra az időintervallumra vonatkoznak. Ezért a legcélszerűbbnek a három listában egyaránt meglévő hét végvár adatainak összehasonlítása tűnik. A nem teljesen azonos időtartamok alapján számított átlag itt is probléma, de ez csak a feltűnően nagy eltérések esetén lehet mérlegelendő tény.

22. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk éves, összehasonlító átlaga

Várak	Megölt és elhurcolt várbeli (1630–1640)	Elrabolt állat (1630–1640)	Megölt és elhurcolt várbeli (1630–1641)	Elrabolt állat (1630–1641)	Megölt és elhurcolt várbeli (1633–1637)
1. Egerszeg	7,3	6,2	7,8	5,75	5,2
2. Kiskomár	3,1 + két „ismeretlen” bejegyzés	37,5	19,5	158,4 + 9 méhkas 12 év alatt	hiányzik
3. Pölöske	3,3 + egy „ismeretlen”	három „ismeretlen”	12	14 ló	9,2
4. Egervár	1,6	0,3 + két „ismeretlen” + 45 ft kár	2,3	1,5 ló	1,2
5. Lenti	5,8	2 + egy „ismeretlen”	8,9	7 ló	6,4
6. Szécsisziget	1,5		12,2	37,5	5
7. Kányavár	3,6	3,2	5,5	2,9	5,2

Ilyen feltűnő eltérések három helyen jelentkeznek. Kiskomárnál a 20. táblázat adatait tartom indokoltabbnak, egyrészt mert a 19. táblázat ismeretlen bejegyzései miatt az itteni adat már bizonytalan, másrészt pedig a kiskomáriak folyamatos panaszai a magasabb anyagi veszteségek mellett szólnak. Pölöskénél az egy alacsony értékeket mutató adatsor ellen kettő szól, így itt is a magasabb veszteségek elfogadása indokolt. Szécsisziget esetében éppen fordított helyzet áll fenn. Azon hét várnál, ahol az 1630–1640, 1630–1641 és 1633–1637 közötti átlagokat össze lehet vetni, látható, hogy Kiskomár, Pölöske és Szécsisziget esetében a „megölt és elhurcolt” várbeliek kiszámolt átlaga szignifikánsan eltér. Ez adódhat a mai felmérésekhez képest jóval pontatlanabb módszerekből vagy abból, hogy 1641-ben történhetett olyan mértékű török támadás, amely az 1630–1641 közti átlagmutatót jelentősen megemelte a másik két időszak átlagához képest. Ez rendkívül fontos, mert bár erről az évről nincs kárjegyzék, de éppen egy évvel később, 1642-ben kötötték meg a második szőnyi békét. (Megerősítve az elsőt – amelyre úgy tűnik, ez rá is fért.)

Ezen táblázatbeli adatok összehasonlíthatók a várbeli katonaság összlétszámával.¹⁴⁶ A 1633–1640 közti adatok alapján a szerző váranként megadott egy öt évre szóló átlagléttszámot.

23. táblázat: A tizenegy végvár évi átlagos veszteségének és átlagos létszámának összehasonlító táblázata

Várak	Megölt és elhurcolt várbeli (1630–1640)	Elrabolt állat (1630–1640)	Megölt és elhurcolt várbeli (1630–1641)	Elrabolt állat (1630–1641)	Megölt és elhurcolt várbeli (1633–1637)	Átlagos létszám	Éves átlag ember-veszteség %-ban
1. Egerszeg	7,3	6,2	7,8	5,75	5,2	309	2,5
2. Pölöske	3,3 + egy „ismeretlen”	három „ismeretlen”	12	14 ló	9,2	88	13,6
3. Kapornak			2,9	6,9	7,2	89	8,1
4. Egervár	1,6	0,3 + két „ismeretlen” + 45 ft kár	2,3	1,5 ló	1,2	65	3,5
5. Lövő			4 (12 év alatt)			24	
6. Magyarosd			2 (12 év alatt)			19	
7. Kiskomár	3,1 + két „ismeretlen”	37,5	19,5	158,4 + 9 méhkas 12 év alatt		342	5,7
8. Zalavár			2,6		4,8	106	4,5
9. Szentgyörgyvár			7 (12 év alatt)		1	46	2,2
10. Szentgrót			2	1,3	2,8	72	3,9
11. Bér					6,6	26	25,4
Összes vár éves átlag embervesztesége (%):			8%				

Az emberveszteséget tekintve a tizenhat vár közül Lenti, Szentgyörgyvár, Magyarosd, Páhok és Szecsőd veszteségei tűnnek elhanyagolhatóan kevésnek. Ennél nagyobb (évi átlagosan öt megölt vagy elhurcolt várbeli) kártételek estek Szentgrót, Zalavár, Egervár és Kapornak várakban, de a létszámokat tekintetbe véve még ezek sem magasak. Kányavárban, Egerszegen, Lentiben, Szécsiszigeten és Bérben az éves átlagveszteség 5–10 fő közé esik. Bér tekintetében a létszám adatokkal összevetve ez óriási veszteségnek (25%) bizonyult, mivel ez volt a harmadik legkisebb létszámú vár. S ezt a törökök ki is használták.

A legkomolyabb veszteségeket (átlag tíz fölött) Kiskomár és Pölöske szenvedte el. Ez utóbbit még súlyosabban érintette, mivel katonáinak létszáma mindössze negyede volt Kiskomárénak. Ugyanezt a két várat sújtotta a legnagyobb anyagi veszteség is. Szerencsés módon ez az a két vár, ahol néhány évben hónapra lebontva is ismertek a kártételek fajtái és mennyisége.

1637-ben új várkapitány érkezett Kiskomárba, akinek a neve nem ismert, mivel az általa összeírt vagy összeíratott kárjegyzéket nem írta alá. 1633-tól, Nádasdy Pál halála után készült ez a jegyzék, de az összeíró csak 1637-ben részletezi a károkat hónapok szerint; „Az

miulta én bejűttem Kis Komárba” – írja.¹⁴⁷ Aratáskor a törökök 16 lovat hajtottak el, egy katonát vágta le és két gyermeket vittek el. Az aratást követő időszakból októberig három asszonyt, négy gyermeket és hat katonát elvittek, valamint egy katonát, egy csordást és egy gyermeket megöltek. Október 26-án egy embert öltek meg, november 22-én „*minden marhánkat elvitték*”, 27-én „*disznainkat, tikainkat és ludainkat és egész marhánkat valamit kaphattak, elvittek.*”¹⁴⁸

A pölöskei kártételek közül az 1634., 1636. és 1637. évi károk hónapra pontosan ismertek. 1634-ben április 26-án, 30-án, május 7-én, 15-én, július 5-én és szeptember 6-án portyázott a török. 1636-ban július 5-én, augusztus 11-én, 19-én, 24-én, 30-án és november 15-én, 1637-ben április 28-án, július 5-én (harmadszor!), szeptember 1-jén, 20-án, 28-án és október 6-án, 7-én, 13-án támadt az ellenség. Évi 5–6 portya rendkívül soknak számít, ráadásul Pölöske esetében látszik, hogy ezen három év tanúsága alapján a magyar végvárra nehezedő nyomás folyamatos volt.

Ismeretlen dátumozással (valószínűleg 1630 vagy 1631) maradt fenn olyan kártételi lista, amely a Kanizsa ellen vetett végvidék várainak kárait rögzítette június és július hónapokra vonatkozóan.¹⁴⁹ Eszerint júniusban 15 embert vittek el és 11-et öltek meg Egerszeg, Pölöske, Kányavár és Zalavár katonái közül; júliusban pedig 30 katonát vágta le és ismeretlen számú rabot vittek el a törökök Pölöske, Kányavár, Lenti, Kapornak, Szentgyörgyvár őrségéből, illetve a Zrínyiek muraközi uradalmából.

A törökök tehát nem portyáztak a december–március közti hónapokban. Ennek oka, hogy a mezőgazdasági munkák ideje volt az, amikor a falakon kívül érhatték a várbelieket. A „*se pénz, se posztó*” – azaz a fizetlenség – állapotában létfontosságú volt utóbbiak számára ez az időszak, hiszen ők maguk is rákényszerültek a gazdasági munkára. A mezőgazdasági munka veszélyes, de a végváriak szegénysége miatt ugyanakkor szükséges is volt egyben. Erre álljon itt két példa: „*[...] az pogány török miatt annyira jutottunk már – írja az egerszegi és kapornaki sereg 1638. március 19-én Batthyány I. Ádámhoz –, hogy az végházbul csak ki sem tudunk menni, elszegényedtünk úgy annyira, hogy sokan közülünk csak a lovát sem tudja megpatkoltatni, az hajdú egy hitvány bocskort sem tud lábára venni [...]*”;¹⁵⁰ Könczöl Mihály kiskomáromi vajda írja 1643-ban Batthyány Ádámnak, hogy a komáromiak „*éjjel nappal éhen, szomjúhan, vagy vérük hullásával*” őrzik a végházat.¹⁵¹

A FALVAKBAN ESETT KÁROK (1630–1640)

Ezek a kártételek nemcsak a Batthyány-birtokoktól délnyugatra eső, Kanizsa elleni végvárok kárvallásaival összehasonlítva, hanem a délre fekvő muraközi Zrínyi-uradalom kárainak figyelembevételével is értékelhetők. (Vö. a 15–16. táblázatokkal.)

A Batthyány-birtokokon esett török pusztítást kiemelkedőként lehet értékelni. Különösen a mintegy 1300 megölt és elhurcolt falusi száma feltűnően sok, majdnem négyszerese a muraközi uradalom emberrablásainak. Viszont a gyilkosságok száma jóval amazé alatt marad. Évenként átlagosan körülbelül 6 megölt és 120 elhurcolt falusival számolhatunk. Ez az átlagszám első látásra talán nem tűnik annyira ijesztőnek, de figyelembe véve azt, hogy hivatalos békeidőszak alatt, a frontvonal mögött mintegy 70–75 kilométerrel tette a török ezeket a károkat, már nem mondható csekélynek.

24. táblázat: Uradalombeli török kártételek 1630–1641 között¹⁵²

Uradalom	Megöltek és elhurcoltak ¹⁵³	Elhurcoltak	Éves átlag
Felső-Lindva	351		29,25
Alsó-Lindva	598		49,83
Dobra, Muraszombat, Rakicsán		399	33,25
Összesen:	949	399	112,3

**25. táblázat: Uradalombeli török kártételek éves bontásban 1630–1640 között¹⁵⁴
(1632–1634 között nincs adat)**

	1630	1631	1635	1636	1637	1638	1639	1640	É. n.
Bánffy Kristóf jószágai	3 halott 41 elhurcolt	279 elhurcolt		153 elhurcolt	77 elhurcolt 3 ház	22 elhurcolt	2 halott 365 elhurcolt		
Felső-Lindva			19 elhurcolt (ebből 5 rab)	1 halott 7 elhurcolt (mind rab)		4 halott 41 elhurcolt (ebből 17 rab)	8 halott 23 elhurcolt	100 halott + elhurcolt 15 elhurcolt (ebből 10 rab)	9 halott 30 elhurcolt (mind rab) 2 ház
Dobra, Muraszombat, Rakicsán				2 halott 2 elhurcolt	1 halott 4 elhurcolt	2 halott 10 elhurcolt	2 halott 16 elhurcolt	1 halott	5 halott 51 elhurcolt 2 ház
Muraszombat			1 halott 7 elhurcolt	18 elhurcolt	2 halott 19 elhurcolt 1 ház	3 halott 17 elhurcolt			
„saját birtokaim” ¹⁵⁵							51 elhurcolt		
Lobkovicz Poppel Éva birtokai							5 halott 51 elhurcolt		
Széchy Dénes birtokai							8 halott 55 elhurcolt		
Évente összesen:	3 halott 41 elhurcolt	279 elhurcolt	1 halott 26 elhurcolt (ebből 5 rab)	3 halott 180 elhurcolt (ebből 7 rab)	3 halott 100 elhurcolt 4 ház	9 halott 90 elhurcolt (ebből 17 rab)	25 halott 561 elhurcolt	1 halott 100 halott + elhurcolt 15 elhurcolt (ebből 10 rab)	14 halott 81 elhurcolt (ebből 30 rab) 4 ház

26. táblázat: A törökök által okozott károk a Batthyány-uradalmakban 1630–1640 között (a 25-ös táblázat általam számolt összegzése)

Károk típusa	Okozott károk ¹⁵⁶
Megölt falusiak	60
Elhurcolt falusiak	1304
Elhurcolt rabok	69
Felgyújtott ház	8

Ezek a kártételek nemcsak térben, hanem egy időbeli folyamatba is illeszkednek. 1608-ban, a zsitvatoroki béke megerősítésekor a muraszombati uradalom viszonylag sok kárt szenvedett el, noha Petróc, Tissina judicatusban¹⁵⁷ és Muraszombat mezővárosában egyetlen *sessio* (telek) sem volt *deserta* (puszta). Ellenben Lak judicatusban összesen 8 falu 9 sessiójából négy *deserta* sessiót jegyeztek be, Tissanócban 6 falu 9 sessiójából hatot, Szentbiborcban 6 falu 10 sessiójából és Predanócban 6 falu 9 sessiójából kettőt, Kupsinc judicatusban 5 falu 6 sessiójából pedig egy *deserta* sessiót jegyez fel.¹⁵⁸ 1619-ben mindössze öt *deserta*-bejegyzés található az egész muraszombati tartományban, ezért úgy tűnik, hogy a zsitvatoroki béke újabb, komáromi megerősítésének (1618) még volt fogantaja.¹⁵⁹ 1628-ban hasonló volt a helyzet: Széchy György felső-lindvai-muraszombati birtokrészében mindössze hat *deserta* telek volt.

1635–1642 között azonban meglepő fordulat következett be.¹⁶⁰ A *deserta* telkek száma ugyan még mindig nem jelentős – Rakicsán és Muraszombat tartományban mindösszesen kettő –, ugyanakkor a törökök az addigiaknál is nagyobb számban kezdték alávetni a falvakat. Predanóc judicatusban egy falu, Szentbiborc 83 %-a, Lak és Tissanóc judicatusoknak pedig az egésze meghódolt. Ez összesen húsz falut jelentett. Ehhez a számhoz a kártételi listákon feltüntetett falvakat hozzáadva azt az eredményt kapjuk, hogy 1630–1642 között harmincöt település hódolt meg a töröknek a rakicsáni és muraszombati tartományban. (Ld. részletesen a FALUHÓDOLTATÁS A BATTYHÁNY BIRTOKOKON c. alfejezetet.) Így nem csoda, hogy a második szőnyi béke előtt a Batthyányak alaposan összeírták a károkat, hiszen volt is mit! Attól, hogy a *deserta* megjelölés ritka a rakicsáni és muraszombati tartományban, a török még nem függesztette fel a lakosság rabláncra fűzését. Az 1639-es év jelentette ebben a csúcspontot: az összes birtokról 561 embert raboltak el, noha ebben Rakicsán és Muraszombat volt a legkevésbé érintve.

A FALUSI MIKORKÖRNYEZET II.

A bíró feladatai, szerepe és helyzete a török korban

A török kártételeket az eddigiekben elsősorban statisztikai módszerrel szemléltettem. Ám a puszta számok emberi sorsokat és életeket takarnak. A végvárak mögötti élet legalapvetőbb színtere, ahol a törökök kárt tudtak tenni, a falu volt. Ezeket a helységeket hódoltatták, summáltatták és rabolták meg. A falusiak érdekeit mind a török szpáhival és katonákkal, mind a magyar földesúrral és a végvári katonákkal szemben a falu vezetője, a falubíró és esküdei próbálták képviselni. A nyugat-dunántúli bírók tevékenysége két forrástípuson keresztül mutatható be: a Batthyány I. Ádámnak a bírók számára kiadott instrukciókon,¹⁶¹ valamint a bírák és falusiak által a földesúrnak írott leveleken keresztül. Az instrukciók azokat a feladatokat írják le, amelyeket a földbirtokos elvárt és megkövetelt a bíróktól. Igaz, ezek sokszor csupán puszta figyelmeztetések és rendreutasítások voltak.

Ezzel szemben a bírói levelek a mindennapi problémákat és ügyeket tartalmazzák, amelyek megoldásához a bírók a földesúrhoz fordultak. Ezen két forrástípus nem jogi, közigazgatási szemszögből mutatja be a falubíró szerepét – ahogy azt az eddigi szakirodalom zöme tárgyalta –, hanem életmódtörténeti szempontból, az élet mindennapi szintjén érzékelteti azt.

A korszak minden tekintetben – gazdasági, politikatörténeti, társadalmi etc. – változást hozott Magyarország életében, így megváltoztatta az uradalmak legalsó szintjének, a falvak életének mindennapjait is. Ez tükröződik a bírók feladatkörének átalakulásában, bővülésében. Az új korszak beköszöntével mindennaposá váltak az idegen katonák és a magyar végváriak, hajdúk erőszakoskodásai. Ezekről a bírók leveleikben tettek panaszt földesúrnak, jelen esetben Batthyány I. Ádámnak. Az összegyűjtött harmincnyolc levélből kilenc ilyen károkról szól. Három levél a törökökkel kapcsolatos egyéb konfliktusokhoz kötődik: emberrablás, egy polgár túszként tartása, illetve egy falusi lepaktálása az ellenséggel. Ezzel a 16. század előtt is meglévő hagyományos gondok, mint például a falu peres ügyei, földesúri szolgáltatások beadása vagy éppen a hatalmaskodások mellett – e tárgyban hét darab szerepel ezek között a levelek között – egy új problémakör jelent meg: a falura hárult a török és a magyar katonák eltartásának terhe is, akár akarták, akár nem.

A gondok súlyát jelzi az a tény, hogy az itt szereplő harmincnyolc levél közel egyharmada foglalkozik ezzel a témával. A török-kérdés természetesen a földesúri instrukciókban is élesen megjelenik. Habár ezek az utasítások nagyrészt a birtokigazgatással kapcsolatos ügyekről szólnak –

a munkaszervezői-felügyelői feladatokat emelve ki –, azért a bírónak a legkeményebben szankcionált feladata mégis a török szemmel tartása, ezáltal a nagybirtok és a környező várak egyik legfontosabb funkciójának, a védelmi szerepnek a legalsóbb szinten való ellátása volt. Számos további példa mutatja, hogy mennyire komolyan vette Batthyány I. Ádám a török veszélyt: „[...] a Zala-menti falvak lakóinak minden hajnalban kötelességük volt megjárni a gázlókat, s a hírt bevinni, különben karóba húzás várt rájuk. 1652-ben, egy újabb török rablás után Batthyány a Pölöske- és Egerszeg-környéki falvaknak ismételten megparancsolta, hogy ha törököt vagy annak nyomát látják, minden késedelem nélkül hírt vigyenek be vagy az egyik, vagy a másik várba, ahonnét őt értesítik, különben „karóba vonyás” és egyéb kemény büntetés lesz jutalmuk”.¹⁶²

A hódoltatás bevezető lépéseként a török a bíróhoz fordult először, akit néhány polgárral együtt magához rendelt „beszélni az summájuk felől”. Példa erre a kanizsai alajbég levele, amely ekként hangzik: „Ti kik vagytok torkocsi bírák és polgárok, azt akarván tudtokra adnom ez levelemben, [...] Hosszúfalunak,¹⁶³ Kutosnak,¹⁶⁴ Szentmártonnak,¹⁶⁵ Mártonfának¹⁶⁶ örökös ura, hagyom, parancsolom, ez levelemet látván, hogy mindjárt bejőjjetek énhozzám, mert az előbbeni uratok, az ki való Calok Hasszán aga, megholt, [...] azért mindjárt bejőjön egynéhány egy-egy ember közületek [...] minden jót végeztek az summatok felől, ha pedig helybe nem jöttök, lássátok azután, ha mi kárt vallottok, ti tudjátok! Ez levélnek magyar mását várom. Anno 1641.”¹⁶⁷

Számos ehhez hasonló levél maradt fenn, amelyekre jellemző, hogy „[...] általában egyszerre ígérető és fenyegető hangúak, de nem ritka a csak mézes-mázás szavú sem. A leendő török földesúr általában azzal érvelt, hogy a győzhetetlen török császár neki adta a falut, ezentúl ő az örökös ura a településnek, s ezért lakói menjenek hozzá, hogy az adó felől megalkudjanak vele; megfizessék a császár adóját (dzsizjét), a földesúrnak járó pénzt, a természetbeni szolgáltatásokat, szekerezést etc. Ígérte, hogy ha alázatos, fizető jobbágyokként viselkednek, senkitől semmi bántódásuk nem lesz, sőt védelemben lesz részük, csak fegyvert ne tartsanak. [...] Amennyiben a hódolásra kényszerült falu nem reagált a felszólításra, vagy az adófizetés maradt el, leendő vagy már tényleges földesura a legvadabb fenyegetésekkel teli újabb írást küldött neki; azt, hogy a kilátásba helyezett szörnyű pusztítást és büntetést – karóba húzást, a lakosság megnyúzását, a házak felégetését, megrablását, a lakosság rabszíjra fűzését – mennyire komolyan gondolta, számtalan szerencsétlen sorsra jutott település, illetve polgár esete mutatja.”¹⁶⁸

A bíró lassan a kalapács és az üllő közé került; ő volt az, aki falura kihelyezett tisztartóként felelt a földesúrnak járó szolgáltatások beadásáért, a szekerezésért, a várak körüli munkák megszervezéséért, a falusi peres ügyek megoldásáért. Ezeken felül neki kellett hírt adni a török támadásról, katonai mozgolódásról: halálbüntetés terhe mellett. Ugyanakkor neki kellett tárgyalnia

a török földbirtokosokkal is, akiknek a célja a határmenti magyar falvak behódoltatása, illetve megadóztatása volt.

A magyar földesúr és tisztartói a beszolgáltatásokat sem vették félvállról. Az egyik tisztartói jelentés szerint a falusiak „*fölöttébb szófogadatlanok [...] a bírákat, sáfárt egynéhányszor megszidogattam, veréssel fenyegettem, de ugyan semmi jobbulást nem lát ember rajta.*”¹⁶⁹ Groff Tóbiás tisztartó így számolt be működéséről: „*A pénzproventus beszédésében én egyéb módokat nem tudok, hanem ezeket a bírákat arestálom érette, ha be nem hozzák a pénzt, a toronyba is tétetem, ha ez nem elég, oláhokat és szabadosokat küldöm ki a falura, ha azok sem sajtolhatják ki a szegény népből a pénzt, annak utána úgy hozatom magukat be az adós jobbágyokat a várba. Ha úgy sem vehetem ki, nem tudom, mit cselekedjék ember többet, amint a bírságpénzért is azt cselekedtem, és csaknem egy egész hétig itt benn tartottam őket, melyet porkoláb uraim is jól tudják.*”¹⁷⁰

A bírák persze próbáltak tiltakozni a súlyos terhek miatt: „*Mivelhogy nagy zúgolódás vagyon az bíráktól az nagy költségek miatt, tehát tettünk rendelést abban az dologban, az mi az tisztartótól végbe mehetni, azért ki-ki ahhoz accomodálja magát, ha haragunkat el akarja távoztatni, mivel nem azért szoktuk kiküldeni a dézsmásokat, hogy jobbágyunkat nyomorítsák, hanem azért, hogy mi nekünk hasznot csináljanak, és az dologban hamar véget érjenek, ne dőzsöljenek az polgárokkal.*”¹⁷¹ A földesúr a bírón „vasalta be” a falusiak szolgáltatásait (gyakran kemény eszközökkel), ugyanakkor viszont védte a bírót, sokszor a saját falujától is: egy csémi¹⁷² jobbágy a falu bíróját sértegette, ezért 10 forintra bírságolták;¹⁷³ a balogvári uradalomban, ahol egy baloghi jobbágy, Bika János megverte bíróját, Szabó Gergelyt, a bűnöst 52 forint bírságra és fájdalomdíj fizetésére ítélték;¹⁷⁴ a varsányi¹⁷⁵ bírót, Nagy Benedeket egyik jobbágya a robot miatti vitában megverte, ezért a jobbágy 40 forintot fizetett bírságul.¹⁷⁶ Voltak vitatható helyzetek is a falusiak és a bíró között. Például a pannonhalmi uradalomban, ahol a falubírót a falusiak szidalmazták („*napi szégyen*”), mire ő is káromolta az egész falut („*mindannyian disznók vagytok*”). A bírót 40 forintra büntették, ő viszont perelhette a falusiakat.¹⁷⁷

Másfelől viszont a bírónak kellett a törökökkel is tárgyalni a falu megmaradása érdekében. Neki kellett alkudoznia a falu summájáról és felelnie a kialakult pénz és termények beszállításáért. Ugyanolyan súlyos fenyegetések terhe mellett, mint amelyeneket magyar urától kapott. Amellett, hogy a török földesúr számos különböző terményt követelt (posztót, marhát, stb.), gyakran kényszerítette a falusiakat szekerezésre, ráadásul megkövetelte a bírótól, hogy jelentse a magyar csapatmozgásokat. Ha a bíró ezt megtette, megszegte a magyar törvényeket, azaz a törökösség bűnébe esett, ami halálbüntetést vont maga után.¹⁷⁸ Életét persze azzal is kockára tette, ha

megtagadta az ilyen szolgálatot. Ráadásul a magyar birtokos ugyanígy elvárta a török hadmozdulatok jelentését, ugyancsak halálbüntetés terhe mellett.

Bár a falubírók mind magyar, mind török részről életveszélyben voltak, egyesek megpróbálták kihasználni a helyzetet, és igyekeztek a zavarosban halászni. Néhányan a saját hasznukra foglaltak le különböző javakat, könnyen megvesztegethetőek voltak, a gazdagabb jobbágyok lefizették a bírót, hogy inkább másokat küldjön el szekerezésre és hasonlóak. Mivel a robotolást szintén a falubíró szervezte meg, itt is gyakran megvesztegették a gazdagabbak: „[...] Nagyságod robotjában a falusi bírák és esküdtek semmi rendet nem tartanak, néha a fertályos többet robotol, hogysem fél és egész helyes. A gazdagja, akitől jobban meg lehetne, az egy rossz gyermeket küld [...], amellet a szegénynek magának, avagy erős emberének kell lennie, s ha néha [vala]mit talál a szegény véteni, azt sem tudják, mennyi bort igyanak reá. [ti. borfizetést vetnek ki rá büntetésül.]”¹⁷⁹

Ugyanakkor a bírók megpróbálták ezeket a visszaéléseket elleplezni, igyekeztek fenyegetéssel elrémíteni a falusiakat a panaszkodástól. Ez persze gyakran nem járt sikerrel, a tisztartók tudtak ezekről az ügyekről. Batthyány I. Ádám is megpróbálta fékezni a túlkapásokat, megszüntetni a visszaéléseket, noha gyakran a tisztartónak adott igazat. Számos esetben el is ítélték a falubírót. A legváltozatosabb jogesetek fordultak elő (szerte a Magyar Királyság uradalmaiban), az egészen súlyostól az apró kis csalásokig: a szentmihályi¹⁸⁰ bírót azzal vádolták, hogy bántalmazta és vasra verette a sáfár szolgáját, Magyar Lőrincet, aki a robotra vonatkozó parancsokat vitte neki. Bár a verekedést a szolga kezdte, a bírót fej- és jószágvesztésre ítélték.¹⁸¹ Az incédi¹⁸² falubíró, Kutya Lőrinc nem állította elő a földesúri erdőből titokban vesszőt vágó személyeket, köztük a saját bátyját, ezért 15 forintra bírságolták meg.¹⁸³ A zabari¹⁸⁴ bíró, Suserc Balázs a saját földjeit műveltette a falusiakkal az úr robotja helyett, és a saját robotját is rájuk osztotta. Hatalmaskodás címén 20 forintra büntették meg.¹⁸⁵ A csejtei uradalomban a falubíró eltitkolta egy szökött jobbágy telekföldjeit és a róluk learatott termést. Szegénysége miatt bírság nélküli figyelmeztetést kapott.¹⁸⁶ A munkácsi bíró nem hajtattott fel két ökröt, ezért szófogadatlanságért 12 forintra büntették.¹⁸⁷

A bicskei bírók tevékenysége 1640–1654 között

Bicske a Batthyányak Fejér megyei birtokaihoz tartozott, amelyhez Batthyány II. Ferenc felesége, Poppel Éva révén jutott. Batthyány I. Ádám rendezve a birtok körüli különböző jogvitákat, az 1630–1640-es években szerezte meg véglegesen. Fiai 1660-as osztozkodásakor Bicske Batthyány Kristófhoz és ezzel az idősebb ághoz került.¹⁸⁸ Innen maradt fenn a legtöbb bírói levél, amelyek alapján 14 éven át rekonstruálható nagy vonalakban egy falu élete és bírónak tevékenysége, kivételes lehetőséget nyújtva ezzel a falubírók és életmódjuk bemutatására.

Bicske egyik legnagyobb tehertételét, miként általában a legtöbb községnek, a földesúri szolgáltatások jelentették. Általános jelenség volt a Batthyány-uradalmakban az 1640–1650-es években, hogy a jobbágyok túlzott terheik miatt panaszkodtak. Ennek oka abban keresendő, hogy a jobbágylakosság száma túl kevés volt a birtokok méreteihez viszonyítva.¹⁸⁹

A bicskeiek is számos levelet írtak 1640–1647 között földesuruknak, amelyekben valamilyen panaszt, sérelmet hoztak fel, vagy szegénységük miatt terheik enyhítését kérték: „[...] mivelhogy kényszerítettünk a nagy ínséges nagy nyomorúságunk miatt Nagyságodat megkeresni, mert azt Nagyságod jól tudja, hogy az idegen pogán ellenségnek torkában vagyunk, és így naponként [...] súlyosbodik dolgunk. [...] Nagyságodnak könyörgünk [...], hogy az mint Nagyságoddal megsummáltak embereink, helyt köllött az Nagyságod kívánságának adniuk ideig, de immár annyira jutott dolgunk, hogy csak az időtől fogva is az zsidóknak estünk egész faluval közel hatszáz forint adósságba, az mely miatt csakhogy szinte rabok nem vagyunk. Hanem az nagy Istenre kérjük Nagyságodat, mint nekünk Kegyelmes, Nagyságos urunkat, hogy Nagyságod legyen az summából engedelömmel, mert bizony ölégtelenök vagyunk annak megadására, hadd vöuessünk valamennyi könnyebbséget [...]”¹⁹⁰

A falusiaknak a földesúri terhek mellett folyamatosan meggyűlt a baja a törökkel is; 1644–1646 között két jobbágyot elraboltak, Bartalos Andrást és Albert Miklóst. A két eset végkimenetele nem ismert, de Albert Miklós ügye legalább egy éven át húzódott. A falubírók folyamatosan kérték Batthyány Ádámot a rabok kiváltására.¹⁹¹ Persze semmi sem volt rosszabb, mint egy törökkel lepaktáló falusi. A következő jogeset¹⁹² igazolja a mondást, miszerint „rossz szomszédság török átok”. Az egyik falusi, Varga György megvásárolt a zsámbéki törököktől egy Bicske környéki pusztá faluhelyet, Kismánt, amelyre maga a falu is igényt tartott. Mikor a bicskeiek hitese embert küldtek a törökhöz, Varga György ott helyben majdnem megverte a követet. De ez sem volt elég: a bicskei mészáros akarta levágnia egy „rossz” tehenét. Mivel a mészáros ezt nem vállalta, őt is „rútul szidalmazta”, amiért a falubíró 12 forintra bírságolta. Varga György a bírságot nem fizette

ki, és a puszta kérdése sem rendeződött. Ezért a bíró kétszer is levélben fordult földesurához, Batthyány I. Ádámhoz.¹⁹³

A török katonák mellett a magyar vitézek szintén megkeserítették a bicskeiek életét; 1642–1647 között többször kifosztották a falut a rábaközi és a tatai katonák, a gesztelyi¹⁹⁴ hajdúk és Nádasdy Ferenc katonái. Ilyen esetekben még maga a falubíró sem volt biztonságban: „[...] fölöttebb való nagy sanyargatást kíméletlen cseleköznek rajtunk, szidalmaznak, tömlöccel és vereséggel fenyegetnek bennünket, úgyannyira, hogy most is bíránkat száz forint kezesség alatt bocsátotta ki [tatai] kapitány urunk, Vörös János [...]”¹⁹⁵ A helyzet azonban csak tovább romlott, „[...] a gesztelyi hajdúk reánk ütöttek [...], 90 ökrünket elhajtották, [...] immár hogy csak az malomba sem möhetünk kárvallás nélkül. Ime, bíránk fia két szekérével ment volna az tatai malomba [...], az terhes szekér elől hat ökrünket elhajtották [...]”¹⁹⁶ Nemcsak a tatai katonákkal, hanem a tatai tiszttartóval, Csáki Lászlóval is volt elég problémája a falunak. A bicskei bíró két ízben, 1653-ban és 1654-ben kérte földesurát, Batthyány I. Ádámot, hogy rendezze a vitatott puszták, többek közt Mór ügyét,¹⁹⁷ hiszen ebben a kérdésben a bírónak nem volt joga és hatalma a tiszttartóval vitatkozni. Ez az ügy ekkor nem nyert megoldást, ami nem is csoda, hiszen már 1641 óta húzódott. Csakhogy akkoriban az ellenfél még a tatai tiszttartónál is veszedelmesebb volt: Lósi Péter tatai kapitány, aki elég megátalkodott volt azt mondani, hogy „[...] ő neki senki nem parancsol abból [ti. a puszta ügyében] [...]”¹⁹⁸ Vélhetőleg ennek a jogvitának lett a következménye, hogy a tatai katonák többször is megdúlták Bicskét 1646–1647-ben.

A 16–17. századdal foglalkozó történészek látva, hogy a magyar földesúri terhek mellett a török hódítás és hódoltatás milyen következményekkel járt a magyar jobbágyokra, mindig eljutottak ahhoz a kérdéshez, hogy hogyan volt képes a magyar jobbágyság elviselni e korszak nagy terheit. Ez a kérdés összefonódik a falubíró szerepével és helyzetével, hiszen ő volt az élet alapvető szintjének, a falunak az irányítója. Mind az általános áttekintés, mind pedig a mikrokatatás a következőket mutatja: a bíró gyakori „ügyeskedéseivel” természetes módon került ellentétbe saját földesurával, hiszen a 17. század közepe a nagybirtok megerősödésének időszaka, amelyben a földesúri terhek rendkívül súlyosbodtak. A korszak általánosan bekövetkező gazdasági depressziója beszűkítette a piacgazdaságokat. A nagybirtok a megmaradt lehetőségeket a maga javára igyekezett megtartani és kihasználni a jobbágyok kárára. Ráadásul az 1640-es évek végén az Európa-szerte tapasztalható rossz időjárás gyenge termést eredményezett, amelyek sokfelé éhínséghez vezettek.

A Batthyány-birtokokon tovább rontotta a helyzetet a már említett tény, miszerint Batthyány I. Ádám számos új birtokot vásárolt, amelyeknek terhei a meglévő és elégtelen számú jobbágyára nehezedtek. Batthyány a birtokvásárlásokhoz számos falut elzálogosított, hogy pénzhez jusson.

A bíró saját természetes közegével, a falujával is gyakran szembekerült, részint visszaélései miatt, részint pedig az erős földesúri nyomás miatt, amely a földbirtokos érdekeinek szolgálatára kényszerítette. A történetileg kialakult, változóan súlyos földesúr–jobbágy viszonyba robbant bele a török hódítás új hatalmi tényezőként, amely nemcsak a terhek mérhetetlen emelését, hanem a jobbágyok életének és javainak az állandó veszélyeztetettségét, a mindennapi élet teljes bizonytalanságát eredményezte. A török a hódoltsági peremvidéken a falubírókat próbálta felhasználni a hódoltatás előkészítésére. A szpáhi őt rendelte be magához tárgyalni, őt fenyegette vagy raboltatta el. Ugyanakkor a magyar törvények és birtokosok szigorúan tiltották az idegeneknek való behódolást. Így a bírónak kellett az adott erőviszonyok mérlegelésével döntést hozni a falu fennmaradása érdekében és „furfangosságával” fenntartania a közösséget.

Bírói feladatok és falusi problémák¹⁹⁹

A falusiak panaszleveleiből nem lehet statisztikailag, számszerűen leszűrni a károk mértékét, ugyanakkor az világosan kiderül, hogy milyen veszélyek leselkedtek a Batthyányak –túlnyomórészt Batthyány I. Ádám – védelmét élvező és segítségét kérő településekre. Ezen problémák megoldása nem ismert, de egy-egy panasz gyakori felmerülése arra utal, hogy a helyzet gyakran éveken át kezelhetetlen maradt. Az alábbi táblázat a teljesség igénye nélkül igyekszik feltüntetni a Batthyány-levéltár missiles anyagából a falubírók által írt, legfontosabb problémákra rámutató 17. századi leveleket. Az időrendben közölt levelek, bár csak egy kis mintát képeznek a Batthyány-levéltár hatalmas levélgyűjteményéből, mégis azt mutatják, hogy az 1640-es évekre megsűrűsödtek a problémák. A 38-ból 19 darab panaszos irat erre az időszakra vonatkozik. Ráadásul a legtöbb panasz nem is a törököket érintette! Mint az már a „Bethlen-féle rebellió” zűrzavaros időszakát áttekintve is láthattuk, számos esetben a német zsoldosok, hajdúk, magyar végvári vitézek okozták a károkat. (Ismételten megjegyezve, hogy a törökkel ellentétben az anyagi károkozásra „helyezve a hangsúlyt”.)

1. táblázat: Falusi károk és panaszok 1608–1653 között

	Numerus	Dátum	Címzett	Feladó	Tárgy
1.	7096	1608. 03. 30.	Somogyi András főtisztartó	Borgátai bírók és polgárok	Hajdúk és katonák kártételeiről.
2.	37506	1610.	„Nagyságod”	Csatári bíró és hegymester, Pivár Petár és tót polgárok	Perhalasztást kérnek.
3.	1555	1615. 05.	Zalafői bíró és	Balla István, zalafői	A török túszként tartotta őt a falu

		23.	polgárok	polgár	summájáért.
4.	18677	1617. 06. 04.	Balaskovics István	Újvári (?) bíró	Beke János tartozásának halasztása ügyében.
5.	7097	1619. 08. 19.	Batthyány Ferenc	Ua.	Törökök kártételeiről.
6.	30959	1621.	Ua.	Ua.	Szalonaki katonák erőszakoskodásai.
7.	37721	1628.	Batthyány Boldizsár	Polgárdi és bottyáni polgárok	Thúry Benedek hatalmaskodásai ellen.
8.	06708	1640. 05. 01.	Batthyány Ferenc	Bicskei bírák, esküdtek	Kéri, hogy az úr veszprémi vagy győri emberre bízva a falut, hogy be tudják vinni neki a summájukat.
9.	06709	1641. 05. 24.	Batthyány Ádám	Ua.	Bicskéhez tartozó puszták tulajdonjogának megújítása.
10.	06710	1642. 07. 13.	Ua.	Ua.	A kért 24 db karmazsinbört beszereztek; panasz a rábaköziek fosztogatásai miatt.
11.	37725	1643.	Ua.	Ua.	Panasz Hámori István tisztartó ellen.
12.	13591	1643. 04. 25	Ua.	Ua.	Batthyáynak 22 karmazsinbört, summájukat és ajándékokat küldenek.
13.	13590	1643. 04. 25.	Batthyány Ádám	Bicskei bírák, Fejér György és esküdtei	Vágómarha helyett fát szállítottak Batthyáynak.
14.	13592	1643. 05. 29.	Ua.	Ua.	Varga György Bicskéhez tartozó birtokot vett a zsámbéki töröktől, a falu ez ellen tiltakozik.
15.	06711	1643. 05. 30.	Ua.	Ua.	Varga György ügyében.
16.	13593	1644. 03. 13.	Ua.	Ua.	Közbenjárást kérnek Bartalos Andrásnak a törököktől való kiváltásában.
17.	48282	1645. 06. 30.	Ua.	Bicskei bíró, Takács Albert és esküdtei	Albert Miklós kiszabadítását kéri ismételten.
18.	34253	1645. 10. 28.	Csáktornyai István	Bicskei bírák, Fodor János és esküdtei	Kék karmazsin hiányáról.
19.	06712	1646.	Ua.	Ua.	Panasz a tatai katonák fosztogatásai miatt.
20.	34254	1646. 03. 30.	Batthyány Ádám	Ua.	Albert Miklósnak a törököktől való kiszabadítását kéri.
21.	37727	1646. 07. 15.	Ua.	Ua.	Szalonvári János hatalmaskodásai ellen.
22.	06713	1647. 01. 17.	Ua.	Ua.	Ua.
23.	06714	1647. 01. 17.	Ua.	Ua.	Gesztelyi hajdúk tolvajlásairól.
24.	06715	1647. 01. 17.	Ua.	Ua.	Nádasdy Ferenc hajdúinak tolvajlásairól.
25.	06716	1647. 08. 07.	Ua.	Ua.	Summájuk csökkentését kéri.
26.	06717	1648. 09. 01.	Ua.	Ua.	Buzgó János örökségének ügyében.
27.	19359	1651. 11. 23.	Szili Gergely	Hídvégi bírák	A simontornyai törökök elvitték a beszoigáltatandó bárányokat.
28.	06718	1653. 08. 24.	Ua.	Ua.	Határvíta a móri puszta hovatarozásáról a tatai tisztartóval.
29.	06719	1654. 11.	Ua.	Ua.	Határvíta a tatai tisztartóval.

		20.			
30.	11839	1679. 09. 23.	[?]	Búcsúiak	Tolvajok elfogása ügyében.
31.	30961	N. d . (Nincs dátum)	Ua.	Merényiek és újlakiak	Panasz a zalavári apát hatalmaskodásai miatt.
32.	30958	N. d.	Ua.	Merényi bíró és esküdtek	Buics István 25 évvel azelőtti lezárt peres ügyét egy falusi újra előhozta.
33.	30960	N. d.	Ua.	Ua.	Tiltakozás Batthyány ítélete ellen, aki az egész falut megbírságotla ökörlopás miatt.
34.	37722	N. d.	Ua.	Ua.	Ua.
35.	37723	N. d.	Batthyány Ádám	Polgárdi bírák és jobbágyok	Panasz Vámos István veszprémi kapitány ellen.
36.	37724	N. d.	Ua.	Ua.	Panasz a csáktornyai tisztartó hatalmaskodásai ellen.
37.	37726	N. d.	Ua.	Ua.	A patai puszta hovatartozásáról.
38.	15970	N. d.	Ua.	Gercsei, miksei és kápolnai esküdtbírák és polgárok	Sági Ferenc hatalmaskodásairól panasz.

Földesúri utasítások

A falusiak panaszai kapcsán arról is képet nyerhetünk, hogy a földbirtokos milyen módon próbálta kezelni a felmerülő problémákat. A földesúri utasításokat érintve ugyanakkor ismételten ki kell hangsúlyozni azt a tényt, hogy a különböző szolgáltatások kiprélése mellett a legfontosabb feladatnak a törökök szemmel tartása, az állandó készség bizonyult, amelyre halálbüntetés terhe mellett kötelezték a falusiakat. Az alább „ideális instrukciót” Batthyány I. Ádám instrukcióiból és egyéb utasításaiból állítottam össze, egybevévga a fellelt összes fontosabb intézkedést.

I. A szolgáltatások behajtására vonatkozó utasítások:

- 1., *Meg kell hagyni, hogy az hegyes zabot mindenfelől beszolgáltassák késedelem nélkül [...]*
2. *[...] az egyéb féle adó pénz még restanciában hátravagyon, azt meghagyják, hogy egy hét alatt összeszerezzék és az számtartó kezéhez beadják.*
3. *Az irtás kappanokról (az irtás után a jobbágy kappannal tartozott a földesúrnak) az bírakkal számot akarunk vettetni [...].*
4. *Az egyébféle helyadó kappanokat, tikot, ludat is igazán beszolgáltassák, hogy az konyhasáfár számot adhasson róla, és konyhánknak fogyatkozása ne legyen [...].*
5. *Az uraim lovai, istállói igen rosszul vannak. Azért az bírának hagyják meg [...], csinálják meg őket [...].*

6. Az ács mellé az jövő héten több embert kell rendelni, és szekereket, hogy az mi fa készen legyen, fölhordhassák [...].

7. Az minemű szénát pusztá réteken takartak, azokat be kell hordatni és az mi istállónk fölébe rakatni.

8. Az cserép téglát föl kell az várba hordatni.²⁰⁰

II. A visszaélések tiltása:

9. Az sáfároknak és bíróknak meg köll mondani az mi szónkkal, hogy megszűnjenek az latorságtúl, és az mi jobbágyainkat ne nyomorgassák annyira, az maguk robotjára parancsolván őket, és ha nem cselekedik, [...] verik, tagolják és bírságotják őket, mert ha meg nem szűnnek, s előmbe panasz jön többé rájuk, úgy cselekedöm velük, hogy míg élnek, megemlékeznek róla [...].

10. Azt is értegettem én, hogy vannak olyanok is az sáfárok és egyéb tisztviselő közt, hogy borokat, mézet, szilvát foglalnak az magok számára [...].

11. Azt hallottam, hogy most, míg Posenban voltam, hát az sáfárok és bírák közül vetettenek volt az jobbágyok között (ajándékot szedtek be indokolatlanul a jobbágyoktól) az okon, hogy az feleségemnek hozzák be az gyermekágyban, az kinek nem köllött volna bevinni. De jobban végére fogok menni [...].

12. [...] Tisztviselőkké tettelek benneteket, nem azért, hogy az én jobbágyaimat nyomorgassátok, és az magatok dolgát úgy végezzétek velük, mint az úr dolgát, hanem azért, hogy az úr dolgára igazán gondot viseljétek [...].

13. Arra is az sáfároknak és bíráknak gondot köllene viselni, hogy mikor valami szekerezés esik az jobbágyokra, hát igazán köllene azt fölvetni, az ki tehetősebb, arra többet, az ki szegényebb, arra többet²⁰¹ [!]köllene vetni [...].

14. [...] Gyanakodik az alatta való jobbágyokra, hogy melyik panaszlott volna [...], meg ne háborgassa érette az jobbágyinkat [...].²⁰²

III. Törökökkel kapcsolatos utasítások:

15. Végházak körül hagyjuk és parancsoljuk hitünk szerint, életemek és fejetek vesztséi alatt, hogy ti gercsei,²⁰³ újvári,²⁰⁴ újudvari,²⁰⁵ szentbalázsi,²⁰⁶ hahoti,²⁰⁷ rajki,²⁰⁸ kacorlaki,²⁰⁹ sőtöci²¹⁰ és pölöskei²¹¹ bírák és polgárok, azután ha törököt láttok följönni avagy nyomot, mindjárt késedelem nélkül bevigyétek Pölöskére és Egerszegre az hírt, el se merészeljétek múlatni, ha pedig elmúlatjátok, kemény büntetés leszen rajtatok [...].”²¹²

KÁROK 1640–1650 KÖZÖTT

Az 1640-es évek falusi kárai

A részletes kárbecslés – amint az jellemző volt az 1630-as évek összeírásaira – az 1640–1650 közötti időszakban már nem tűnik általánosnak. 1640–1645 közt mind a végvári, mind a falubéli kártételekre vonatkozó adatok szinte megszűnnek, és az 1646–1650 közti kártételi jegyzékek is megfogyatkoznak. Ennek oka valószínűleg abban rejlik, hogy míg az 1630-as évek kártételeit az 1642-es szőnyi békére „felkészülve” írták össze, addig az 1640-es évek kártételeit ilyen konkrét cél nélkül jegyezték le, tehát az adminisztrációt hanyagabban végezhették. A Batthyány I. Ádám földesúri tulajdonában lévő birtokok mellett – ide értendők édesanyja földjei, valamint az osztott tulajdonban lévő birtokok is²¹³ – a listák ugyancsak feltüntetik a parancsnoksága alá tartozó Zala megyei végváratokat.

28. táblázat: Uradalombeli török kártételek 1646-ban

Uradalmak	Károk
1. Alsó- Lindva	1 halott 9 elhurcolt 60 tehén
2. Dobra	142 elhurcolt
3. Rakicsán	43 elhurcolt

A már említett 1639. évi csúcspontot – 561 falusi elhurcolása – követően zavarbaejtő módon csak 1646-ból rendelkezünk adatokkal. (A török ekkor 194 embert fűzött rabláncra.) Az adatok hiánya ellenére azonban valószínű, hogy a köztes években sem volt biztonságos az élet a végvár vonal mögött.

Az 1640-es évek végvári kárai

Az 1640–1645 közti „vakfoltot” követő esztendőben, 1646-ban komoly török aktivitás látható. Az adott időszakot és a károkat tekintve ez egy újabb szomorú csúcsev; az ellenség ekkor okozta a legkomolyabb károkat a Kanizsa ellen vetett végvárakban és a mögöttük meghúzódó Batthyány-uradalmakban. Ezt újabb viszonylag békés időszak követte 1647–1650 között.

29. táblázat: A Kanizsa elleni végvárok veszteségei 1646–1650 között

Várok	1646	1647	1648	1649	1650
1. Egerszeg	5 halott 24 elhurcolt 38 ló 2 ház		1 halott 2 elhurcolt	2 elhurcolt	1 halott 3 elhurcolt
2. Szécsisziget	10 halott 36 elhurcolt				
3. Pölöske	2 halott 4 elhurcolt 1 ló 7 tehén 2 ház 1 pince	2 halott 10 elhurcolt 3 ló		3 halott 4 elhurcolt	3 halott 2 elhurcolt
4. Szentgrót	5 halott 50 elhurcolt				
5. Kapornak	40 halott és elhurcolt	1 halott 1 elhurcolt	2 elhurcolt 43 tehén	1 elhurcolt	1 elhurcolt
6. Kemend	5 halott 1 elhurcolt 11 ló 2 pince	4 halott 9 elhurcolt			
7. Zalavár	1 halott 9 elhurcolt	6 elhurcolt 1 ló	1 halott	1 elhurcolt	5 halott 4 elhurcolt
8. Kiskomár	44 elhurcolt 73 ló 104 tehén			5 halott 7 elhurcolt	8 halott 8 elhurcolt
9. Lenti	21 halott 3 ló	2 halott 9 elhurcolt 24 ló		1 halott 6 elhurcolt	10 elhurcolt 4 ló 3 marha
10. Magyarosd	6 elhurcolt				
11. Lövő	4 elhurcolt				
12. Kányavár	4 elhurcolt				8 elhurcolt
13. Szentgyörgyvár	10 elhurcolt 4 ló			2 halott 4 elhurcolt	80 állat
14. Körmend	45 elhurcolt 4 ló				
15. Csákány és Szentpéter	7 halott 94 elhurcolt	17 elhurcolt			
16. Bér		1 halott 4 elhurcolt			
17. Egervár		1 halott 6 elhurcolt			
Összesen:	40 halott+elhurcolt 56 halott 331 elhurcolt 134 ló, 111 tehén 4 ház 1 pince	11 halott 62 elhurcolt 28 ló	2 halott 4 elhurcolt 43 tehén	11 halott 25 elhurcolt	17 halott 36 elhurcolt 4 ló 3 marha 80 állat

1640–1650 között a károk mértéke nem változott jelentősen, az 1630-as évek tendenciája folytatódott. Ellenben a legtöbb kárt szenvedett várak listája átrendeződött. Az 1630–1640 között közepesen magas veszteségeket szenvedett Lenti és Szécsisziget kárai az 1640–1650 közötti időszakra szinte megduplázódtak, Bérnek viszont számottevő mértékben – a hatodára – csökkentek a veszteségei.

30. táblázat: A tizenegy várban 1633–1637 és 1646–1650 között esett károk átlagainak összehasonlító táblázata

Várak	Megölt és elhurcolt várbeli 1633–1637 között éves átlagban	Megölt és elhurcolt várbeli 1646–1651 között éves átlagban
1. Pölöske	9,6	Nincs adat
2. Egervár	1,2	1,2
3. Lenti	6,4	11,6
4. Szécsisziget	5	9,5
5. Kányavár	5,2	2,4
6. Szentgrót	2,8	1,1
7. Kapornak	7,2	9,2
8. Szentgyörgyvár	1	3,2
9. Zalavár	4,8	4,4
10. Bér	6,6	1
11. Egerszeg	5,2	7,6

1641–1650 között halálozási arányt nem tudok megadni, mivel nem ismerem a magyar végvárak létszámadatait, csak a veszteségeket. Mindazonáltal a veszteségek alapján hasonló arányszám feltételezhető, mint 1630–1640 között.

Amint az eddigiekből látható, az összes táblázat ugyanazt a jelenséget mutatja: 1631, 1636, 1637, 1639 és 1646 voltak a török katonai aktivitás csúcsei, közülük is az 1639-es esztendő bizonyult a legkiemelkedőbbnek. Ezekben az években a falvak szintén sokkal komolyabb károkat szenvedtek el, mint általában. További kutatásokat igényel annak a megállapítása, hogy a fent említett esztendőkben miért volt olyan kiemelkedő az oszmán katonai aktivitás.

A FALUHÓDOLTATÁS ÁLTALÁNOS JELLEGZETESSÉGEI. HÓDOLTATÁS A BATTHYÁNY-BIRTOKOKON²¹⁴

A törökök nem pusztán azzal okoztak károkat, hogy embereket hurcoltak el és öltek meg, hanem azzal is, hogy falvakat készítették behódolásra. Ezzel csökkent a „keskeny félgallér”, a királyi Magyarország területe, s nőtt a félhold uralma annak minden gazdasági, társadalmi, katonapolitikai

és erkölcsi következményével együtt. Ezáltal a falusiak adóterhei is jelentősen megnöttek, hiszen már nemcsak magyar, hanem török földesuruk felé is fizettek, nem beszélve a szultáni adóról. A hódoltatásnak voltak bizonyos szabvány formulái, például a következők: *„Kanizsai alajbég levelének az párja: Ti kik vagytok torkocsi²¹⁵ bírák és polgárok, azt akarván tudtokra adnom ez levelemben, én kanizsai alajbég, tinektek örökös uratok: Hosszúfalunak, Kutosnak, Szentmártonnak, Mártonfának örökös ura, hagyom, parancsolom ez leveletem látván, hogy mindjárt bejőjjetek énhozzám, mert az előbbeni uratok az ki való Calok Hasszán aga megholt, hanem én vonszoltatlak, azért mindjárt bejőjön egynéhány egy-egy ember közületek Kiskomárba, Sanko Boldizsárhoz, az ki titeket beküldjön hozzám, tiveletek minden jót végezek a summatok felől, ha pedig helybe nem jöttök, lássátok az után ha mi kárt vallotok, ti tudjátok, ez levélnek magyar mását várom. Mp [manu propria], 28 Anno 1641.”*²¹⁶ Ezeket a formulákat a törökök kellő mennyiségű valós fenyegetéssel, gyakran a falu megrablásával nyomatékosították. A faluhódoltatás folyamata természetesen nem csak a Batthyány-birtokokon, hanem az egész Nyugat-Dunántúlon zajlott. Néhány esetben lehet olvasni az „újjrahódolt vagy különösen hódolt” kifejezéseket is, amely azt jelenti, hogy egy de jure hódolt falu a valóságban nem fizette a summát, vagy felmondta a hódolást. Így a törökök újra „kiszálltak” a falura, hogy megrendszabályozzák és de facto újjrahódoltassák.

1600 előtt már biztosan hódolt volt Farkasfalva, Magyarlak, Cseretnek Gyarmat és Kardonfalva 1623-ban hódolt meg Dolnic, Zalafő és Szentpéter. 1624-ben behódolt Marác, Mladenic, Bucsinc, Lukacsóc, Bikovcsák*, Gaborunic*, Krisanc (feltehetőleg Krizsanóc), Obrancsakovic (feltehetőleg Obrancskóc), Tissanóc és Negonic. 1626-ban Kéthely, Kisfalud, Talapatka, Háromház, Hosszúfalu és Szentbiborc. Ez az 1620-as évekre vonatkozóan összesen 19 falu. 1630–1641 között további 33 falut hódoltatott be a török. Alsó-Lindva tartományban 7 helység (Petróc, Martinya, Szomkóc*, Mocskóc, Odolja*, Proszecsidoc*, Pecsánáróc), Felső-Lindva tartományban 4 (Picseróc, Ritkaróc, Dankóc, Lukova*) jutott erre a sorsra. A muraszombati és rakicsáni tartományokban 22 település – Nóric, Markusóc, Csőpric, Bucsinc (újjrahódoltatták), Szermec, Besznóc, Kosárhaza, Keznic, Predanóc, Krisfanóc, Hodonc, Szentbiborc (újjrahódoltatták), Muszna, Kistanóc, Iztanjóc, Cismic* és Iztrekóc (1633), Dolina Bokróc és Kernyec (1635), valamint Vanecsa (1638) és Pucnic (1640) – került hasonló státuszba. Faluhódoltatás tekintetében a muraszombati és rakicsáni tartomány vezeti a szomorú listát, az összes hódoltatások kétharmadával.²¹⁷

A hódoltatás egyik speciális esetének tekinthető a falu summájának emelése. Itt ugyanis egy, az idők során valamikor már meghódolt faluról van szó. Azt az összeírást, amely a falvak summáinak emelését is tartalmazza a Batthyány-birtokokon 1630–1641 között, 1640 decemberében

készítették el. Azt, hogy miként készült egy ilyen összeírás, maga az irat árulja el: „*Mi, Bottyándi Ferenc Vas vármegyének egyik fő szolgabírája, vicebíró Dömöki Miklós, ezen vármegyének esküdtei László Ambrus, Horvát György, Köcski Ambrus, Söjvőri János és Teleki Tamás jöttünk ide Sággra mellé, ezen tartományban vagyunk főgenerális urunk ő nagysága parancsolatjából. Tudni illik, hogy tíz esztendőől fogva micsoda falukat hódítottak meg a törökök, és minemű falukból vagy házakból vittek volna embereket, és micsoda faluknak adóikat és summájukat följebb verték.*”²¹⁸ Ezt az összeírást is azért készítették – miként a többit –, hogy a törökkel szemben alkualapot biztosítsanak egy újabb béketárgyaláshoz, jelen esetben a második szőnyi béke (1642) megkötéséhez.

Ebben az iratban a következő falvakat írták össze: Mártonfalva, Széplak, Mindszent, Csehi, Pereszteg, Csém, Újlak, Bögöte, Varsány, Kísszomol, Kráka, Keresztúr, Felsőkeresztúr, Boha, Káld, Szentódor, Borgáta, Nagyköcsk, Szergény, Középköcsk, Ság. Az összeírás a falvak birtokosát, valamint az adóterhek növekedését tartalmazta, de a meghódolásuk idejét nem. Ezek közül a falvak közül egyesekről a már idézett, 1647-ben készült forrás²¹⁹ közöl ilyen jellegű adatokat is. Eszerint Ság, Keresztúr, Csehi és Mindszent már régtől fogva hódolt volt.²²⁰

Purjesz István Pest megye vizsgálatakor²²¹ kimutatta, hogy a török földbirtokosok gazdálkodási módszerében alapvető változás állt be az 1630-as években: elkezdtek majorsági gazdálkodást folytatni. Ennek következtében a hódolt falvakban megnövekedtek a földesúri terhek, elsősorban a pénz- és terménybeszolgáltatás, valamint a robot és a szekerezés.²²² Ugyanez a folyamat Győr megyében már az 1620-as években látszik, 1627-ben 19 falu 16-féle szolgáltatással tartozott, míg 1641-ben 26 faluban 14-fajta szolgáltatás volt kötelező.²²³ Ebbe a folyamatba illeszkednek bele a hódolt Batthyány-falvak summaemelései is. Itt a török 26 faluban 14-féle szolgáltatást követelt: készpénzt, vaját, mézet, bort, nyestbőrt, búzát, zabot, kappant, diót, sajtot, szénát, szekerezést, robotot, pisztolyt. A készpénz összegét összesen 549 forinttal vitte följebb. Ráadásul a pisztoly egyáltalán nem volt olcsó, sőt, törvényileg tilos volt az ellenségnek adni vagy eladni.

A továbbiakban a Batthyány-birtokok falvainak summaemelkedése mellett részletesen vizsgáltam a Győr és Vas megyei hódolt falvak adójának emelkedését is. (Vö. a SUMMAEMELÉS A GYŐR MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉKEN és a SUMMAEMELÉS A VAS MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉKEN 1649-IG alfejezetekkel.) A Veszprém megyei összegeket már kevésbé részletesen, csak táblázatban foglaltam össze, míg a Zala megyei folyamatokról csak általános megjegyzéseket teszek.

Ennek oka az, hogy a négy megyében és a Batthyány-birtokokon egyaránt a szakirodalom által már ismert következtetésekre jutottam, néhány megjegyzéssel:

1. Konkrét szám adatok mutatják, hogy a szpáhinak fizetett pénzdó sokszorososa volt a szultán adójának.
2. Míg a szpáhinak fizetett készpénz akár ötszörösére is emelkedhetett, addig a szultánnak fizetett adó alig nőtt. A vizsgált forrásanyagban nem is tüntetik fel olyan pontosan, mint a szultán adójának emelkedését.
3. Míg a szpáhinak fizetett pénzt egyre több szolgáltatás egészítette ki, addig a szultán részére alig hajtottak be ilyet.
4. Az adóemelésnek számos stratégiája létezett, a legáltalánosabb a szpáhinak fizetett adó folyamatos emelése volt. Másrészt gyakran eleve olyan magas pénzüsszeget róttak a falura, hogy azt később már nem lehetett növelni. Így látszólag nincs emelés, a falu mégis beleroppant. Ugyanakkor előfordult, hogy a pénzüsszeg nem nőtt, de plusz szolgáltatásokkal – vagy a meglévők emelésével – egészítették ki.

AZ 1650 UTÁNI IDŐSZAK

Erről a periódusról mindössze szórványos adatok állnak rendelkezésre, amelyek csak a végvári károokra vonatkoznak. Ennélfogva ezek inkább csak az 1630–1650 közötti időszak tendenciáinak ellenőrzésére szolgálhatnak. Ezen szórványos adatok alapján úgy tűnik, hogy a „háborús békeévek” jellege nem változott meg jelentősen. A többé-kevésbé békés, ámde folyamatos rablásokkal, fosztogatásokkal, helyi „csetepatékkal” tarkított időszakot két nyilvánvaló és óriási jelentőséggel bíró esemény szakította meg: az 1663–1664. évi háború, valamint Magyarország visszahódításának kezdete 1683-tól, amely aztán le is zárta ezt a korszakot. Gersei Petheő László kiskomáromi várkapitány 1651–1652-es levelei szintén azt erősítik meg, hogy az 1650-es évek az addigi időszakoknak megfelelően folytonos, bár kisebb csatározásokkal teltek: 1651-ben hétszer, 1652-ben ötször támadták meg a törökök ezt a várat. Ebben a két évben – a levek alapján – 35 embert öltek meg, 12 vár- és környékbelit hurcoltak el, illetve elhajtották a vár marháit.²²⁴

31. táblázat: Kártételek 1651–1681 között

Vár/Terület	Kár típusa				
	Megöltek	Elhurcoltak	Elhurcolt rab	Elvitt állat	Faluégetés
1. Kiskomár (1651–1652)	7	24		200 ökör	
2. Zalavár (1663–1681)		88	20	124 ló és marha	

				kb. 100 marha	
3. Szentgrót (1663–1681)	43	17225		24 ló226 46 ökör	17
4. Szentgrót (1667–1681)	23	26		29 ló 46 ökör	20
5. Pölöske (1664–1680)	5	7		9 ló 11 juh	
6. Alsó-Lindva (1680)		42			
7. Kányavár (é.n.)	11	6		10 marha 150 juh	
Összesen:227	89	210	20	kb. 749	37

32. táblázat: Három kiemelt vár (Pölöske, Szentgrót, Zalavár) kárainak éves összehasonlító átlaga

Várak	Megölt és elhurcolt várbeliek átlaga		
	1633–1637	1640–1651	1663–1681
1. Pölöske	9,6	nincs adat	0,7
2. Szentgrót	2,8	1,1	3,3
3. Zalavár	4,8	4,4	4,8

Mindössze három vár esetében van lehetőség három különböző időszaktól származó átlagszámok összevetésére. Ez is rendkívül töredékes adat, de ismételtlen arra utal, hogy az 1660–1670-es évek ugyanúgy telhettek el a Kanizsa ellen vetett végvidék katonái számára, mint az azt megelőzők.

A MÁSODIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI

- 31 A genealógiára: Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1857. I. kötet. A famíliára és birtokok feldolgozására: Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. és Uő: A rohonc-szalónaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században. Bp., Akadémiai, 1968. Továbbá: Koltai András: Batthyány Ádám és udvara 1625–1659. Bp., 1999. (Doktori disszertáció) és Uő: Batthyány I. Ádám és könyvtára, Bp., Szeged-OSZK Scriptum Rt., 2002.
- 32 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. 5.
- 33 Nagy I: Magyarország családai ... i. m. 243.
- 34 Koltai A: Batthyány I. Ádám ... i. m. 11.
- 35 Életéről, műveltségéről részletesen ld. Koltai A: Batthyány Ádám és udvara ...i. m.
- 36 A Magyar Királyság szemszögéből nézve dunáninneni főkapitány. A mai szakirodalom dunántúliként említi.
- 37 Zimányi V: A rohonc-szalónaki uradalom ... i. m. 20–21., Koltai A: Batthyány I. Ádám ...i. m. 45.
- 38 Koltai A: Batthyány I. Ádám ...i. m. 46.
- 39 Nagy Erzsébet: Magyarázatok a „legnagyobb földbirtokosok a Habsburg-királyi Magyarországon az 1630–40-es években” c. térképhez. Agrártörténeti Szemle XXIX. évf. 1987/ 1–2. 199–201.
- 40 Zimányi V.: A herceg Batthyány-család ... i. m. 12.
- 41 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 23–24. Nádasdy birtok volt, egészen a Wesselényi-összeesküvésig, amely után az Esterházyak kapták meg.
- 42 Iványi Béla: Képek Körömend multjából. (Körömenti Füzetek 4.) Körömend, 1943., Körömend története. Szerk. Szabó László. Körömend, 1984.
- 43 Zimányi Vera: Der Bauernstand der Herrschaft Güssing im 16. und 17. Jahrhundert. Eisenstadt, 1962. Burgenländische Forschungen, Heft 46.
- 44 Zimányi V: A rohonc-szalónaki uradalom ... i. m.
- 45 Batthyány II. Ferenc 1622. március 1-jén készítettett összeírást a birtokait ért károkról. Az elkészült dica-jegyzék alapján Vas megyében a rohonc-szalónaki és a körömenti uradalmak pusztultak a legjobban a Bethlen-hadjárat során. Zimányi V: A rohonc-szalónaki uradalom ... i. m. 21. és Illik Péter: Kártételek a Batthyány-birtokokon „az rebellió” alatt (1619–22). In: Tanulmányok évszázadok történelméből. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Közrem.: Forgó András, Illik Péter. Piliscsaba, 2006. 113–133.
- 46 Egyedül a P 1313/ 249 cs. No 230-as jegyzék ír 33 elrabolt embert németújvári, és 8 elraboltat a körömenti jószágból az 1633–1647 közötti időszakból. P 1313/ 148 cs. No 41-es irat, keltezése bizonytalan, 1640 körül, 14 hódolt falut ír le az Őrségben.
- 47 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. 12.
- 48 Erre a legeklatánsabb példa a Filmtár, 4332. doboz 52. számú mikrofilmje, amely a Köröendről, Dobráról, Muraszombatról és, Rakicsánról készült urbáriumokat tartalmazza. Itt az „*Urbarium Castelli Rakicsán cum Muray Zombat [...] Factum in mense januarii. Anno 1642*” fejléc alatt jurátusonként és falvanként írja le Muraszombat tartományt, valamint feltünteteti Rakicsán oppidumot.
- 49 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. 8., Koltai A: Batthyány Ádám és udvara ... i. m. 58–65.
- 50 Ezt erősíti meg az a tény, hogy az alig pusztított körömenti uradalmat is feltüntették.

- 51 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 18, 21, 22.
- 52 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 36. forrás részletezi ezeket, továbbá ide tartozik még Alsó-Lindva tartomány is.
- 53 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 cs. No 23–24.
- 54 Koltai A: Batthyány Ádám és udvara ... i. m. 47., Koltai A.: Batthyány I. Ádám ... i. m. 47.
- 55 Pálffy G: A török elleni ... i. m. 173–202.
- 56 Hegyi K: Egy világbirodalom ... i. m. 66–67.
- 57 Takáts Sándor: Magyar küzdelmek. Bp., Genius, 1977. 57–66.
- 58 Pálffy G: A török elleni ... i. m. 203–205.
- 59 Az összevetés kedvéért említve, a régebbi irodalomban a következő adatok szerepelnek: Kanizsán 1372, Segesden 444, Berzencén 349, Kaposváron 249 török katona szolgált ekkor. A török kezében 11 erősség volt – összesen 3721 fős katonasággal. (V. Molnár László: Kanizsa vára. Bp., Zrínyi, 1987. 101.)
- 60 Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága. Bp., MTA Történettudományi Intézet, 2007. 1538.
- 61 Uo. 1543.
- 62 Uo. 1548.
- 63 Uo. 1579–1581.
- 64 Uo. 1585–1587.
- 65 Uo. 1596–1598.
- 66 Uo. 1558–1560.
- 67 Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. Bp., 1984. 357–376.
- 68 (MOL Batthyány cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 19. (Részletét idézi Varga J. J.: Szervitorok katonai ... i. m. 92–93.) Pálffy Géza hívta fel a figyelmet arra, hogy a „zászlókat megeresztvén” kifejezés az átlagos portyától eltérően egy nagyobb katonai vállalkozást takar. (Vö. Pálffy Géza: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török–magyar határ mentén. Fons IV., 1997. 1. szám 21.)
- 69 A pontos létszám vitatott: 1484 (Kelenik J: A Kanizsa elleni ... i. m. 8.) vagy 2103 fő (Varga J. J: Szervitorok katonai ... i. m. 26.)
- 70 Kelenik J: A nemzetiségi megoszlás ... i. m. 102.
- 71 Uo.
- 72 Külön köszönettel tartozom Pálffy Gézának az eddig nem publikált adatért: Nádasdy Pál 1633. október 15-én halt meg.
- 73 Kelenik J: A nemzetiségi megoszlás ... i. m. 103.
- 74 Uo. 550-575.
- 75 Evlia Cselebi török világotutató magyarországi utazásai. II. (1664–1666) Török-magyar kori emlékek. Ford. Karácson Imre, Bp., MTA, 1908. II. 6–8.
- 76 Ivicsics Péter: Kisebb végvárok, véghelyek Vas megyében. In.: Végvárok és régiók. Eger, 1993. 289–311.
- 77 MOL Batthyány-család levéltára, Urbáriumok P 1322/79 No 18, németújvári károk. Ezt a kártételi listát tévesen sorolták az urbáriumok közé, amire Zimányi Vera hívta fel a figyelmet. Vö. Uő.: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m.
- 78 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 No 13–14., rohonc-szalonaki károk. A két kártételi lista csak annyiban tér el egymástól, hogy a No 14-es lista bővebb, három várossal többet tartalmaz.

- 79 A takarmánynövényeket, lisztet, szalonnát, aprómarhát minden falunál summajegyzékben adja meg, valamint ezt kiegészíti a pénzzel. A pénz kategóriába beletartoznak a különböző lábasjóságok, illetve olyan apróbb tételek, mint pl. a ruházat is. Ezeket a pénzben megadott kisebb tételeket az Újfalu: kártételek és a mikrokörnyezet c. szakaszban részletezem.
- 80 Ld. Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. 103–110. A jobbágyok életkörülményei c. fejezet a P1322/79 No 18 összeírás alapján vázolja fel a Batthyány-uradalom falvainak anyagi kultúráját.
- 81 [Salamon Ferencz–Szalai László]: Galántai Gróf Esterházy Miklós Magyarország nádora I. 1582–1622., Pest, 1863. 308.
- 82 Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarországért, Bp., 1969. 303.
- 83 Más néven Szabar.
- 84 Más néven Velike.
- 85 A táblázatokban szereplő Batthyány-uradalmi falvak neveit modern átírásban adtam meg, Zimányi V.: A herceg Batthyány-család ... i. m. munkája alapján.
- 86 Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. Adattár adatainak alapján. Az adattár falvaktól függően 1634-es vagy 1636-os urbáriumot dolgoz fel. Az 1634/1636 előtti urbáriumok több forrásproblémát vetnek fel (ld. Újfalu: kártételek és a mikrokörnyezet), ezért szerepelnek itt későbbi, ámde teljesen feldolgozott adatok.
- 87 Számolt adat.
- 88 Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. Adattár.
- 89 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 No 13–14.
- 90 A falvak neveit modern átírásban adtam meg, Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. munkája alapján. A forrás által használt eredeti névformák: Baratt Major, Chiem, Czatar, Czerőke, Drumoly, Kethely, Merem, Nagy Narda, Ovar, Ó Szalonak, Pokszelt, Pöszöny, Samfalva, Sirakan haza, Szalonaki Varas, Uy Falu, Velege, Kis Szent Mihalj, Zent Mihalj.
- 91 Állatállomány (1634/1636) : háztartásszám (1634/1636)
- 92 Elvitt állatállomány (1622) : háztartásszám (1634/1636). Feltételezve, hogy 1622 és 1636 között a háztartásszám nem változott számottevően.
- 93 Zimányi V: Der Bauernstand der Herrschaft ... i. m. Korábbi urbáriumok (Batthyány cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/79 No 16, 17, 19, 20 csak sessiókat írnak össze, állatállományt nem.
- 94 Számolt adat.
- 95 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m.
- 96 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/79 No 18.
- 97 A falvak neveit modern átírásban adtam meg, Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. munkája alapján. A forrás által használt eredeti névformák: Bortt, Ghietenpoch, Gemisdorf, Kukmér, Limpócs, Neuzidl, Neustift, Ollbentorf, Ollastorf, Ponicz, Postarf, Ror, Schallentorf.
- 98 Állatállomány (1634/1636): háztartásszám (1634/1636)
- 99 Elvitt állatállomány (1622): háztartásszám (1634/1636)
- 100 MOL Batthyány cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 No 13–14.
- 101 Félig felszerelt szekér.

- 102 A táblázat *-gal megjelölt adatainál Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérek a középkortól 1750-ig. Bp., Akadémiai, 1989. c. munka alapján körülbelüli eladási árat adtam meg. Az árak ott kamarai dénárban szerepelnek, 100 kamarai dénár 1 kamarai forintnak (ft) felel meg.
- 103 Ua. munka alapján körülbelüli vételárat adtam meg kamarai dénárból átszámolva, mérőnként. Egy soproni mérő (búza, rozs, árpa) kb. 79–83 litert, míg zabból 59–61 litert tett ki. (Uo. 19–20.)
- 104 A forrás szerint egy kemencére való kenyeret jelent, de nem tudni, hogy a sütőbe hány darab kenyér fért bele.
- 105 Ua. munka alapján körülbelüli vételárat adtam meg a kamarai dénár alapján forintban, a kötet mértékegységei alapján.
- 106 Ebből 1 db ingváll.
- 107 Kifosztották.
- 108 A 8. sor „1,5 szekere” úgy lehetséges, hogy egy félig felszerelt szekeret is jelez.
- 109 Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. Adattár 1622-es adatai alapján.
- 110 Felégetett.
- 111 Ez a P 1313/248 cs. No 14 summajegyzékében feltüntetett összérték nem azonos az ugyanezen összegekből általam kiszámolt végösszeggel.
- 112 Bár ennek a falunak nem okoztak kiemelkedően magas károkat, itt a legjobb a forráshelyzet, ezért dolgoztam fel az adatait elsőként.
- 113 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 12–21. A felhasznált urbáriumok datálása problémás, állapotuk gyakran sérült, elázott vagy megégett, valamint 1623 előtt csak sessiókat írtak össze. Feldolgozásuk még folyamatban van, Újfalú adatainak felhasználása kísérlet a kártételek vizsgálatának kiterjesztésére a falu szintjéről az egyének szintjére.
- 114 Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. 322–323.
- 115 Mivel az 1622-es urbárium (MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 20.) megegyezik az 1623-assal (MOL Batthyánycs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 21.), ezért biztos, hogy valamikor közvetlenül a kártételeket követően keletkezett, 1622 március-decembere között. Tehát azt jegyzi le, hogy mi maradt a fosztogatók után.
- 116 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 20.
- 117 Látható, hogy a 13. táblázatban feltüntetett újfalú károk nem egyeznek teljes mértékig a 14. táblázat adataival. A 13. táblázatban a kárösszeírók által lejegyzett summajegyzék adatai szerepelnek, míg a 14. táblázatban a tételes károkból általam kiszámolt összegek szerepelnek. A két adatsor közti eltérés oka (feltételezve a pontosságot), nem ismert. Feltehető, hogy a summajegyzék összeírásakor a falusiak még hozzájegyeztettek pár tételt. A két adatsor közti eltérés nem szignifikáns.
- 118 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 12. Ezt az adatsort közlöm betűrendben, a másik három oszlopot ezen adatokhoz igazítottam.
- 119 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 13. Ellenőrző adatként használtam.
- 120 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 14. Ellenőrző adatként használtam.
- 121 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/77 No 24.

- 122 Nagy László: Hajdúk Bethlen Gábor Habsburg-ellenes harcaiban. In: Magyar Történelmi Tanulmányok 8. Debrecen, 1976. 20.
- 123 Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarországért. Bp., 1969. 229–236.
- 124 Nagy L.: Hajdúk Bethlen Gábor ... i. m. 22–23.
- 125 Batthyány II. Ferenc Bethlen Gábor dunántúli főkapitánya volt 1620–1621-ben. Ld. Pálffy Géza, Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány helyettesek Magyarországon a 16–17. században. Minta egy készülő archontológiai és „életrajzi lexikonból”. In: Történelmi Szemle 1997/2. 257–288., 269.
- 126 Collalto január 8-tól ostromolta a várat.
- 127 Nagy L.: Bethlen Gábor a ... i. m. 236–303.
- 128 Első levelében (MOL Batthyány-cs. levéltára P 1314 Missiles, No 1., 1613. 11. 19-én kelt) üdvözli Batthyányt és ismerteti vele programját, miszerint erdélyi fejedelemeént az egész ország javát akarja.
- 129 Ld. Szilágyi Sándor: Bethlen Gábor erdélyi fejedelem kiadatlan politikai levelei, Bp., 1879., Gindely Antal: Okmánytár Bethlen Gábor fejedelem uralkodása történetéhez. Bp., 1890., Mircse János: Oklevéltár Bethlen Gábor diplomáciai összeköttetései történetéhez, Bp., 1886.
- 130 MOL Batthyány-cs. levéltára P 1314 Missiles, No 68. 1622. 01. 15-ei levél a hajdúk kifizetését kéri Batthyánytól, míg a No 69. 05. 01-jei levél egy hagyományos üdvözlő levél.
- 131 Nagy L.: Hajdúk Bethlen Gábor ... i. m. 34–40.
- 132 Uo. 19.
- 133 Ezen néhány esetben a károkat kifejezetten elkövetőhöz kötve jegyezték le. Az állatok és tárgyak darabban, a gabonafélék köbölben, a vászon rőfben, a készpénz pedig kamarai forintban van megadva.
- 134 A Batthyány-uradalmakban esett török kártételekről 1630 előtti kártételi lista nincsen. Ld. MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 cs. Vö. a II. 3. Falvakban esett károk c. alfejezettel, a törökök által okozott Batthyány-uradalmi károk részletes értékelésénél.
- 135 Zimányi Vera: A nyugat-dunántúli és horvátországi nagybirtok és parasztsága a 16–17. században. In.: A Nyugat-Dunántúl népi építésze. Szentendre–Szombathely, 1995. 5–17.
- 136 N. Kiss István: A muraközi régió kettős katonai szerepe a 17. században (Végvárak és katonaparasztkok). In: Végvárak és régiók a XVI–XVII. században. Eger. 1993. 135. A szerző Salamon Ferencz kiadásából (Salamon Ferencz: Magyarország a török hódoltság korában. Bp., 1886. 455–466.) vehette át ezt a táblázatot. Salamonnál emberölés kategóriában 110 fő szerepel.
- 137 Majláth Béla: Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. A szőnyi béke okmánytára. Bp., Akadémiai, 1885. 213–227., 260–263., 266–269.
- 138 MOL Repositorium 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6564. 453–461. pag. alapján.
- 139 A falunevéknél Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén, I–II. kötet, Bp., 1990. c. munkájában szereplő alakokat vettem alapul.
- 140 MOL Batthyány cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 cs. No 22.
- 141 A várak névalakjait minden táblázatban ugyanúgy, a mai szakirodalomban általánosan használt módon adtam meg.
- 142 Az ilyen bejegyzések nem jelölnek pontos számot, de tekintetbe kell vennünk, mivel pontatlan adatokat kapnánk nélküük.
- 143 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 23–24.

- 144 Gyűjtőkategória, ahol csak lovat vittek el, azt külön tüntettem fel.
- 145 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/ 248 cs. No 19.
- 146 Az adatokat Kelenik József dolgozta fel. MOL P 1322. 4351–4352. iratanyag alapján. Vö. Kelenik J.: A Kanizsa elleni ... i. m. 8. és Uő.: A nemzetiségi megoszlás ... i. m.
- 147 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 cs. No 19.
- 148 Uo.
- 149 MOL Esterházy Miklós nádor iratai, P 123/6 cs. (Filmtár, 4687. doboz, számozatlan)
- 150 Idézi Szántó Imre: A „Vitézlő rend” megélhetésének anyagi forrásai Zala megyében a 17. században. In.: Végváarak és régiók a XVI–XVII. században. I. m. 145.
- 151 Uő. uo. idézi Iványi Bélát: Végvári élet a Dunántúlon (Kézirat)
- 161 A Batthyány levéltári anyag instrukcióin kívül természetesen rendelkezésre állnak más földesúri utasítások is. Például: MOL UC 110/4. Instrukciók a kállói provizornak, UC 113/16 b. A szatmári uradalom bíraskodási rendje, UC 116/4. Püspöki bíraskodási rendtartás etc. Továbbá: Magyar udvari rendtartás utasítások és rendeletek, 1617–1708 [Sajtó alá rend., jegyzetekkel ell. és az előszót írta Koltai András, közrem. Sunkó Attila]. Bp., Osiris, 2001.
- 162 J. Újváry Zsuzsanna: „Csak az nevét viseljük az békességnek...” Oszmán hódoltatás és hódító levelek a Dunántúlon a XVII. században. In.: Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet. (Khronosz I.) Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2008. 27. (Idézi: MOL Batthyány- cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/249. cs. No 37. Batthyány Ádám fogalmazványa Hagymássy Jánoshoz, 1645., MOL Batthyány-cs. levéltára, Batthyány Ádám leveleskönyve P 1315/4.cs., A. Pag. 304–305.)
- 163 Falu Vas megyében.
- 164 Ma: Kutas, falu Somogy megyében, Kaposvár mellett.
- 165 Falu Vas megyében, a Rába mellett.
- 166 Falu Vas megyében, Sümeg mellett.
- 167 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P1313/248 No 22. 9. pag. Valamint további példák: MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 313/248 No 136. 5 darab hódoltató levél.
- 168 J. Újváry Zs.: „Csak az nevét ... i. m. 29–30.
- 169 Idézi Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. 78. MOL Batthyány-cs. levéltára, Tisztartókkal való levelezés P 1322/68.
- 170 Uo. 78–79. (MOL Batthyány-cs. levéltára, Tisztartókkal való levelezés P 1322/26 No 138.)
- 171 MOL Batthyány-cs. levéltára, Instrukciók P 1322/37 No 381.
- 172 Falu Vas megyében, a szalonaki uradalomban.
- 173 Varga Endre: Úriszék, XVI-XVII. századi perszövegek. Bp., 1958. 91. (24. sz.), 1587. 06. 11.
- 174 Uo.: 723. (393. sz.), 1637. 03. 23.
- 175 Falu Veszprém megyében, a pannonhalmi uradalomban.
- 176 Varga E.: Úriszék, XVI-XVII. ... i. m. 344. (177. sz), 1636. 10. 30.
- 177 Uo. 317. (157. sz.), 1619. 01. 26.
- 178 Vö. J. Újváry Zs.: „Csak az nevét ... i. m. 27.
- 179 Zimányi V: A rohonc-szalonaki uradalom ... i. m. 76. (MOL Batthyány-cs. levéltára, Tisztartókkal való levelezés P 1322/26 No 66.)

- 180 Vas megyében, a szalonaki uradalomban.
- 181 Varga E.: Úriszék, XVI-XVII. ... i. m. 76–77. (12. sz.), 1584. 12. 14.
- 182 Vas megyében, a szalonaki uradalomban.
- 183 Varga E.: Úriszék, XVI-XVII. ... i. m. 95. (26. sz.), 1588. 02. 28.
- 184 Vas megyében, a szalonaki uradalomban.
- 185 Varga E.: Úriszék, XVI-XVII. ... i. m. 102. (34. sz.), 1593. 01. 06.
- 186 Uo. 821. (473. sz.), 1690. 10. 09.
- 187 Uo. 980. (573. sz.), 1683. 06. 03.
- 188 Zimányi V: A herceg Batthyány-család ... i. m. 10.
- 189 Erre először Zimányi Vera, majd Bán Péter világítottak rá munkáikban.
- 190 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 06716. (Ld. 27. táblázat, 22. tétel.)
- 191 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 13593, 34254, 48282. (Ld. uo. 15., 19., 16. tételek.)
- 192 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 13592, 06711. (Ld. uo. 13., 14. tételek.)
- 193 Kelt: 1643. május 29-én és 30-án.
- 194 Valószínűleg Gesztes, Komárom megyében, Tata mellett.
- 195 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 06713. (Ld. 27. táblázat, 21. tétel.)
- 196 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 06714. (Ld. uo. 37. tétel.)
- 197 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 06718, 06719. (Ld. uo 25–26. tétel.)
- 198 MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314 No 06709. (Ld. uo. 9. tétel.)
- 199 Itt külön szeretném megköszönni Zimányi Verának, hogy felhívta figyelmemet ezekre a levelekre: MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314. Mivel ez a közel negyven levél korántsem az összes, ezért a belőlük levont következtetések bár fontosak, de elsősorban jelzésértékűek.
- 200 1–8. tételek a következő iratból: MOL Batthyány-cs. levéltára, Instrukciók P 1322/37 No 377.
- 201 Elírás, „kevesebbet” kellene, hogy szerepeljen.
- 202 9–14. tételek a következő iratból: MOL Batthyány-cs. levéltára, Instrukciók P 1322/35 No 42.
- 203 Ma: Gerse, Vas megye, Kemenesaljai uradalom.
- 204 Németújvár, Vas megyében.
- 205 Falu Zala megyében.
- 206 Falu Zala megyében, Kanizsa mellett.
- 207 Falu Zala megyében, Kanizsa mellett.
- 208 Rajka [?], falu Moson megyében.
- 209 Falu Zala megyében, Kanizsa mellett.
- 210 Ma: Söjtör, falu Zala megyében, Kanizsa mellett.
- 211 Falu Zala megyében.
- 212 15. tétel: MOL Batthyány-cs. levéltára, Batthyány I. Ádám leveleskönyve P 1315/4 No 141.
- 213 MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248 cs. No. 36. forrás részletezi ezeket, és ide tartozik még Alsó-Lindva tartomány is.

- 214 A meghódolt falvak nevei Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. alapján szerepelnek; ha azonosításuk nem sikerült, *-gal jelöltem őket. (A „c” végződésű faluneveket a szakirodalomban gyakran „cz”-vel is írják, például Szentbiborcz.)
- 215 „Ezen falu megh Győr el vesztése egynéhány esztendővel hodult megh Fejérvárra.” Stahl F: Vas megyei török ... i.m. 298.
- 216 MOL Batthyány-cs. levéltára, török vonatkozású iratok P1313/248 cs. No 22. (Ugyanezzel a tartalommal ír Kanizsai Amhet alajbég a szentmártoni bírácoknak és polgároknak. Uo. Valamint vö. Derbis odabasa levelét az ostffiasszonyfalviakhoz, 1640-ből, kiadta Sinkovics I.: Magyar történeti ... i. m. 494.)
- 217 MOL Repositorium 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6564. 453–461. pag.
- 218 MOL Batthyány-cs. levéltára, török vonatkozású iratok P1313/248 cs. No 22
- 219 Stahl F.: Vas megyei török ... i. m. 114–122, 298–307.
- 220 A „régitől fogva” kifejezés jelen esetben körülbelül 60 évet jelöl, általában pedig több évtizedet, mivel Újlakról (1566-tól), Csémről (1615/1616-tól) és Borgátáról (1587-től) pontosan közli a meghódolás idejét.
- 221 Purjesz István: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. Levéltári Közlemények 28. 1958. 173–200.
- 222 Uo. 179–180.
- 223 Hegyi Klára: Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In.: Pest megye monográfiája I/2. Szerk. Zsoldos Attila, Bp., 2001. 255–329.
- 224 Dóri Szilvia: Békebeli csatározások. Végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–1652-ben. In.: Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet. (Khronosz I.) Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2008. 35–42.
- 225 12 főt kiszabadítottak.
- 226 3 lovat visszaszereztek.
- 227 Itt az 1667–1681 közti szentgróti adatokat vettem figyelembe, mivel ez a részletesebb, ezeket a kártételi jegyzék éves bontásban tünteti fel.

HARMADIK RÉSZ: A MEGYEI KÁRTÉTELEK

Győr megye a 16. században

Győr megyében is tetten érhető a háborús békeévek és a teljes erővel dühöngő török–magyar háborúk kártételei közti különbség. A drinápolyi béke előtti időben történt károkról nincs pontos számadat, csak az események, illetve azok következményei ismertek: 1543-ban I. Száhib krími tatár kán és Devlet Giráj a dobrudzsai tatárok vezetője 80 ezer főnyi sereggel dúlták Fejér, Veszprém, Győr megyét; 1549-ben Velicsán fehérvári bég a Győr és Pápa közti vidéket elpusztította.²²⁹

A fehérvári (székesfehérvári) szandzsák megalakulásakor eredetileg 4 náhijéből (kerület) állt: fehérvári, veszprémi, palotai és pápai. Később kerül bele a vázsonyi, sümegi, tihanyi, somlói és csobáni. A devecseri és a győri vélhetőleg csak 1565-ben alakult ki. A szandzsák 1563–1565 közötti fennmaradt összeírásai alapján²³⁰ Győr megyéből 12 falu már biztosan hódolt volt a törököknek: a pápai náhijében Gyarmat (12 adózó házzal bejegyzett), Tét (12 házzal), Kispéc (15 házzal), Táp (14 házzal), Móríchida (7 házzal), Gyömörő (11 házzal).²³¹ A győri náhijében 5 helység: Csíkvánd (5 házzal), Csanak (2 házzal), Nyúl (14 házzal), Nagybaráti (13 házzal) és Felpéc (16 házzal) szerepelnek,²³² míg a devecseri náhijéből Tápszentmiklós (3 adózó házzal).²³³ Ezeket az adatokat összevetve az 1619-es összeírással (vö. 37. táblázat) két érdekes jelenség látható. Az egyik a háztartásszám tekintetében mutatkozik. Noha a török defter portaszámai nem azonosak az 1619-es összeírásával, komoly eltérések tűnnek ki, különösen a sok házas, gazdag települések esetében. Például 1619-ben Gyömörő már csak három, Nagybaráti pedig csak egy porta után adózott: itt tehát vélhetőleg nem pusztán a házszám–portaszám közti eltérésről, hanem elszegényedésről is szó van. Másrészt a faluhódolást tekintve számos település esetében (például Gyömörő, vö. 38. táblázat) a magyar összeírás 17. század eleji dátumot ad meg, pedig az már hódoltként szerepel az 1563–1565-ös török összeírásban. Ez azzal magyarázható, hogy a törökök már 1565-re alávetették ezeket a falvakat, de erre a státusra mintegy 40 évvel utóbb ismét „figyelmeztetni” kellett az érintett helységeket. Ekkor lettek, a magyar források szóhasználatával élve, „különösen hódoltak”.

Már a hivatalos békeidőben is komoly, számszerűsíthető károk estek. 1569–1573 között 3 ezernél több földművest és 600-nál több katonát hurcoltak el.²³⁴ A tizenötéves háború viharában a törökök ideiglenesen birtokolták Győr várát (1594–1598), amikor is a Győr körüli falusiak nagy része elmenekült otthonából. A helyzetet tovább súlyosbította a Bocskai-felkelés, amelynek következtében „Így nemcsak a török, hanem a belháború lángja is átcsapott e vidékre, s a német, vallon, olasz, magyar iratos, felkelő és a szabad hajdú nép a törökkel együtt versenyt dúlta és

fosztogatta a hazát. [...] Győrmege hódoltsági része annyira elpusztult, hogy köz és hivatalos néven is pusztai járásnak nevezetett. [...] Ekkoriban pusztult el a gönyői, petkevári és móríchidai vár, Alsók és Gönyű oppidum, a bajcsi, móríchidai, mező-örsi, poki, pátkai és szerfeli monostorok. Emellett számos falu ekkor tűnt el: Alap, Asszonyfa, Bőny, Csanád, Gúg, Hedreh, Kos, Szent-Lőrinc, Szent-Imre, Szent-János, Megye, Mesterfalva, Pok, Pátka, Szent-Pál, Sebes, Táplán, Told, Utal, Szent-Víd; valamint néhány praedium pusztult el: Arnoldfalva, Katl, Picsurdi, Kis és Csab-Ravaszdí, Tinyi, Újfalú, László.”²³⁵ Összesen tehát 39 helység pusztult el, beleértve a felsorolt várakat, városokat és monostorokat.

TÖRÖK KÁRTÉTELEK GYŐR MEGYÉBEN 1606–1683 KÖZÖTT

Az 1606–1620 közötti időszakból direkt kártételekről, azaz egyenesen a végváriak és falusiak életére vagy vagyonára irányuló cselekményekről nem tudok. A felhasznált forrás 1592-től nyújt betekintést a török faluhódoltatás folyamatába, azaz ekkortól már biztosan adatolt az, hogy hogyan törekedtek szélesíteni a hódoltsági peremvidéket, adófizetésre és szolgáltatásokra kényszeríteni, illetve adóemelést címén zsarolni a Rába-Marcál folyóvonalától keletre élőket. A Rába vonala lélektani határt is jelentett a Magyar Királyság lakói számára, ha ezt átlépték a törökök, akkor már komoly bajra lehetett számítani.

3. térkép: Győr megye területe

1620–1651 között vannak adatok emberrablásokról, állattelhajtásokról, valamint emberölésről. Ezt követően egészen 1683-ig főként megint csak a zsarolás és a summaemelés jellemző. Bár itt megjegyzendő, hogy a nagy törökellenes felvonulások során (1663–1664, 1683 után) a Győr megyeieket már nem a török katonák, hanem a Habsburg hadvezetés nyomorgatta, folyamatosan kényszerítve szolgálatra őket.

Győr város, valamint a győri polgárok és katonák sérelmei 1620–1641 között

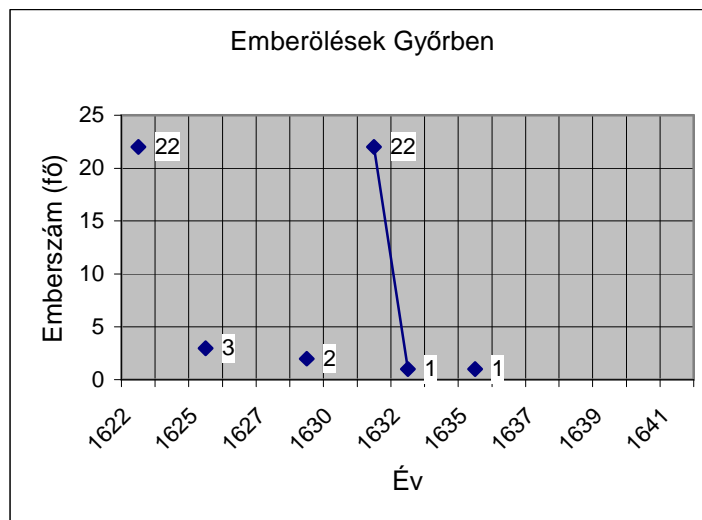
Az adatokat áttekintve számos körülményt fontos figyelembe venni. Elsőként azt, hogy ezek a károk nem Győr városában keletkeztek: győri polgárokat, illetve katonákat raboltak el vagy öltek meg más városokban, továbbá gyakran mezei munkák idején, rajtaütve a dolgozókon. De az összeírás készítői természetesen minden győri illetőségű személyt ért sérelmet Győr városánál tüntettek fel. Másodsorban azt, hogy a győri összeírásban is rengetegszer fordul elő a „sok, számos, számtalan” etc. bejegyzés, amelyekkel nem lehet számolni. Győr esete abban viszont egyedülálló, hogy itt jelölik leggyakrabban bizonytalanul a megsejt károkat. Ennek ellenére a meglévő adatok is lehetőséget adnak a károk éves lebontásban történő ábrázolására. 1623-ban, 1628-ban és 1634-ben nem jegyezték fel károkat, így ezek az évek nem szerepelnek a táblázatban sem.

33. táblázat: A Győr városiak sérelmei éves bontásban

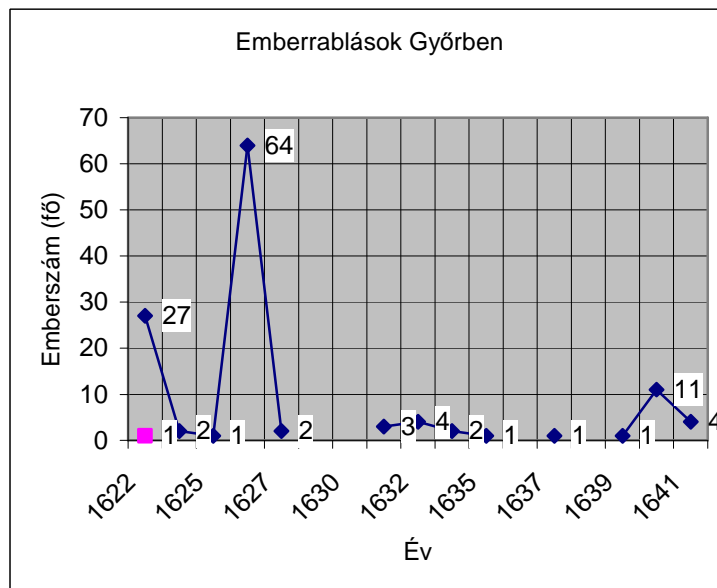
Év	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat ²³⁶
1622	27	22	125
1624	2		
1625	1	3+ „ismeretlen”	
1626	64		2600+ „ismeretlen”
1620-1625	5	1	304
1620-26	2	1	123
1627	2		
1629		2	
1630	„ismeretlen”		99
1631	3	22	14
1632	4	1	45
1633	2		47
1635	1	1	6
1636			10
1637	1		15
1638			139
1639	1		6
1640	11		147
1641	4		501
1620–1641 között összesen:	130+ „ismeretlen”	53+ „ismeretlen”	4181+ „ismeretlen”

Évi átlag kár 1620–1641 között, leszámítva a három kimaradt évet és az „ismeretlen” bejegyzéseket:	7,65	3,12	245,94
--	------	------	--------

1. grafikon: Emberölések Győrben, éves bontásban

2. grafikon: Emberrablások Győrben, éves bontásban

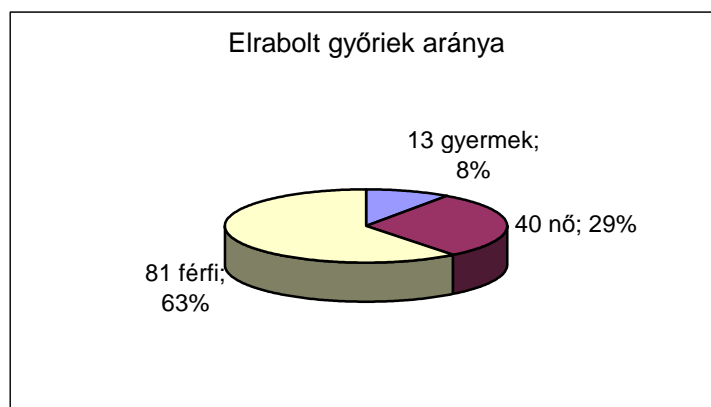

Az éves bontásban mutatott adatokból látszik, hogy az emberrablási és emberölési „csúcsévek” egyáltalán nem esnek egybe. 1622-ben, 1627-ben és 1641-ben rabolták el a legtöbb győrit, míg az emberölések száma 1622-ben és 1631-ben volt a legmagasabb. Arra is gondolni kell, hogy 1627-ben és 1641-ben írták össze a károkat az első, illetve a második szőnyi békére, így

ezek az évek jóval pontosabban adatoltak. Az elraboltak száma tanulságos, bár adatok hiányában nem mondható meg, hogy az elhurcoltak közül hányan tértek vissza. De a rabságra vittek nemenkénti, életkori megoszlása ismert: ebben az időszakban mind arányában, mind abszolút értékében véve viszonylag kevés gyermeket vittek el, míg a felnőttek közül a férfiak vezetnek a szomorú listát 2:1 arányban.

3. grafikon: 1622–1641 között elhurcolt győriek nem és kor szerinti megoszlása

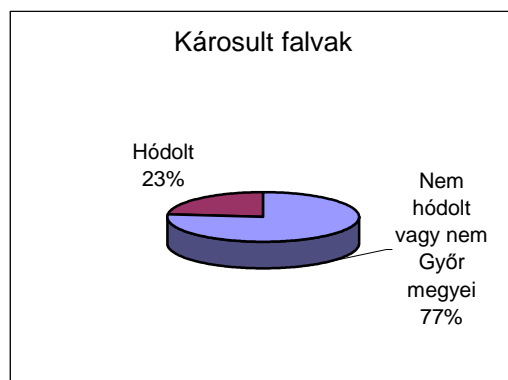
A falusiak panasza 1621–1642 között

Összevetve a falusiak panaszait a Győr városiakat ért sérelmekkel, látható, hogy itt is számos „ismeretlen” bejegyzés szerepel, ennél fogva például az elvitt állatok számával kapcsolatban nem is nagyon lehet egyértelmű következtetésre jutni, mert az szinte akármennyi lehet. A megadott emberöléseknél és emberrablásoknál szintén jóval nagyobb szám feltételezhető, de az adatokat összevetve legalább annyi körvonalazódik, hogy falun jóval több emberölés történt. A falusiak jobban ki voltak szolgáltatva a törököknek, mint a városban élők, a falvak sokkal inkább ki voltak téve utóbbiak rendszeres „látogatásainak”. Ráadásul Győr erődváros volt a királyi Magyarország egyik legnyugatibb pontján, amelyet állandó, nagy létszámú német és magyar katona védett. Így még súlyosabban esnek latba a Győr városiak és a környékbeli falusiak veszteségei, hiszen még ez a közelben állomásozó keresztény katonaság sem tudta garantálni biztonságukat. Az 1621–1642 közötti időszak jellegzetessége, hogy a törökök nem hódolt falvakat támadtak meg (vö. a 4. grafikonnal, a kártételi listákon szerepel néhány nem Győr megyei falu is) – például emlékeztető célzattal –, hanem inkább a még be nem hódoltakat, tehát a cél a fenyegetés és hódoltatás, továbbá újabb területek megszerzése lehetett.

34. táblázat: A Győr megyei károk falvankénti bontásban 1621–1642 között

Falu	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat
1. Bánk ²³⁷			
2. Bér		24	
3. Bor		1	
4. Borba ²³⁸	28	1	
5. Csanak ²³⁹			
6. Csécsény ²⁴⁰	10	3	
7. Csesnek (Csesznek	„ismeretlen”		„ismeretlen ló”
8. Csoncsó		18	
9. Écs	2		
10. Felpéc	2	1	
11. Gyirmót		1	40 ló
12. Káptalannyúl	„ismeretlen”		„ismeretlen ló”
13. Kisbaráti	3		
14. Kisbér		13	
15. Kisnyúl	„ismeretlen”		„sok ló”
16. Lázi	„ismeretlen”		„sok ló”
17. Lél	1		
18. Mérge	4	1	
19. Mezőörs	7	1	
20. Mórchida	2		
21. Nagybaráti			„ismeretlen” ló
22. Nyalka ²⁴¹			
23. Ölbő		22	
24. Örs		1	
25. Patonya	3+ „ismeretlen”		
26. Pázmánd		2	25 ökör 55 gulyabarom
27. Ravazd	4		
28. Ság	2	25	9 ló
29. Sokorukajár	4		
30. Szentiván			100 marha
31. Szentiván ²⁴²	10	2	
32. Szentmárton	„ismeretlen”		„sok ló”
33. Szigetköz	2		
34. Táp		4	
35. Tápszentmiklós	„ismeretlen”	12	8 ökör +„sok ökör”
36. Varsány		1	
Összesen:	84 +„ismeretlen”	133	49 ló 55 gulyabarom 100 marha 33 ökör +„sok ló” „sok ökör”

4. grafikon: A károsult falvak aránya a hódoltsági státusz szerint Győr megyében²⁴³ 1621–1642 között

Falusi mikrokörnyezet III.: Kajár a 17. században

Kajár a 16. században 22 egésztelkes jobbággal, 28 zsellérrel és néhány nemesi menekült lakossal volt bejegyezve.²⁴⁴ A töröknek fizetendő summája rendkívül magas volt: 260 ft, 60 köböl zab, 40 pint vaj, 73 szekér széna, 3 köböl szilva, 4 akó bor, 3 csöbör szőlő, 3 köböl dió, 50 ft szultáni adó és 10 szekér.²⁴⁵ Ezt az összeget a 17. században is rendszeresen emelte a török földesúr. Kajár a 17. század során végig a legnagyobb portaszámmal bejegyzett Győr megyei falvak közé tartozott. (Vö. a SUMMAEMELÉS A GYŐR MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉKEN c. résszel) Egy 1656-os vizsgálat során²⁴⁶ 62 tételben 63 család vagyoni helyzetét írták össze. Ennek alapján elmondható, hogy jellemző volt a kis marhaállomány, a ló és a sertés hiánya. A családok zöme rendelkezett adóssággal. Ugyanezt a szegénységet tükrözi az 1659-es vizsgálat is.²⁴⁷ A migráció ebben a faluban folyamatos volt, ezért a falusiak egyezséget kötöttek a földesurukkal, amely szerint ha el is menekülnek a török támadások elől, amint tehetik, a veszély elmúltával visszatelepülnek.²⁴⁸ Anyagi helyzetük csak az 1660-as évektől kezdett javulni, amit az állatállomány bővülése is jelez.

35. táblázat: Kajár állatállományának bővülése 1656–1662 között

Év	Ökör	Tehén	Marha	Borjú/Tinó	Ló	Kecske	Összesen
1656	84	69	8	8	40	0	209
1662	102	103	26	3	2	5	241

A javulás folyamatosan és fokozatosan tartott az 1690-es évekig. ²⁴⁹ Ez jelzi azt a valószínű ténnyt, hogy az 1660-as évektől – leszámítva a felszabadító háborút – az 1620–1640 közti időszaknál kevésbé zaklatott periódus következhetett a hódoltsági peremvidék számára.

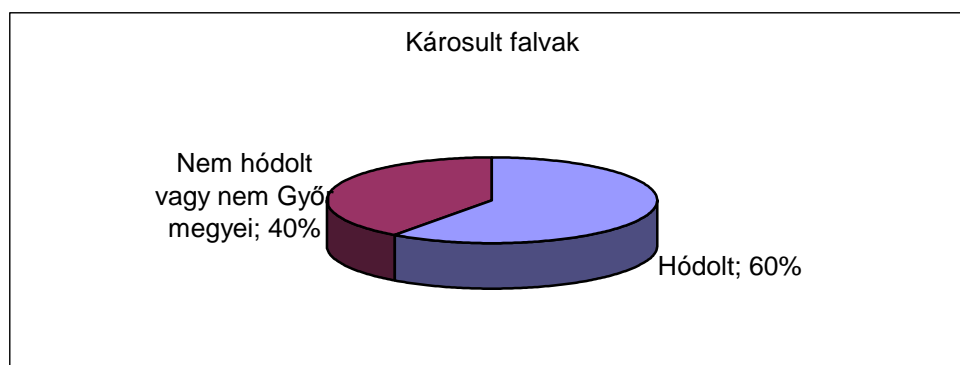
Győr megye 1641 után²⁵⁰

A rendelkezésre álló adatok alapján az 1641 utáni időszak kártételei jóval kisebbek, mint a megelőző periódusé. Jellemző, hogy körülbelül fele annyi falut ért támadás, mint korábban, „csupán” az emberrablások száma maradt jelentős. De a számadatok mögött figyelemre méltó jelenség húzódik. (Ld. az 5. grafikont.) A törökök már nem a hódolatlan falvakat dúlták többségében – azaz megállt az expanzió a peremvidék felé –, hanem a már behódolt falvakat szorongatták, zsarolták több és több adóért. A cél a summaemelés lett. Az utolsó nagy feljegyzett akció 1651. május 9-ére esett, amikor 3000 török katona több falut kirabolt Győr környékén.²⁵¹ Ezzel a kártételek sora ugyan nem zárult le, de egyrészt úgy tűnik, hogy az összeírás igénye csökkent, másrészt számszerű adatok hiányában csak sejteni lehet, hogy a 1640-es évek tendenciája, azaz a summáltatás intenzívebbé válása, valamint a zsarolás dominált. Harmadrészt pedig a 1660-as évektől kezdve a magyar hadi készülődés volt az, ami a leginkább leterhelte a Győr megyeieket.

36. táblázat: A Győr megyei károk falvankénti bontásban 1645–1651 között

Falu	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat
1. Ácsmező	6		
2. Csanak	2	1	83 barom
3. Écs	3		
4. Gönyű	2		
5. Győr (város)	13		
6. Kisbaráti		2	2 ökör
7. Kisnyúl	5		
8. Kóny	26		
9. Koronczó	14		
10. Mezőörs	1		
11. Mindszent	1		
12. Nagybaráti	2		
13. Nagynyúl	5		
14. Nyalka	26		
15. Patonya	2		
16. Pázmánd	11		
17. Ravazd	4		
18. Ság	1		
19. Szemere	18		
20. Tápszentmiklós	1		
Összesen:	143	3	2 ökör 83 barom

5. grafikon: Károsult falvak aránya hódoltsági státusz szerint Győr megyében 1645–1651 között

FALUHÓDOLTATÁS GYŐR MEGYÉBEN

A faluhódoltatás – ez a korlátozott mennyiségű adat birtokában is biztosan látszik – a tizenötéves háborúval egy időben bizonyosan megkezdődött. 1619-ig élte reneszánszát, hiszen kevesebb, mint harminc év alatt az egész pusztai járás behódolt, ami összesen 33 falut jelent, a győri falvak 60%-át! Pusztán a támadások arányát nézve, nem volt rossz „üzlet” a behódolás az 1640-es évek elejéig, mivel a törökök zömében a hódolatlan falvakat támadták meg. Ugyanakkor már a behódolás pillanatától kezdve sorozatosan „feljebb verték” a meghódolt falvak summáját. A hódoltatási folyamat egy viszonylag kiegyensúlyozottan felfelé tartó görbét mutat (vö. a 7. grafikonnal), amely egy lassú – évente átlagosan egy falu behódoltatása –, de módszeres folyamat jele.

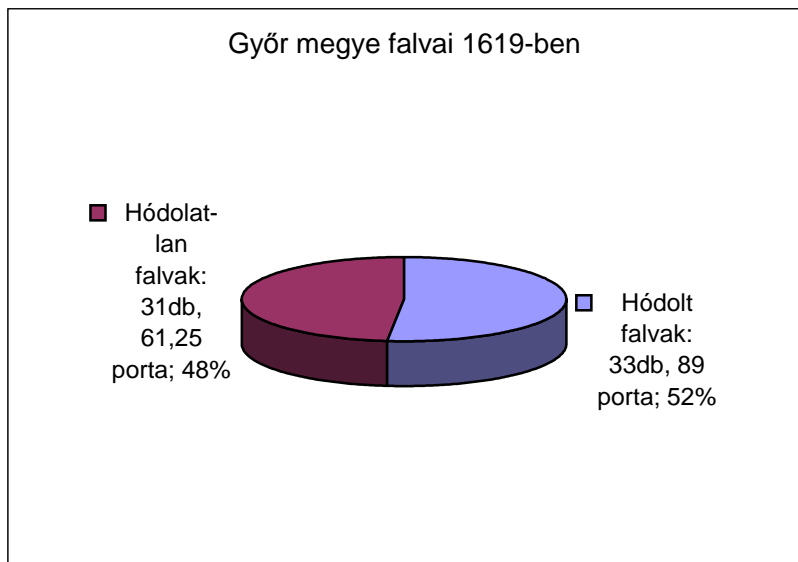
37. táblázat: Faluhódoltatás Győr megyében

Győr megye falvai 1619-ben:252		
Falvak	Portaszám	Státusz
<i>Pusztai vagy sokoróaljai járás:</i>		hódolt
1. Kisbaráti	2	hódolt
2. Nagybaráti	1	hódolt
3. Csanak	1,5	hódolt
4. Csíkvánd	2	hódolt
5. Écs	2	hódolt
6. Gyarmat	7	hódolt
7. Gyömörő	3	hódolt
8. Várfalva	2	hódolt
9. Gyirmót	2,5	hódolt
10. Homoród	1	hódolt
11. Kajár	5	hódolt

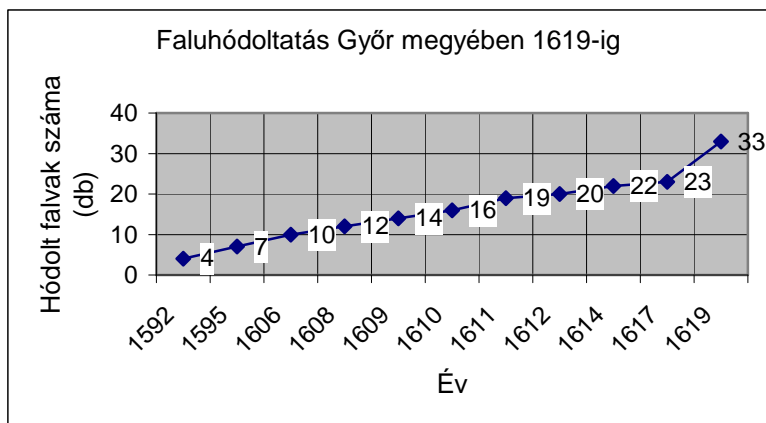
12. Koronczó	1,5	hódolt
13. Kerekszentmiklós	Adómentes, majd elpusztult	hódolt
14. Mezőörs	Adómentes	hódolt
15. Malomsok	3,5	hódolt
16. Mórchida	3	hódolt
17. Mérgecs	Curialista nemeseké	hódolt
18. Nyalka	Csak a töröknek fizetett ekkor	hódolt
19. Nagynyúl	2,5	hódolt
20. Káptalannyúl	2,5	hódolt
21. Kisnyúl	2	hódolt
22. Pázmánd	5	hódolt
23. Pátka	Adómentes, majd elpusztult	hódolt
24. Felpéc	Nincs adat	hódolt
25. Kispéc	5	hódolt
26. Ravazd	4	hódolt
27. Rábaszentmihály	3,5	hódolt
28. Ság	2	hódolt
29. Szemere	7,5	hódolt
30. Szerecsen	3,5	hódolt
31. Táp	6	hódolt
32. Tápszentmiklós	4	hódolt
33. Tét	3	hódolt
Összesen: 33 falu	87,5	Az összes hódolt
<i>Szigetközi járás:</i>		
1. Ásvány	5	hódolatlan
2. Dunaszeg	2,5	hódolatlan
3. Hédervár	2	hódolatlan
4. Kenderesmedve	1	hódolatlan
5. Kucsod	0,75	hódolatlan
6. Lodomér	1,5	hódolatlan
7. Egyházasmédve	1	hódolatlan
8. Nyárad	0,75	hódolatlan
9. Otovány	1,5	hódolatlan
10. Patas	2	hódolatlan
11. Ráró	Leégett	
12. Radvány	2	hódolatlan
13. Szőgye	1	hódolatlan
14. Szentpál	1	hódolatlan
15. Szabadi	Még nem volt meghatározva a portaszáma	
16. Újfalu	Adómentes	
17. Vámos	3	hódolatlan
18. Vének	1,25	hódolatlan
19. Zámoly	2,5	hódolatlan
Összesen: 19	28,75	Az összes hódolatlan vagy nem adózik
<i>Tóközi járás:</i>		
1. Börcs	3	hódolatlan
2. Bezi	Curialista nemeseké	
3. Csécsény	2	hódolatlan
4. Fejértó	1,5	hódolatlan
5. Kóny	4	hódolatlan
6. Kapi	1	hódolatlan
7. Markota	1,5	hódolatlan
8. Öttövény	7	hódolatlan

9. Öttövényysziget	2	hódolatlan
10. Patonya	7	hódolatlan
11. Réti	1	hódolatlan
12. Sövényháza	2,5	hódolatlan
Összesen: 12	32,5	Az összes hódolatlan vagy nem adózik

6. grafikon: A hódolt falvak aránya Győr megyében

7. grafikon: A faluhódoltatás folyamata Győr megyében

38. táblázat: A pusztai járás behódolásának falvankénti éves felbontása

Behódolás időpontja	Falu
1592	Felpéc, Tápszentmiklós, Ság, Homoród
1595	Csíkvánd, Ravazd, Nyúl
1606	Szentmárton, Écs, Tét
1608	Koronczó, Rábaszentmihály

1609	Kispéc, Gyömörő
1610	Szemere, Baráti
1611	Gyarmat, Mórchida, Malomsok
1612	Gyirmót
1614	Győrsziget, Nyalka
1617	Pázmánd
1618–1619 ²⁵³	Csanak, Várfalva, Kajár, Kerekszentmiklós, Mezőörs, Mérges, Káptalannyúl, Pátka, Szerecsen, Táp

SUMMAEMELÉS A GYŐR MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉKEN

A summaemelés, azaz a behódolt falvak rendszeres zsarolása bevett gyakorlat volt a török földesúr, a szpáhi részéről. Amint a falu új szpáhit kapott, számíthatott a szolgáltatások emelésére. Ezek a következők voltak, illetve lehetek: a szpáhinak járó adó, a „*császár adaja*” (amiről csak kevés adatunk van a Győr megyei hódolt falvak esetében), kézi és ígás robot, a terménybeli tartozások, illetve az egyéb szolgáltatások. A zsarolást szó szerint értve, gyakran raboltak el falusiakat, vagy éppen nem engedték haza őket a robotmunkáról, csak amennyiben a falu váltságdíjat fizetett. A Ráth Károly-féle szövegkiadást többen is idézték szórványosan, de egyedül Hegyi Klára használta fel elemző jelleggel²⁵⁴ a Győr megyei summaemelkedés általános ismertetésekor: „[...] 1627-ben 19 falu kötelezettségeit mérték fel a vizsgálóbiztosok: összesen 16 féle szolgáltatással tartoztak [...] 1641-ben 26 faluban összesen 14 féle szolgáltatás dívott; [...] 1649-ben 32 hódolt falu összesen 31 féle adót fizetett.”²⁵⁵

Ezen általános megjegyzések után, a falvak summaemelésének részletes tárgyalásánál a településeket azok 1619-es dicális összeírása által megadott portaszáma szerint rendszereztem. Ugyanakkor hangoztatni kell, hogy a portaszám magyar adóegység volt, gyakran nem valós számot jelölt, és ezt az adóztatási egységet vették át a hódítók, és számoltak annak alapján. A török földesúr gyakran úgy emelte az adót, hogy nagyobb portaszámot állapított meg, és az után fizetett a faluval. A portaszám alapján rendszerezett falvak adóemelkedésének ütemét részletesen vizsgáltam, főként az 1627-es, 1641-es és 1649-es adatokra támaszkodva. (Ezek hiányában néha más, közeli évből származó adatot használtam fel, de ezt az ábrázoló grafikonon nem tüntettem fel.) A pénzbeli juttatásokon túli szolgáltatásokat csak a legnagyobb falvak esetében részleteztem.

Győr megyében 5,5–7,5 közt portaszámmal 6 falu rendelkezett, amelyekből 4 volt hódolt: Kajár (kötelezettségeit ld. FALUSI MIKORKÖRNYEZET III.: KAJÁR A 17. SZÁZADBAN c. részben) Gyarmat, Szemere és Táp. Ezek a következő szolgáltatásokkal rendelkeztek (adók tekintetében ld. a 8. grafikont).

Gyarmat:

1614 – 100 ft adó, 18 ft szultáni adó, 15 pint vaj, 10 napra 6 szekér, 6 gyalog.

1629 – 140 ft adó.

1646 – 26 ft bírság.

1649 – 180 ft adó, 30 pint vaj, 10 napra 8 szekér, 8 gyalog.

Kajár:

1626 – 50 szekér fa, 50 szekér széna, 50 pint vaj, 50 kila zab.

1627 – Pluszként 3 kila lencse, 3 kila borsó.

1641 – Pluszként 10 db gerenda, 5 tallér bitangpénz.²⁵⁶

Szemere:

1627 – 50 szekér fa, 50 szekér széna, 50 pint vaj, 20 db sajt, 2 köböl lencse, 2 köböl borsó.

1641 – Pluszként 6 akó bor, 8 db gerenda, 10 ezüst.

1649 – 100 ft fáért és szénáért, 40 pint méz, 9 akó bor, 40 db sajt, 4 kila dió, 15 napra 10 szekér és 19 gyalog.

Táp:

1627 – 60 szekér fa, 60 szekér széna, 45 pint vaj, 40 pint méz.

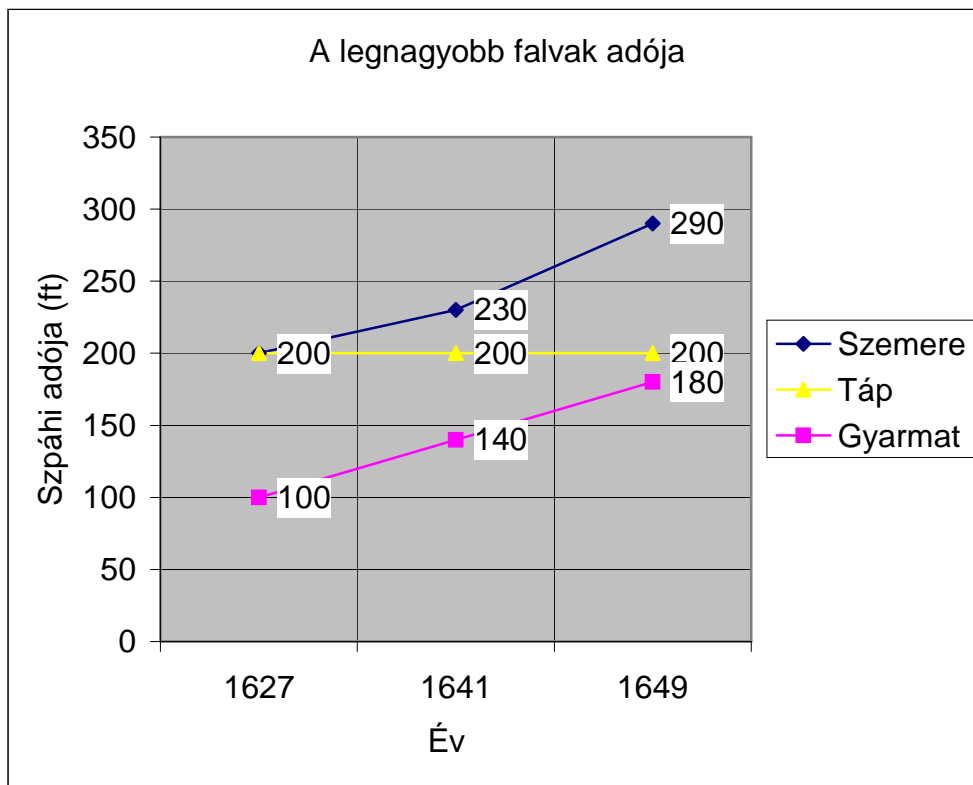
1641 – 10 ezüst pénz, 1 marha, 4 mérő aszalt szilva, 4 mérő dió, 10 napra két szekér.

1649 – Tehénért, sajtért, kocsizásért 20 ft 15 tallér, 60 szekér fa, 60 szekér széna, 50 pint vaj, 50 pint méz, 8 akó bor, 8 akó ecet.

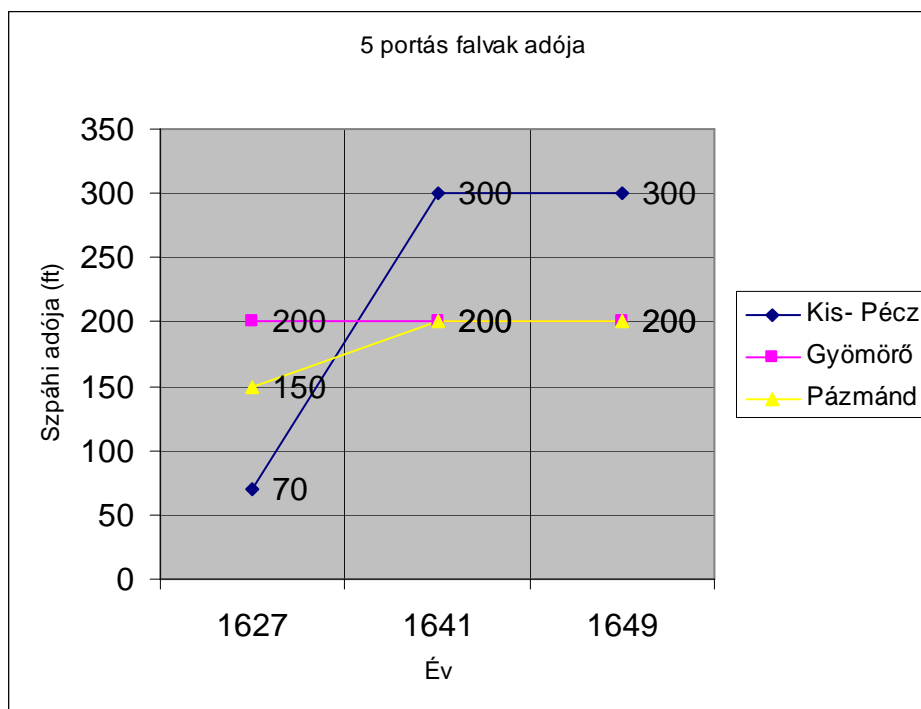
A szolgáltatások változását tekintve látható, hogy a szpáhik mindig kitaláltak valami újat, azonban a fa, széna és vaj követelése szinte állandó, és folyamatosan nőtt. Ilyen állandó szolgáltatás volt még a pénzbeli adó, amelyről rendelkezünk adatokkal 1627–1649 között, és ahol tisztán nyomon követhető a növekedés rátája. Két esetben a császár adója is ismert: a tápiak 1649-ben 200 ft adót fizettek a szpáhinak és mindössze 10 ft-ot a szultánnak, míg a gyarmatiak 1614-ben 100 ft-ot fizettek a szpáhinak és 18 ft-ot a szultánnak.

A közepes méretű falvakhoz a 3–5 portaszám közé esőket soroltuk. Az 5 portás falvak esetében 4-ből három hódolt, a 4 portásoknál 3-ból kettő, míg a 3,5 portások közül mindkettő, a 3 portás falvak esetében pedig 4-ből kettő. Tehát a 13 helységről meghódolt kilenc. Itt a legmeglepőbb adat Tét esetében fordul elő. Amikor ugyanis már 500 ft-ot fizetett a szpáhijának, a szultáni adója még mindig csak 30 ft volt!

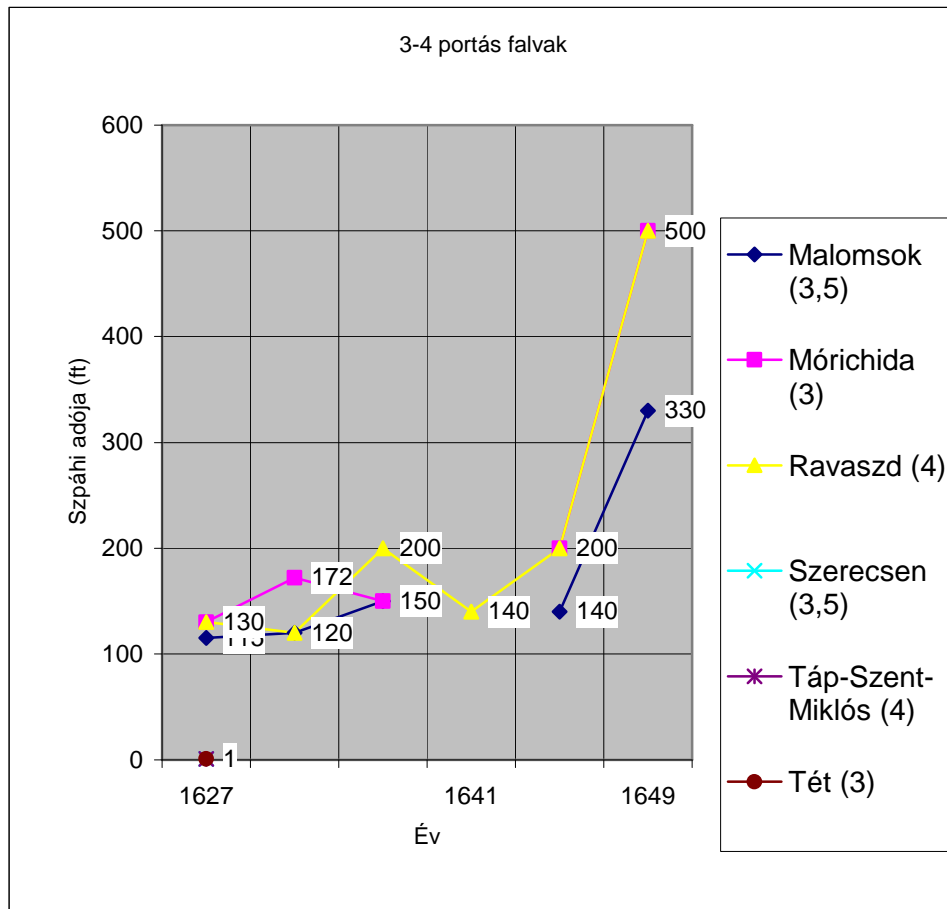
8. grafikon: A három legnagyobb falu adóemelkedési görbéje Győr megyében

9. grafikon: Az 5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében

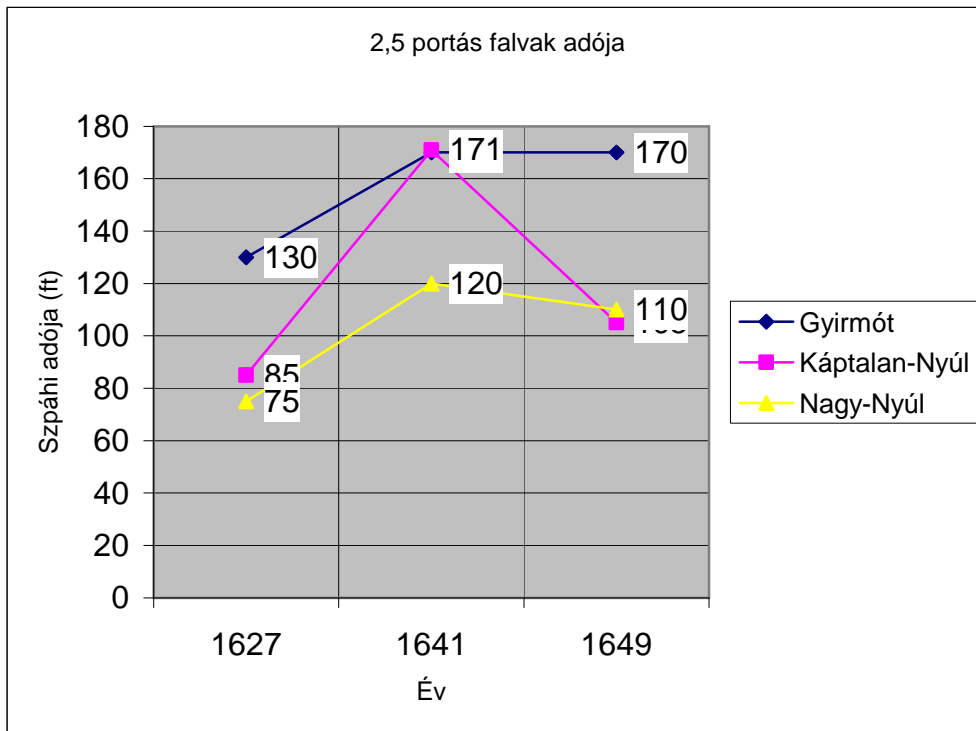

10. grafikon: A 3-4 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében

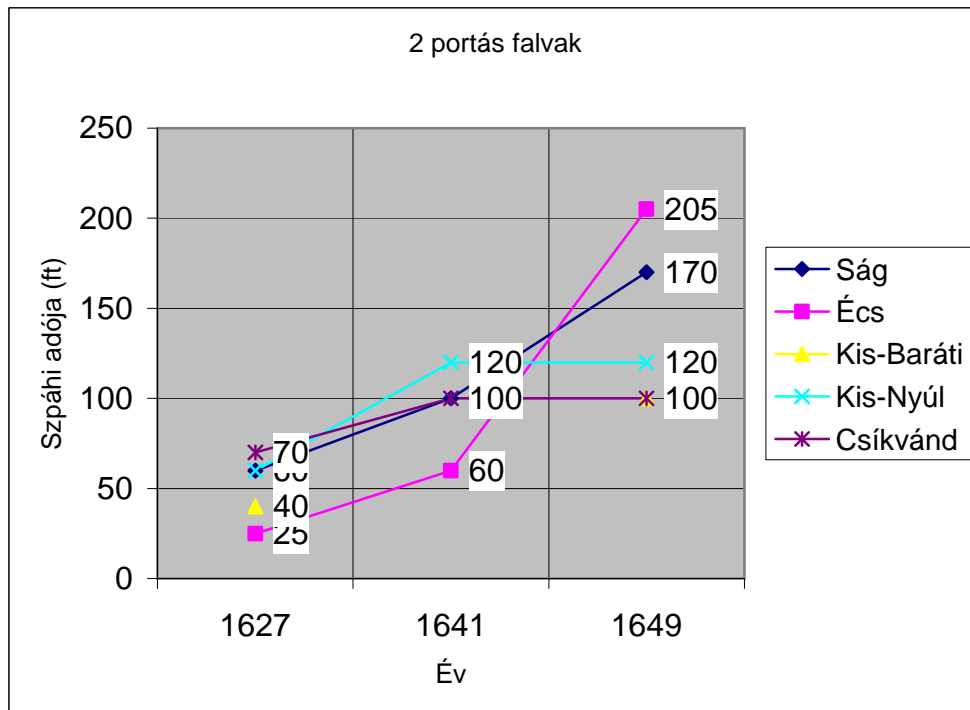

A többi 3 adóporta alatti falu hódoltsági arányát is érdemes megtekinteni. A 2,5 portás falvaknál 6-ból három hódolt, a 2 portával rendelkezők esetében 10-ből öt, a 1,5 portásoknál 7-ből kettő, az 1 portásoknál 8-ból kettő, a $\frac{3}{4}$ -ed portásoknál 2-ből egy sem. Azaz a 33-ból mindössze 12 falut hódoltattak be. Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a két porta alatti falvakkal a török alig törődött, de a 2–3 portás falvak esetében a hódoltatási arány már 50%, tehát azok felét adófizetésre kényszerítette, míg a nagyobb falvak esetében ez az arány 75%! A behódoltatott kisebb helységekben a következőképpen emelkedtek a töröknek fizetett adóösszegek:

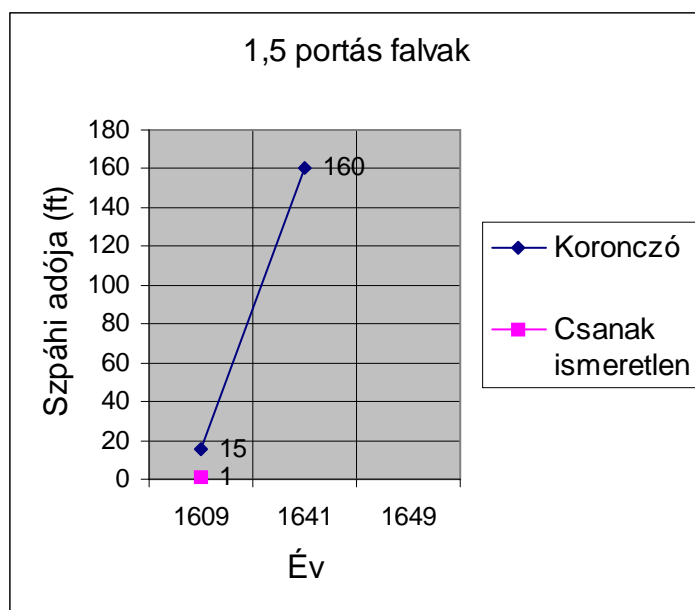
11. grafikon: A 2,5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében

12. grafikon: A 2 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében

13. grafikon: A 1,5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében

Az adóemelkedési görbéket tekintve az látszik, hogy az 1627–1649 közötti időszakban a falvak zöménél az adóemelék mértéke igen komoly. Csak kevés esetben látható az adó összegének stagnálása vagy éppen csökkenése, de ennek háttérében is a terménybeli követelések növekedése állt, vagy pedig az, hogy a falu már annyira elszegényedett, hogy képtelen volt többet adózni. Tehát nem a beszolgáltatás értékének csökkenéséről, hanem csak a pénzübeli befizetés összegének mérsékléséről lehet beszélni.

HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK VAS MEGYÉBEN

4. térkép: Vas megyei hódolt falvak régiója

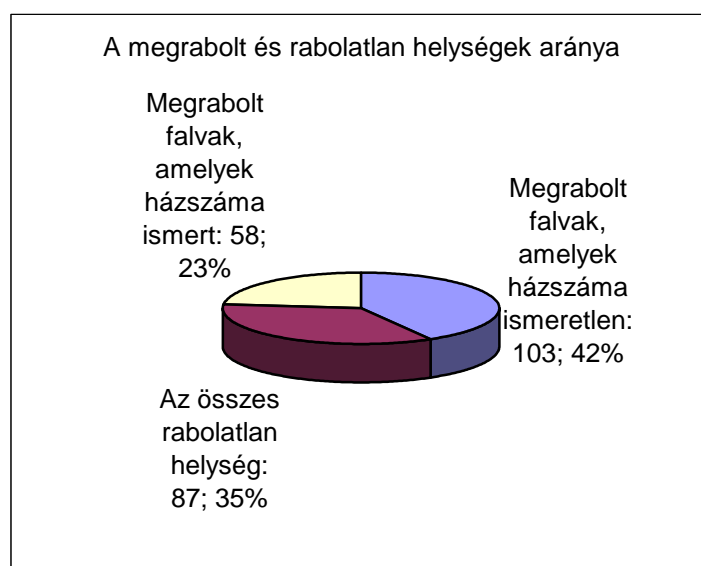
TÖRÖK KÁRTÉTELEK VAS MEGYÉBEN 1606–1649 KÖZÖTT²⁵⁷

Az 1649 utáni időszak azonban teljesen homályban marad, erre vonatkozó forrás eddig nem került elő. Ám a rendelkezésre álló forrás is rendkívüli lehetőségeket nyújt a kutató számára. Egyrészt mert ugyanazt az időszakot mutatva be, hasonló felépítésben közli a török kártételeket és summaemeléseket, mint a Győr megyéről fennmaradt összeírás. Másrészt a károk mellett a Vas megyei kb. 560 helységről a lejegyzett 190 település közül 57 károsult falunál a házak számát is említi. (A fejezet végén függelékként közlöm a falvak összefoglaló táblázatát a meghódolás idejével, kezdeti summájával, illetve az elszenvedett károkkal.)

A falusiak panasza

A Vas megyei hódoltsági peremvidék 190 feljegyzett helysége (187 falu és 3 mezőváros: Egervár, Györgyvár és Vasvár) közül 182 falu hódolt meg, azaz a települések 97%-a. A 182 helységről 102-t raboltak meg (egy falu van, amely megrablása ellenére is hódolatlan maradt). A megrablottak közül 57 esetében a summaösszeírásnál feljegyezték, hogy hány ház után kell adót fizetniük. Így minden számolási bizonytalanság ellenére ez a forrás lehetőséget ad arra, hogy ebben az egyetlen esetben (több ilyen kárösszeírás nincs) az elszenvedett károkat a falu becsült létszámadatához viszonyítva, minimális demográfiai megállapításokat lehessen tenni a falvak veszteségeivel kapcsolatban is. Ezek a számadatok pusztán jelzésértékűek, távolról sem pontosak. Ugyanakkor nemcsak a falu nagyságát, hanem gazdagságát is jelzik, mivel a ház itt elsősorban háztartást (hányan laktak az adott házban) jelöl, amely persze a törökök felé adózási egységet is jelenthetett.

14. grafikon: A megrabolt és rabolatlan Vas megyei falvak aránya 1606–1649 között

70 faluról lehet tudni mind a meghódolás, mind a megrablás dátumát. Ezek alapján 32 falut rabolt meg a török annak meghódolása után, míg 38-at azért fosztott ki, hogy a megfélemlítésük révén meghódoljanak. Ez különösen jellegzetes az 1640-es évek nagy „faluhódító hulláma” során.

39. táblázat: Vas megyei falvak feltételezett népességszáma és elszenvedett emberveszteségei 1606–1649 között

Falu	Hátszám (db)	Feltételezett minimális népességszám ²⁵⁸	Emberveszteség
1. Kisfalud (Kisfalud, Kisfalud)	20	93	66 elhurcolt
2. Talapatka (Talapatka, *)	22	102	2 halott 65 elhurcolt
3. Tót Falu (Tótfalu, Tótfalu) ²⁵⁹	9	42	3 halott 44 elhurcolt 11 ház (!) felégetése
4. Farkas Falu (Farkasfalva, Farkasfalva)	16	74	5 elhurcolt
5. Kethely (Kéthely, Kethely)	18	84	1 halott 16 elhurcolt
6. Szakonyfalva (Szakonyfalva, Szakonyfalva)	10	47	3 halott 103 elhurcolt 16 ház (!) felégetése
7. Berek allya (Berekalja, Berekalja)	5	23	3 elhurcolt
8. Istvánfalva (Istvánfalva, *)	20	93	7 halott 44 elhurcolt 1622-ben 5 ház (!) maradt
8. Viczác (Viszák, Viszák)	10	47	27 elhurcolt

9. Kislak (Kislak, Kislak)	16	74	18 halott 300 elhurcolt
10. Hódos (Hódos, Hodos)	16	74	2 halott
11. Kapornak (Kapornak, *)	6	28	14 elhurcolt
12. Szaknyer (Szaknyér, Szakmér)	5	23	2 halott 9 elhurcolt
13. Fel Ráksi (Fel Ráksi,*)	22	102	4 halott 7 elhurcolt
14. Kertse (Kercza, Kerca)	20	93	4 halott
15. Szomorocz (Szomorócz, Szomoróc)	8	37	5 elrabolt
16. Banhaza (Bánháza, *)	16	74	6 halott 7 elhurcolt
17. Sanyahaza (Sanyaháza, *)	16	74	6 elhurcolt
18. Nagy Ráksy (Nagy -Réksi, *)	10	47	6 elhurcolt
19. Kápolna (Kápolna, Kápolna)	30	140	44 halott
20. Szent Péter (Szent-Péter, Szentpéter)	32	149	30 halott és elhurcolt 16 elhurcolt 8 ház (!) elégetése
21. Szala fey (Zalafő, Szalafő)	60	279	5 halott 70 elhurcolt
22. Iváncz (Iváncz, Ivánc)	32	149	6 halott 1 elhurcolt
23. Maracz (Marác, Marác)	24	112	6 halott
24. Mogyorosd (Mogyorósd, *)	16	74	1 halott 2 elhurcolt
25. Szent Jakab (Szent-Jakab, Szentjakab)	16	74	1 halott
26. Saly (Sály, *)	23	107	6 elhurcolt
27. Trupocz (Tropócz, Tropóc)	11	51	47 elhurcolt
28. Martiancz (Martiáncz, Martyánc)	26	121	4 halott 24 elhurcolt
29. Iszkákocz (Iszkákócz, *)	12	59	6 elhurcolt
30. Zenkocz (Zenkóc, *)	13	61	3 halott 5 elhurcolt
31. Kosárháza (Kosárháza, *)	8	37	14 elhurcolt
32. Szent Biborc (Szent-Biborcs, Szentbiborc)	27	126	6 elhurcolt
33. Brassocz (Brassócz, *)	23	107	1 halott 46 elhurcolt
34. Goricza (Goricsa, Gorica)	8	37	8 elhurcolt
35. Likomor (Likomor, *)	9	42	3 elhurcolt

36. Ludincz (*, *)	15	70	70 elhurcolt
37. Korsincz (*, *)	23	107	1 halott 8 elhurcolt
38. Nerczecz (Nerczecz, *)	4	19	30 elhurcolt
39. Piczirocz (Piciróc, Picsrovc)	20260	93	25 elhurcolt
40. Denkoz (Denkócz, Dankóc)	16	74	5 halott 11 elhurcolt
41. Czimicz (Czimicz, *)	20	93	14 elhurcolt
42. Markocz (Markócz, Markóc)	20	93	14 elhurcolt
43. Vizlendvay (Vízlindva, *)	40	186	9 elhurcolt
44. Szalacsza [?]	20	93	5 elhurcolt
45. Pekrocz (Perkócz, Peszkóc)	15	70	6 elhurcolt
46. Marina (Marina, *)	24	112	2 halott 9 elhurcolt 2 ház felégetése
47. Paskocz (Paskócz, *)	10	47	29 elhurcolt
48. Fölső Lindva (Felső-Lindva, Felsőlindva)	3261	14	3 halott 30 elhurcolt
49. Stanocz (Stanócz, *)	12	59	4 elhurcolt
50. Szerdahely (Szerdahely, Szerdahely)	8	37	6 elhurcolt
51. Bidorcz (Bidorcz, *)	20	93	5 halott 44 elhurcolt
52. Borecza (Borecza, Borecsa)	8	37	1 halott 6 elhurcolt
53. Sulincz (Sulincz, *, Sulinc)	23	107	2 halott 28 elhurcolt
54. Jurdnics (Jurdnics, *)	6	28	1 halott 3 elhurcolt
55. Prosedolink (Prosedolnik, *)	23	107	1 halott 11 elhurcolt
56. Csértkova (Csértkova, *)	10	47	5 elhurcolt
57. Alsósúrje (Alsó-Súrje, *)és Felsősúrje (Felső-Súrje, *)	34	156	102 elhurcolt

5 falut kivéve, ahol több emberveszteséget jeleznek az adatok, mint amennyi a feltételezett népességszám – a kor faluviszonyait ismerve – reálisnak tartható létszámadatok szerepelnek. Ezeket összevetve az elhurcoltak, illetve meggyilkoltak számával, kiszámolható a falvakat ért

emberveszteség aránya, az, hogy hány százalékát veszítették el népességüknek a 17. század első felében, a „szent békesség” idején.

57 faluból 9 mondhatott le a lakossága feléről, vagy még annál is többről a török „áldásos” tevékenysége nyomán. 26 település a népességének 11%–49%-át veszítette el, s csak 22 falunál maradt ez az arány 10% alatt. Döbbenetek ezek a számok, hiszen ha az utóbbi csoportot nagyvonalúan elhanyagolhatónak minősítjük – ami erősen megkérdőjelezhető, hiszen átlag 90 fős falvaknál 10%-os emberveszteség is jelentős –, akkor is 35 falu, azaz a reprezentatív mintául szolgáló helységek 61%-a szenvedett súlyos emberveszteségeket! És mindezt a hivatalos békeidőszakban!

A falusi mikrokörnyezet IV.: A köcski károk²⁶²

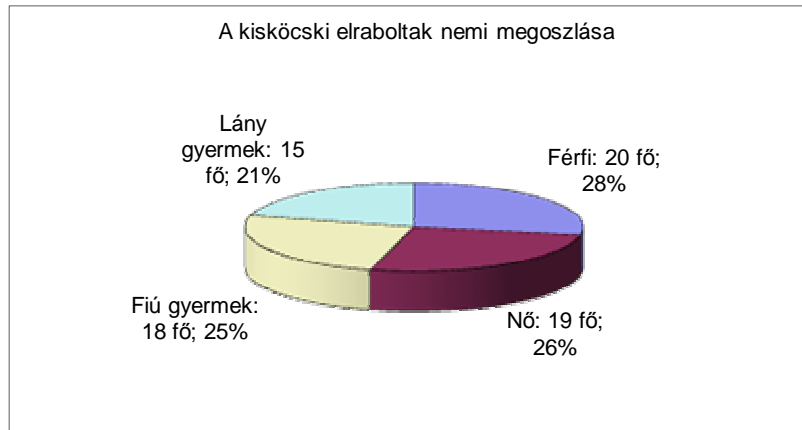
A törökök 1640–1646 között 53 falut hódoltattak meg, ami a hódolt falvak (összesen 182) 29%-át teszi ki. Ugyancsak ebben az időszakban, 1646-ban rabolták meg Kis- és Nagyköcsköt is. Ezen rablás célja vélhetőleg az emlékeztetés volt: a hódoltsági állapot ugyanis jogi státusz volt. A fentebb említett összeírás szerint Rakicsán 1644-ben, Felső-Lindva pedig 1646-ban hódolt meg. Ugyanakkor számos falu esetében olvasható, hogy meghódolt, majd évekkel később „különösen meghódolt”: azaz fizetett, illetve a törökök behajtották rajta a summát. Kisköcsk például *„legelsőbb akkor kezdett hódolni, amikor Fejérvárat megvette a török [1543], azután, hogy Pápát megvotta, Pápára hódultak K[?] isz-pájának. Annak utána, hogy a törököktől visszavették Pápát, nem hódoltanak, sőt a Bocskai hadától fogvást 25 esztendeig békességben voltak. Sokára nem kívánták őket hódoltatni, hanem a Bethlem hadakor circa anno 20. Kanizsai Amheth Aga hódoltatta meg őket, azulta hódolnak.”*²⁶³ Azaz a mindennapi élet szintjén a hódoltsági státusz egyáltalán nem volt olyan statikus állapot, mint jogi szempontból, hanem dinamikus; akkor érinti a falusiakat, amikor a törökök éppen ki tudtak szállni rájuk és behajtani jogi igényüket a gyakorlatban. Így tehát egyértelmű, hogy a hódoltsági peremvidék is a katonai erőviszonyok arányának megfelelően változó terület volt.

Kisköcsk 1620-as summája 13 ft (a császár adójával együtt), illetve 5 pint vaj volt. 1649-re ez az általános tendenciának megfelelően megháromszorozódott, 40 ft-ot fizettek a szpáhinak, 6 ft-ot a szultánnak, illetve 10 pint vajat szolgáltatottak szintén a szpáhinak. Nagyköcsknek csak az 1646-os summája ismert: 21 ft a szpáhinak, 5 ft a szultánnak, valamint 5 pint vaj.

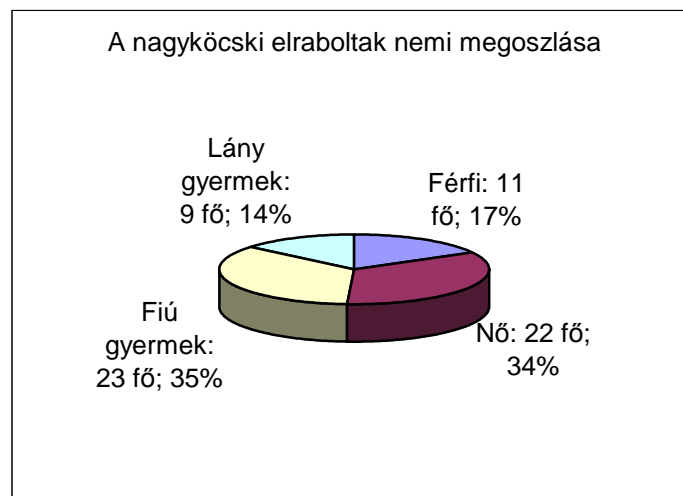
A köcskieket emlékeztető jelleggel megrabló törökök Kisköcskről 89 embert vittek el, egyet pedig megöltek. Nagyköcskről 60 embert elvittek, ötöt megöltek. Külön tételként van megemlítve a

következő különösen kegyetlen tett: 75 falusit „vonytak karóba”. Az alábbi grafikonokon látható az elhurcoltak nemenkénti megoszlása.

15. grafikon: Az 1646-ban Kisköcskről elhurcoltak kor és nem szerinti megoszlása

16. grafikon: Az 1646-ban Nagyköcskről elhurcoltak kor és nem szerinti megoszlása

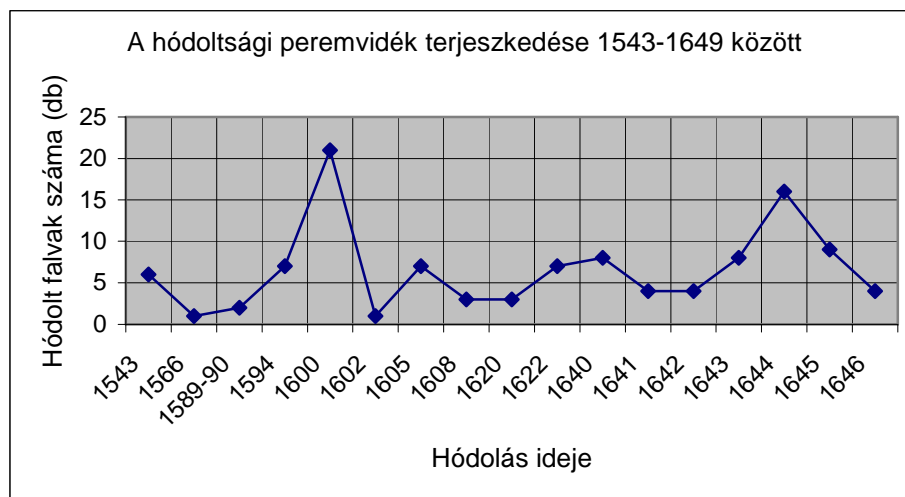

FALUHÓDOLTATÁS VAS MEGYÉBEN 1649-IG

A folyamat grafikonja eltérő a Győr megyei hódoltatásétól, bár az ott csak az 1620-as évekig követhető. Ennek az az oka, hogy a Vas megyei összeírás sokkal több faluhódolási dátumot ad meg, de ezek zöme pontatlan, hiszen 1649-ben emlékezetből diktálták be az időpontokat. Bocskai hadakozásához például 1608-at adtak meg. Ebből látszik, hogy sem a falusiak, sem az összeíró nem

tudta, hogy Bocskai István 1606-ban már meghalt! Az viszont kitűnik, hogy az 1600-as évek elején, illetve 1620 körül a törökök aktívan hódoltattak mindkét megyében. Az 1640-es évekről sajnos nincs adat Győr megyében – Vas megyében viszont ez az időszak hódoltatási „csúcstizednek” bizonyult!

17. grafikon: A török faluhódítás folyamata Vas megyében

SUMMAEMELÉS A VAS MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉKEN 1649-IG

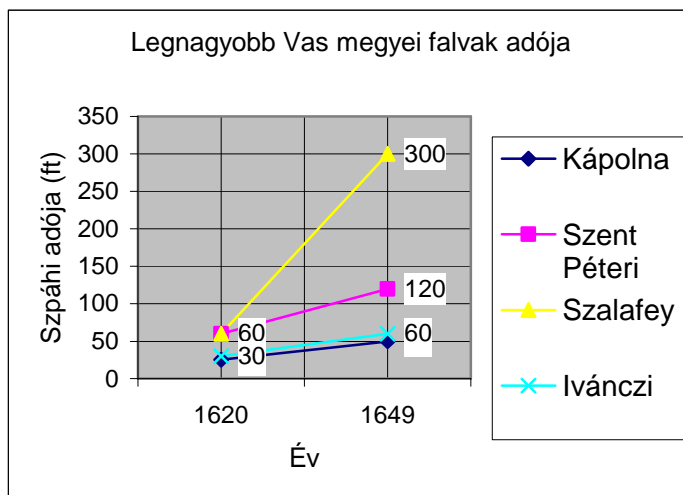
A 190 faluból – elsősorban hely hiánya miatt – összesen 20 falu adóemelkedése szerepel itt. Abból az 57 helységről válogattam, ahol a házsám ismert. (Vö. a 39. táblázattal.) Házsám szerint négy csoportra osztottam fel az itt szereplő falvakat, ezekből ötöt-ötöt kiválasztva az adóterhek, illetve azok emelkedésének elemzése céljából. A minta reprezentatívnak tekinthető, hiszen az összes falu summaemelkedésének ismeretében úgy választottam ki őket, hogy a valamennyi településnél egyaránt előforduló problémát, jelenséget felmutassák. A négy, házsám alapján kialakított kategória a következő: (1.) 30 vagy annál több, (2.) 20–29, (3.) 10–19, (4.) 9 vagy annál kevesebb házas falu.

A 40–43. táblázatokban a hódolás ideje mellett feltüntetésre került a kezdeti summa, illetve, hogy mennyivel emelte azt meg a falu szpáhija. A táblázatokhoz rendelt grafikonokon a szpáhinak fizetett kezdeti pénzösszeget és az emelt összeget (az eredeti summa plusz az emelés) ábrázoltam. A szultánnak fizetett pénzbeli adót nem számoltam bele, mert erről az adatok csak szórványosak.

40. táblázat: A 30 ház feletti Vas megyei falvak summaemelkedése

Falu	Hódolás ideje	Eredeti summa	Emelés („ennyivel vitte feljebb summájokat a török”)
1. Kápolna (Kápolna, Kápolna)	1600	25 ft 12 ft füstpénz 3 szekér ²⁶⁴ 25 pint méz	25 ft 8 ft füstpénz 5 szekér 25 pint vaj 1 tung méz szultánnak 1 ft basának 3,66 ft lisztért 5 tallér pásztormánra ²⁶⁵ 6 ft
2. Szent Péter (Szent-Péter, Szentpéter)	1600	60 ft 15 ft füstpénz	60 ft, 18 ft füstpénz 5 szekér 50 pint vaj 1 tung méz 8 köböl liszt 8 tallér pásztormánra 8 ft basának 5 ft
3. Szala fey (Zalafő, Szalafő)	1600	60 ft, 20 ft füstpénz 5 szekér 30 pint vaj 10 pint méz	240 ft 16 ft füstpénz 10 szekér 8 pint vaj lisztért 9 tallér basának 6 ft
4. Iváncz (Iváncz, Ivánc)	1600	30 ft 9 ft füstpénz 3 szekér 20 pint vaj 3 köböl liszt	30 ft, 18 ft füstpénz 8 szekér 20 pint vaj 5 köböl liszt
5. Vizlendvay (Vízbindva, *)	1645	35 ft 5 ft füstpénz 6 szekér 6 pint vaj	2 szekér 3 vödör bor 1 köböl liszt basának 1 tallér

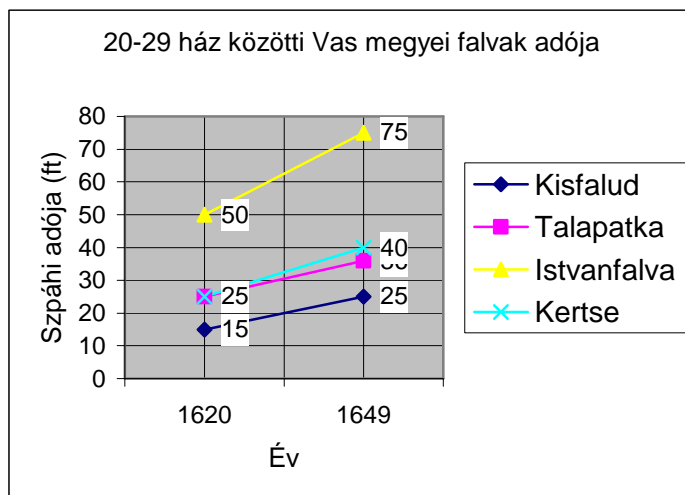
18. grafikon: A 30 ház feletti Vas megyei falvak adójának emelkedése

41. táblázat: A 20–29 ház közötti Vas megyei falvak summaemelkedése

Falu	Hódolás ideje	Eredeti summa	Emelés („ennyivel vitte feljebb summájokat a török”)
1. Kisfalud (Kisfalud, Kisfalud)	1622	15 ft 4 ft füstpéncz 6 pint vaj	10 ft 3 szekér 4 pint vaj
2. Talapatka (Talapatka, *)	1622	25 ft 10 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	11 ft 5 ft füstpéncz 1 szekér 4 pint vaj 4 köből száraz szilva
3. Istvánfalva (Istvánfalva, *)	1622	50 ft 10 ft füstpéncz 1 szekér 8 pint vaj	25 ft 1 szekér 22 pint vaj 20 font len
4. Kertse (Kercza, Kerca)	1600	25 ft 9 ft füstpéncz 5 szekér 16 pint vaj	15 ft 8 ft füstpéncz 3 szekér lisztért 8 ft 1 nyestbőr 1 „mecző borjú” 2 vödör bor
5. Szent Biborcza (Szent-Biborcs, Szembiborc)	1632	15 ft 5 ft füstpéncz 15 pint vaj	1 szekér 1 tung méz 15 font len 1 köből liszt 1 köből száraz gyümölcs 2 vödör bor 8 lúd 8 kappan

19. grafikon: A 20–29 ház közötti Vas megyei falvak adójának emelkedése

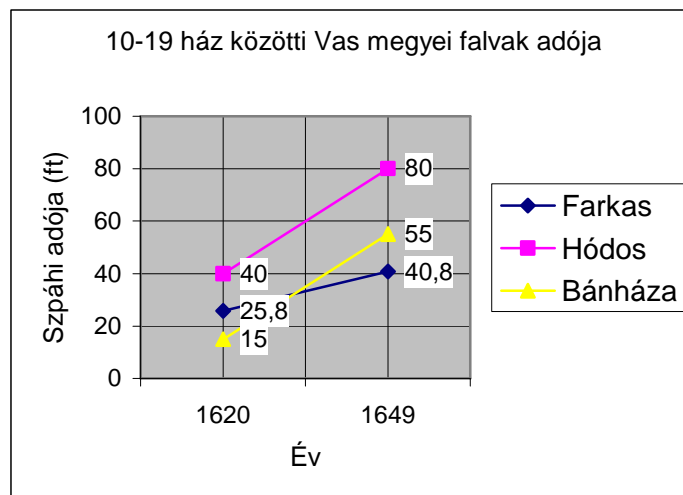
42. táblázat: A 10–19 ház közötti Vas megyei falvak summaemelkedése

Falu	Hódolás ideje	Eredeti summa	Emelés („ennyivel vitte feljebb summájokat a török”)
1. Tót Falu (Tótfalu, Tótfalu)	1644	40 ft 10 ft füstpénz 2 szekér 20 pint vaj 20 pint méz 10 kaszás	3 pint vaj 20 pint bor szultán lisztje 3 köből szultánnak 1 ft szultánnak 1 pint vaj
2. Farkas Falu (Farkasfalva, Farkasfalva)	1622	25,80 ft 4 ft füstpénz 3 szekér 3 pint vaj	15 ft 10 füstpénz 1 szekér 9 pint vaj 2 köből liszt
3. Hódos (Hódos, Hodos)	1600	40 ft 13,50 ft füstpénz 20 pint vaj 15 pint méz	40 ft 15 ft füstpénz 1 szekér 5 pint vaj 5 pint méz lisztért 8 tallér 3 vödör bor 1 nyestbőr szultán adója 32 ft
4. Banhaza (Bánháza, *)	1600	15 ft 9 ft füstpénz 1 szekér 12 pint vaj	40 f 3 ft füstpénz 6 szekér 8 pint vaj 2 vödör bor 1 nyestbőr
5. Zenkocz (Zenkóc, *)	1645	10 tallér 5 ft füstpénz 3 szekér 7 pint vaj	Nem vitte feljebb a török a summájukat

		4 köből liszt 4 font len	
--	--	-----------------------------	--

20. grafikon: A 10–19 ház közötti Vas megyei falvak adójának emelkedése

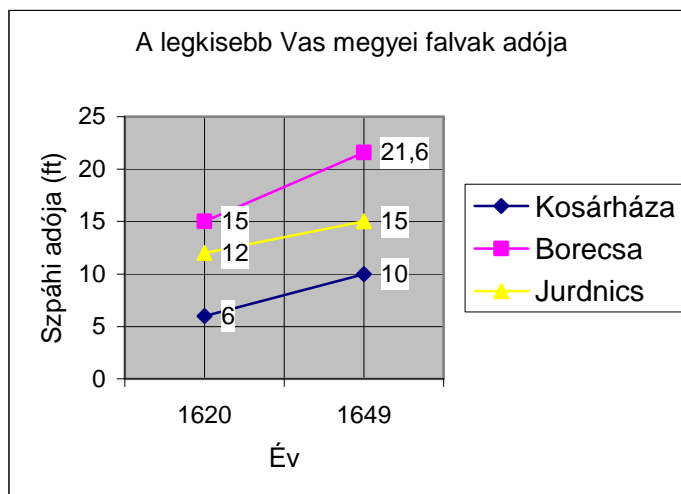

43. táblázat: A 10 ház alatti Vas megyei falvak summaemelkedése

Falu	Hódolás ideje	Eredeti summa	Emelés („ennyivel vitte feljebb summájukat a török”)
1. Kosárháza (Kosárháza, *)	1639	6 ft 5 ft füstpéNZ 2 szekér 6 pint vaj	4 ft 1 szekér szultánnak 1 ft
2. Goricza (Goricsa, Gorica)	1640	8 ft 5 ft füstpéNZ 2 szekér 10 pint vaj 1 köből fehér liszt 12 tik	Nem vitte feljebb a török a summájukat
3. Likomor (Likomor, *)	1642	10 tallér 6 ft füstpéNZ 1 szekér 12 pint vaj 10 tyúk 4 lúd 1 köből liszt 2 köből száraz gyümölcs 2 köből dió 3 vödör bor	Nem vitte feljebb a török a summájukat
4. Borecza (Borecza, Borecsa)	1640	15 ft 3 szekér 23 pint vaj 1 köből liszt	6,60 ft 1 szekér 1 pint vaj 1 csöbör bor 1 köből száraz gyümölcs 4 font len
5. Jurdnics	1645	12 ft	2 ft,

(Jurdnics, *)		5 ft füstpénz 3 szekér 12 pint vaj	3 köböl száraz gyümölcs 2 vödör bor 9 kappan
---------------	--	--	--

21. grafikon: A 10 ház alatti Vas megyei falvak adójának emelkedése

A Vas megyei hódolt falvak török adóival kapcsolatban a következő megállapítások tehetők. Akárcsak Győr megyében, itt is megvoltak a szinte állandó szolgáltatások. A Vas megyei falvakban a szpáhi adója mellett mindig jellemző a vaj, a füstpénz, illetve a szekerezés. A győriekkel ellentétben a vasi falvak zömében folyamatos az adóemelkedés, csökkenés nincs, stagnálás pedig csak alig akad. (Az a kevés is csak az 1640 után summáltatott falvknál, ahol 1649-ig még nem kellett emelni.) Szintén jellegzetes, hogy nemcsak a pénzbéli járadékok emelkedtek, hanem a szolgáltatások köre is jócskán bővült mind Vas, mind Győr megyékben. A falusiak helyzetét a nyílt rablásokon kívül a töröknek fizetett adók jelentős növelése súlyosbította. Ez a nagyobb falvak esetében átlagosan a szpáhi adójának 200%-os emelkedését jelentette!

A VAS MEGYEI HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK KÁRAINAK ÖSSZEFOGLALÓ TÁBLÁZATA (FÜGGELÉK)

44. táblázat: Vas megye hódoltsági peremvidéki falvainak kárai 1606–1649 között²⁶⁶

Falu	Hódolás ideje	Summa a hódoláskor	Emberveszteség
1. Krako (Krakó, Karakó)	1602	50 ft ²⁶⁷	
2. Dömölk (Dömölk, Dömölk)	1620	30 ft 6 pint vaj	
3. Kisköczk (Kis-Köcsk, Kisköcsk)	Fehérvár elvesztésekor (1543) ²⁶⁸	13 ft 5 pint vaj	1 halott 89 elhurcolt
4. Nagyköczk (Nagy-Köcsk, Nagyköcsk)	Fehérvár elvesztésekor (1543)	21 ft 5 pint vaj szultán adója 5 ft	5 halott 75 karóba húzott 65 elhurcolt
5. Dukay (Dukaj,*)	Fehérvár elvesztésekor (1543)	6 ft 3 pint vaj	
6. Hetye (Hetye, Hetye)	Fehérvár elvesztésekor (1543)	15 ft	1 elhurcolt ²⁶⁹
7. Boczor (Bocsor,*)	Fehérvár elvesztésekor (1543)	18 ft (1620) 5 pint vaj szultánnak 5,60 ft ²⁷⁰	
8. Nyitke (Nyitke,*)	Győr elvesztésekor (1594)	25 ft szultánnak 1 tallér	Ismeretlen számú elhurcolt
9. Pereszleg (Pereszleg, Pereszleg)	1590 körül	12 ft	2 elhurcolt (1646)
10. Bögöthe (Bögöthe, Bögöte)	Ismeretlen	15 ft 2 pint vaj	
11. Pálfalva (Pálfalva,*)	Ismeretlen	25 ft (1620)	
12. Szent Odor falva (Szent Odorfalva, Szentódorfalva)	Bocskai háborújkor (1604–1606)	25 ft szultánnak 10 ft	
13. Horka falva (Horkafalva,*)	Ismeretlen	40 ft szultánnak 3 ft	
14. Somlyó (Somlyó,*)	Győr elvesztésekor (1594)	25 ft szultánnak 5 pint vaj	
15. Kocz ²⁷¹ (Kocs,*)	1608	30 ft 30 pint vaj	
16. Mészse Káld (Káld,*)	Tata elvesztésekor (1543)	25 ft 6 pint vaj szultánnak 6 ft	
17. Márton falva (Mártonfalva, Mártonfalva)	Ismeretlen	12 ft szultánnak 5 ft	
18. Széplak (Széplak, Széplak)	Ismeretlen	5 ft	
19. Ság ²⁷² (Ság, Ság)	Ismeretlen	175 ft	1 elhurcolt (1646)
20. Kápolna (Kápolna, Kápolna)	Bethlen háborújkor (1619–1620)	25 ft 12 pint vaj szultánnak 6 ft	7 halott (1646) 49 elhurcolt
21. Nagy Mesteri (Nagy-Mesteri,*)	1620	20 ft 1 ft ajándék	2 elhurcolt

		szultánnak 5 ft	
22. Merse (Mers, Merse)	1620	15 ft 6 pint vaj	
23. Alsó Kereszt Úr (Alsó-Keresztúr, *)	Bocskai háborújaker (1604–1606)	15 ft 6 pint vaj 1 kila liszt	török pusztítás, 9 ház maradt (1642)
24. Bába (Bába, *)	Ismeretlen	12 ft szultánnak 3 ft	
25. Bokod (Bokod, Bokod)	Győr elvesztése előtt (1594 előtt)	11 ft szultánnak 3 ft	58 elhurcolt (1646)
26. Verkö (Vérkö, Vérkö)	Ismeretlen	15 ft szultánnak 3 ft	1 halott 6 elhurcolt
27. Csehi (Csehi, Csehi)	Ismeretlen	15 ft	
28. Mintszent (Mindszent)	Ismeretlen	9 ft szultánnak 3 ft	
29. Uylak (Újlak, Újfalu)	Sziget elvesztésekor (1566)	15 ft 5 pint vaj 3 köből szilva szultánnak 5 ft	
30. Káám (Kám, Csém)	1615–1616	25 ft 10 pint vaj szultánnak 9 ft	3 elhurcolt
31. Kecskéd (Keczkéd, Kecskéd)	Nem hódolt		
32. Beycz (Beicz, *)	Ismeretlen	25 ft	1 elhurcolt
33. Borgátha (Borgáta, Borgáta)	1589	25 ft 5 pint vaj	47 elhurcolt (1646)
34. Sitke (Sitke, Sitke)	Győr elvesztésekor (1594)	40 ft 10 pint vaj szultánnak 8 ft	1 halott (1644) 6 elhurcolt
35. Oszkó (Oszkó, Oszkó)	Ismeretlen	12 ft szultánnak 3 ft	
36. Simony (Simony, Simonyi)	Bethlen háborújaker (1619–1622)	15 ft	
37. Vönöczk (Vönöczk, *)	Nem hódolt		
38. Pápocz (Pápócz, Pápóc)	Nem hódolt		
39. Csönge (Csönge, Csönge)	Nem hódolt		
40. Kenyer (Kenyeri, Kenyeri)	Nem hódolt		
41. Ostffi Asszony Falva (Ostfi Asszonyfalva, *)	Ismeretlen	16 ft 16 pint vaj szultánnak 6 ft	2 elhurcolt (1645)
42. Tokorc (Tokorcs, Tokorcs)	Ismeretlen	16 vagy 17 ft	1 elhurcolt
43. Szent Márton (Szent-Márton, Szentmárton)	Nem hódolt		
44. Mihály falva (Mihályfalva, Mihályfalva)	Nem hódolt		
45. Sömjén (Sömjén, Sömjén)	Nem hódolt		

46. Sömjén ²⁷³ (Sömjén, Sömjén)	„Amikor Pápán török volt” (1594–1597)	25 ft szultánnak 5 ft	
47. Szergeny (Szergény, Szergény)	„Amikor Pápán török volt” (1594–1597)	20 ft 3 pint vaj szultánnak 6 ft	1 halott 3 elhurcolt
48. Soton (Sótony, Sótony)	Ismeretlen	30 ft 10 pint vaj szultánnak 5 ft	
49. Nőger (Nyógér, Nyógér)	Ismeretlen	25 ft 7 pint vaj szultánnak 8 ft	
50. Mihály falva ²⁷⁴ (Mihályfalva, Mihályfalva)	Pápa elvesztésekor (1594)	28 ft szultánnak 4 ft	
51. Egyházas Keszo (Egyházas-Kesző, Egyházaskesző)	Nem hódolt		
52. Gencz (Gencs, *)	„Amikor Kőszögh alá ment vólt a török” (1532)	25 ft 10 meszely vaj szultánnak 6 ft	
53. Hölgesz (Hőgyész, Hőgyész)	Győr elvesztésekor (1594)	30 ft szultánnak 6 ft	1 elhurcolt (1643)
54. Sall (Sál, Sal)	1600	100 ft	2 halott 32 elhurcolt
55. Kisfalud (Kisfalud, Kisfalud)	1622	15 ft 4 ft füstpéncz 6 pint vaj	66 elhurcolt
56. Talapatka (Talapatka, *)	1622	25 ft 10 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	2 halott 65 elhurcolt
57. Tót Falu (Tótfalu, Tótfalu)	1644	40 ft 10 ft füstpéncz 2 szekér 20 pint vaj 20 pint méz 10 kaszás	3 halott (1643) 44 elhurcolt 11 ház felégetése
58. Farkas Falu (Farkasfalva, Farkasfalva)	1622	25,8 ft 4 ft füstpéncz 3 szekér 3 pint vaj	5 elhurcolt
59. Kethely (Kéthely, Kethely)	1638	25 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj 1 köböl liszt	1 halott 16 elhurcolt
60. Szakonyfalva (Szakonyfalva, Szakonyfalva)	1644	20 ft 5 ft füstpéncz 4 szekér 3 pint vaj 10 pint méz 1 köböl liszt 20 pint bor	3 halott (1644) 103 elhurcolt 16 ház felégetése
61. Kardonfay (Kardonfalva, Kardonfalva)	Kanizsa elvesztése előtt (1600 előtt)	70 ft 20 ft füstpéncz 20 pint vaj 15 köböl liszt 15 köböl zab	

		pásztormán pénz 7 ft	
62. Czeretnek (Cseretnek, Cseretnek)	1622	32 ft 9 ft füstpéncz 2 szekér 4 pint vaj 4 pint méz 2 köböl liszt	
63. Sidai (Zsidó, Zsidó)	1642	20 ft 5 ft füstpéncz 2 szekér 10 pint vaj 1 köböl liszt	
64. Berek allya (Berekalja, Berekalja)	1622	12 ft 5 ft füstpéncz 6 pint vaj 1 köböl liszt 12 font len	3 elhurcolt
65. Istvánfalva (Istvánfalva, *)	1622	50 ft 10 ft füstpéncz 1 szekér 8 pint vaj	1622 előtt faluégetés 7 halott 44 elhurcolt 5 ház maradt
66. Gyarmath (Gyarmat, Gyarmat)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	80 ft	
67. Viczác (Viszák, Viszák)	1622	15 ft 6 pint vaj	27 elhurcolt
68. Kislak (Kislak, Kislak)	Bocskai-felkelés után 3 esztendővel		Hódolás előtt egy évvel 18 halott 300 elhurcolt
69. Orfalu (Orfalu, Orfalu)	1625	5 ft füstpéncz 3 szekér 7 pint vaj 50 pint bor 15 font len 80 dénár ajándék lisztért 1 ft	Hódolás előtt 20 halott 60 elhurcolt 300 elhajtott marha
70. Hódos (Hódos, Hodos)	1600	40 ft 13,50 ft füstpéncz 20 pint vaj 15 pint méz	2 halott
71. Kapornak (Kapornak, *)	1600	10 ft 3 pint vaj 3 pint méz	Hódolás után 14 elhurcolt
72. Szaknyer (Szaknyér, Szakmér)	1600	5 ft	2 halott (1626) 9 elhurcolt
73. Fel Ráksi (Fel Ráksi, *)	1600	20 ft 9 ft füstpéncz 3 szekér 2 pint vaj 3 tallér lisztért	Hódolás után 4 halott 7 elhurcolt
74. Kertse (Kercza, Kerca)	1600	25 ft 9 ft füstpéncz 5 szekér 16 pint vaj	Hódolás után 4 halott
75. David haz (Dávidháza, Dávidháza)	1600	20 ft 6 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	

		3 köböl liszt	
76. Bukk allya (Bükkalja, Bükalja)	1600	12 ft 3 ft füstpéncz 3 szekér 6 pint vaj	
77. Szomorocz (Szomorócz, Szomoróc)	1600	10 ft	5 elhurcolt (1626)
78. Banhaza (Bánháza, *)	1600	15 ft 9 ft füstpéncz 1 szekér 12 pint vaj	Hódolás után 4 halott 7 elhurcolt
79. Sanyahaza (Sanyaháza, *)	1600	20 ft 9 ft füstpéncz 3 szekér 12 pint vaj	Hódolás után 6 elhurcolt
80. Nagy Ráksi (Nagy Ráksi, *)	1600	12 ft 6 ft füstpéncz 3 szekér 10 pint vaj	1626-ban faluégetés 6 elhurcolt
81. Kápolna (Kápolna, Kápolna) ²⁷⁵	1600	25 ft 12 ft füstpéncz 3 szekér 25 pint méz	1629-ben faluégetés 44 halott
82. Szent Péter (Szent-Péter, Szentpéter)	1600	60 ft 15 ft füstpéncz	30 halott és elhurcolt (1620) 8 ház felégetése 16 elhurcolt (1641)
83. Szala fey (Zalafő, Szalafő)	1600	60 ft 20 ft füstpéncz 5 szekér 30 pint vaj 10 pint méz	5 halott (1637) 70 elhurcolt
84. Szent Mártony (Szent-Márton, Szentmárton)	1600	15 ft 3 ft füstpéncz 0,5 szekér 5 pint vaj 5 köböl liszt	
85. Iváncz (Iváncz, Ivánc)	1600	30 ft 9 ft füstpéncz 3 szekér 20 pint vaj 3 köböl liszt	6 halott (1639) 1 elhurcolt
86. Maracz (Marác, Marác)	1605	25 ft 6 ft füstpéncz 5 pint vaj 5 köböl zab 5 köböl lisztért 5 ft	6 halott
87. Mogyorosd (Mogyorósd, *)	1600	9 ft	2 elhurcolt 1 halott
88. Szent Jakab (Szent-Jakab, Szentjakab)	1605	15 ft	1 halott
89. Söcze (Söcze, *)	1605	20 ft	
90. Himfa (Himfa, Hímfalva)	1605	8 ft	
91. Hology (Hology, *)	1605	10 ft 3 ft füstpéncz	

		1 szekér	
92. Saly (Sály, *)	1608	15 ft 3 ft füstpézt	1646-ban 6 elhurcolt
93. Szarvaskend (Szarvaskend, Szarvaskend)	1605	33 ft 3 ft füstpézt 15 pint vaj 3 köből liszt	
94. Doborhegy (Doborhegy, *)	1600	9 ft 3 ft füstpézt	
95. Dereske (Dereske, *)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	10 ft 3 ft füstpézt	2 halott
96. Sárfi Mizdo (Sárfü-Mizdó, *)	1600	15 ft	2 halott
97. Korrádfölde (Korrádfölde, *)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	15 ft	40 elhurcolt (1643)
98. Nagy Makfa (Nagy-Mákfa, Nagymákva)	1632	12 ft 4,75 ft füstpézt 1 tallér szultán lisztjéért	1 halott
99. Kis Makfa (Kis-Mákfa, Kismákva)	Ismeretlen	12 ft 3 ft füstpézt	2 halott (1645) 8 elhurcolt
100. Vasvár (város) (Vasvár, Vasvár)	Ismeretlen	61 ft	5 halott 3 elhurcolt
101. Szent Péter ²⁷⁶ (Szent-Péter, Szentpéter)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	10 ft	2 halott (1641)
102. Andrasfa (Andrásfa, Andrásfalva)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	25 ft 4 ft füstpézt	
103. György Vár (Györgyvár, Győrvár)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	45 ft 15 ft füstpézt	
104. Densfa (Dencsfa, *)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	145 ft 7 ft füstpézt 5 szekér 7 pint vaj 2 köből liszt	1 halott (1646) 1 elhurcolt 1 ház felégetése
105. Boldogh Asszony (Boldogasszony, Boldogasszonyfalva)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	25 ft	
106. Gósfa (Gósfa, *)	1605	25 ft	
107. Egervár (Egervár, Egervár)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	7 ft	6 elhurcolt (1643)
108. Gerse (Gerse, Gerse)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	8 ft	
109. Nagy Mizdo (Nagy-Mizdó, *)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	1 ft 1 rókabőr	18 elhurcolt (1646)
110. Nadasd (Nádasd, Nádasd)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	20 ft 3 ft füstpézt 1 köből liszt	1 halott
111. Telekes (Telekes, Telekes)	Kanizsa veszése előtt (1600 előtt)	10 ft	7 elhurcolt
112. Barkócz (Barkócz, Barkóc)	1645	24 ft 4 tung méz	
113. Korongy (Korongy, Korong)	1643	24 tallér 5 ft füstpézt 12 pint vaj	1 elhurcolt
114. S [?] koczi [?]	1643	5 ft	
115. Gradicza (Gradicsa, Gradistya)	1644	12 tallér 5 ft füstpézt 4 szekér	

		12 pint vaj	
116. Trupocz (Tropócz, Tropóc)	1643	11 tallér 20,50 ft füstpéncz 3 szekér 5 pint vaj	47 elhurcolt (1647)
117. Tissó (Tissó, *)	1644	12 tallér 5 ft füstpéncz 2 szekér 12 pint vaj	
118. Hidegh Kut (Hidegkút, Hidegkút)	1644	4 tallér 5 ft füstpéncz 8 pint vaj	
119. Petrócz (Petrócz, Petróc)	1644	Együtt fizetnek: 16 tallér	
120. Sudincz (Sudoncz, *)	1644	5 ft füstpéncz 1 szejér	
121. Gederócz (Gederócz, Gederóc)	1644	16 pint vaj	
122. Vesczicza Vescsicza, Vescsice)	1644	5 tallér 5 ft füstpéncz 25 pint vaj	
123. Predanocz (Predanócz, *)	1644	15 ft 5 ft füstpéncz 5 szekér 8 kappan 8 pint vaj 1,5 vödör ²⁷⁷ bor	
124. Martiancz (Martióncz, Martýánc)	1644	12 tallér 5 ft füstpéncz 22 pint vaj szultánnak 5 tallér	4 halott (1644–1646) 24 elhurcolt
125. Iszkákocz (Iszkákócz, *)	1644	16 ft 3 szekér 10 pint vaj	6 elhurcolt (1637)
126. Bodoncz (Bodoncz, Bodonic)	1645	12 tallér 3 szekér 8 lúd 12 pint vaj 1 vödör bor 50 funt len	2 elhurcolt (1644)
127. Zenkocz (Zenkóc, *)	1645	10 tallér 5 ft füstpéncz 3 szekér 7 pint vaj 4 funt len 4 köből liszt	3 halott 5 elhurcolt
128. Kosárháza (Kosárháza, *)	1639	6 ft 5 ft füstpéncz 2 szekér 6 pint vaj	14 elhurcolt (1638)
129. Szalamoncz (Szalamoncz, *)	1641	5 tallér 3 szekér 8 pint vaj	Hódolás előtt 3 elhurcolt
130. Szent Biborc (Szent-Biborcs, Szembiborc)	1632	15 ft 5 ft füstpéncz 15 pint vaj	6 elhurcolt (1632)
131. Fankocza (Fankócza, *)	1642	10 ft 5 ft füstpéncz	

		2 szekér 2 pint vaj	
132. Brassocz (Brassócz, *)	1643	10 tallér 4 ft füstpéncz 4 szekér 4 gyalog 12 pint vaj 12 pint méz 1 farkasbőr 1 köböl fehér liszt 2 vödör bor 50 pénz	1 halott (1642) 46 elhurcolt
133. Goricza (Goricsa, Gorica)	1640	8 ft 5 ft füstpéncz 2 szekér 12 tyúk 10 pint vaj 1 köböl fehér liszt	8 elhurcolt (1640)
134. Likomor (Likomor, *)	1642	10 tallér 6 ft füstpéncz 1 szekér 10 tyúk 4 lúd 12 pint vaj 1 köböl liszt 2 köböl száraz gyümölcs 2 köböl dió 3 vödör bor	Hódolás előtt 3 elhurcolt
135. Mladetincz (Mladetincz, Mladetinc)	1628	14 ft 4 ft füstpéncz 3 szekér 2 gyalog 3 pint vaj	Hódolás előtt 70 elhurcolt
136. Korsincz (Korsincz, *)	1640	[?] ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 9 pint vaj	Hódolás előtt 1 halott 8 elhurcolt
137. Tessianocz (Tessianócz, Tissanóc)	1624	Eredeti adó ismeretlen	
138. Pusocz (Pusócz, Pusóc)	1643	10 tallér 4 ft füstpéncz 4 szekér 8 tyúk 8 pint vaj 2 funt bors 1 köböl fehér liszt 1 köböl szárazgyümölcs	
139. Nerczecz (Nerczecz, *)	1643	3 tallér 1,50 ft füstpéncz 5 pint vaj 1 vödör bor	Hódolás előtt 30 elhurcolt
140. Androc (Andrócz, Andric)	1626	16 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj 1 pint méz 1 köböl liszt 1 vödör bor	

		2 ft ajándék	
141. Pucznicz (Puczincz, Pucsinc)	1646	10 ft 3 szekér 5 pint vaj 1,5 vödör bor	Hódolás előtt 1 halott 13 elhurcolt
142. Ivanocz (Ivanócz, Ivanóc)	1626	15 ft 3 szekér 8 pint vaj	Hódolás után 4 elhurcolt
143. Rakiczán (Rakicsán, *)	1644	16 gedei [?] tallér 4 szekér 15 pint vaj	Hódolás előtt 3 halott 61 elhurcolt
144. Maracz (Marác, Marác)	1627	15 ft 4 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	
145. Vuca (Vuca, *)	1624	8 ft 4 ft füstpéncz 2 kaszás 4 pint vaj	Hódolás előtt 3 halott 15 elhurcolt
146. Kistanocz (Kistanócz, Kistanóc)	1631	10 ft 4 ft füstpéncz 6 pint vaj 3 szekér	Hódolás előtt 15 elhurcolt
147. Keresztur (Keresztúr, Keresztúr)	1624	20 ft füstpéncz 3 ft 2 pint vaj	15 elhurcolt
148. Muray Szombath (Muraszombat, Muraszombat)	Nem hódolt		6 halott (1649) 32 elhurcolt
149. Piczirocz (Piciróc, Picsrovc)	1640	18 tallér 4 szekér 10 pint vaj 1 köből liszt 2 köből szárított gyümölcs 2 rókabőr harmadfél vödör bor	22 elhurcolt (1640 előtt) 3 elhurcolt (1640 után)
150. Muszna (Musznya, Musznya)	1633	12 ft 1,5 szekér	
151. Denkocz (Denkócz, Dankóc)	1637	8 ft 2 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj 20 pint bor 1 köből liszt	Hódolás előtt 5 halott 11 elhurcolt
152. Kupsincz (Kupsincz, Kupsinc)	1643	10 tallér 5 ft füstpéncz 5 szekér 12 pint vaj 1 köből liszt	
153. Domanincz (Domanincz, Domaninc)	1644	8 tallér 5 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	
154. Koprinczk (Koprinczk, *)	1644	8 ft 2,50 ft füstpéncz 2 szekér 6 pint vaj	

155. Czimicz (Czimicz, *)	1634	25 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 23 pint vaj	Hódolás előtt 14 elhurcolt
156. Markocz (Markócz, Markóc)	1632	40 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 20 pint vaj 1 csöbör bor	14 elhurcolt
157. Vizlendvay (Vízbindva, *)	1645	35 ft 5 ft füstpéncz 6 pint vaj	Hódolás előtt 9 elhurcolt
158. Szalacsza [?]	1644	12 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 6 pint vaj	Hódolás előtt 5 elhurcolt
159. Pekroc (Perkócz, Peszkóc)	1632	18 ft 5 ft füstpéncz 10 pint vaj 2 vödör bor 1 köböl liszt	Hódolás előtt 6 elhurcolt
160. Marina (Marina, *)	1641	14 ft 10 ft füstpéncz 3 szekér 30 pint bor	Hódolás előtt 2 halott 9 elhurcolt 2 ház elégetése
161. Paskocz (Paskócz, *)	1626	12 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 6 pint vaj 5 ft ajándék szultánnak 5 köböl liszt	Hódolás előtt 29 elhurcolt
162. Fölső Lindva (Felső-Lindva, Felsőbindva)	1646	12 tallér 5 ft füstpéncz 3 szekér	Hódolás előtt 3 halott 30 elhurcolt
163. Stanocz (Stanócz, *)	1634	12 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 6 pint vaj 3 pint méz	Hódolás előtt 4 elhurcolt
164. Szerdahely (Szerdahely, Szerdahely)	1640	10 ft	Hódolás után 6 elhurcolt
165. [?]	1600		
166. Besnocz (Besnócz, Beznóc)	1644	4 tallér 2,50 ft füstpéncz 1 szekér 3 pint vaj	
167. Adorancz (Adoriáncz, *)	1618	22,50 ft 2 szekér	
168. Kovácocz (Kováczócz, Kovacsóc)	1639	12 ft 15 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj szultánnak 5 köböl liszt	
169. Bidorc (Bidorc, *)	1640	15 tallér 5 ft füstpéncz 4 szekér 15 pint vaj 5 köböl szárazgyümölcs	Hódolás előtt 5 halott 44 elhurcolt

		2 vödör bor	
170. Borecza (Borecza, Borecsa)	1640	15 ft 3 szekér 23 pint vaj 1 köből liszt	Hódolás előtt 1 halott 6 elhurcolt
171. Sulincz (Sulincz, *, Sulinc)	1642	5 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 12 pint vaj 3 pint méz	Hódolás előtt 2 halott 38 elhurcolt
172. Polyancz (Polyáncz, Polány)	1644	8 tallér 5 ft füstpéncz 2 szekér 8 pint vaj 2 funt borsó	
173. Luczava (Luczava, *)	1634	12 ft 5 ft füstpéncz 2 szekér 6 pint vaj	Hódolás előtt 14 elhurcolt
174. Jurdnics (Jurdnics, *)	1645	12 ft 5 ft füstpéncz 3 szekér 12 pint vaj	Hódolás előtt 1 halott 3 elhurcolt
175. Nerádnocz (Nerádnócz, Neradnóc)	1641	15 ft 2 szekér 6 pint vaj	2 halott 4 elhurcolt
176. Kopács (Kopács, Kopács)	1646	8,50 ft 3 ft füstpéncz 3 szekér 6 pint vaj	
177. Prosedolink (Prosedolnik, *)	1645	15 ft 2,50 ft füstpéncz 3 szekér 8 pint vaj	Hódolás előtt 1 halott 11 elhurcolt
178. Serkoncz (Serkoncz, *)	1643	9 tallér 5 ft füstpéncz 3 szekér 7 pint vaj 2 funt len 5 köből liszt	
179. Markusocz (Markusócz, Markusóc)	1641	6 ft 4 ft füstpéncz 4 pint vaj	
180. Csértkova (Csértkova, *)	1641	12 ft 6 ft füstpéncz 2 szekér	Hódolás előtt 5 elhurcolt
181. Mattyusocz (Matyasócz, Matyasóc)	1645	20 ft 4 szekér 10 pint vaj	
182. Dolicza (Dolicza, *)	1642	12 ft 3 szekér	
183. Szentmárton (Szent-Márton, Szentmárton)	1646	15 tallér 1 szekér 6 gyalog 10 pint vaj	
184. Alsósűrje (Alsó-Sűrje, *)	1640	50 ft 9 szekér	Hódolás előtt 102 elhurcolt
185. Felsősűrje	1640	30 pint vaj	

(Felső-Súrje, *)			
186. Farkasfalva (Farkasfalva, Farkasfalva)278	1645	50 ft 2 szekér 20 pint vaj 1 csöbör bor 20 funt liszt	
187. [?]	1645		
188. Pölnics (Pölnics, *)	1631	25 ft	
189. Rátkárócs (Rátkárócs, Rátkóc)	Nem hódolt		
190. Maskócs (Mocskócs, *)	1636	10 ft 4 ft füstpénz 2 szekér 4 pint vaj	
Összesen: 190 helység	180 hódolt 10 hódolatlan		168 halott 30 halott és elhurcolt 2113 elhurcolt + ismeretlen számú elhurcolt 38 felégetett ház

A VESZPRÉM MEGYEI HÓDOLTSÁG

FALUPUSZTULÁS VESZPRÉM MEGYÉBEN A 16–17. SZÁZADBAN

A megye közigazgatásilag az enyingi, zirci, pápai és devecseri járásokra oszlott. Ila Bálint és Kovacsics József becslése szerint az 1531-es megyei adóösszeírás alapján 7821 család, kb. 39 ezer lakos élt itt.²⁷⁹ Erre az időre a törökök már 8 falut, összesen 1015 jobbágyportát felégettek. Ez a teljes telekállomány 24,9%-a. 1550-re a Veszprém várától délre eső területek behódoltak, majd 1552. június 1-jén Vas Mihály veszprémi kapitány magát a várat is feladta, s az az ellenség kezén maradt maradt 1566-ig. Az 1553-as adóösszeírás szerint a megye portáinak 87,8%-a hódolt. A falusiak folyamatosan vándoroltak, ennek jele, hogy az 1554-es összeírás öt, az 1556-os pedig négy hónapig húzódott el. A Győr megye esetében már említett 1563–1565-ös székesfehérvári szandzsák összeírás számos veszprém megyei falut jegyez be hódoltként. Ezek közül 6 helység – Vinyola, Dobrony, Szőlós, Alacsony, Ócs és Curgó²⁸⁰ – szerepel a Veszprém megyei hódolt falvak 1628-as panaszlistáján. (Vö. 47. táblázat.)

A megye falvainak teljes hódolása 1567-re köszöntött be, bár a veszprémi vár 1566–1593 között magyar kézen volt. A tizenötéves háború következtében a megye falvai folyamatosan néptelenedtek el, 1603-ban 71, 1609-ben csupán 39 lakott helyet jegyeztek fel a dicátorok. 1683-ig a megye összes falva hódolt státuszban maradt, míg Veszprém vára kézzől kézre vándorolt: bevették Bocskai hajdúi, majd Bethlen és Thököly csapatai. A folyamatos csapatátvonulásokat a falusiak sínylették meg, tovább folytatódott a falupusztulás is.²⁸¹ Ez a folyamat a következő összefoglaló táblán látható.²⁸² (A puszták nem mindig lakatlan települést, hanem esetenként adóképtelenséget jelöl.)

45. táblázat: Falupusztulás Veszprém megyében a 16–17. században

Év	Lakott helység	Puszták helység	A kettő együtt	Puszták helységek aránya (%)
1531	254	79	333	23,7
1609	79	249	328	75,9
1696	105	245	350	70

Veszprém megyéről kártételi jegyzék nem áll rendelkezésre, így a dicális összeírások szolgáltatnak csekély mennyiségű adatot. Ezen összeírások közül az 1618. évi jelzi először a teljes Veszprém megye hódolt státuszát. Ugyanezen adatok alapján a 17. század első felének portaszámait is ismertek – ezek láthatóan nem változtak jelentősen.

46. táblázat: Portaszámok változása Veszprém megyében a 17. század első felében

Dátum	Portaszám
1609	125 $\frac{3}{4}$
1610	167 $\frac{3}{4}$
1618	204 $\frac{1}{2}$
1622	172 $\frac{3}{4}$
1623	172 $\frac{3}{4}$
1626	215
1636	176 $\frac{3}{4}$
1647–1648	163 $\frac{1}{2}$

Pákay Zsoltnak az ugyancsak a dicális összeírásokra támaszkodó adatai ugyanezt mutatják. A 16. századi drasztikus csökkenés után a portaszámok stagnáltak. Az 1542-es adóösszeírás szerint még 1472 $\frac{1}{2}$ porta volt Veszprém-ben. Az 1544-, 1545-, 1546-os összeírások alapján teljesen elpusztult 31 falu, a portaszám drasztikusan csökkent 4 helységben. Az 1547-es adóösszeírás alapján 723 porta volt, ebből 635 hódolt. 1564–1565-ben a porták száma 1114. 1587-ben 746 $\frac{1}{2}$ portát írtak össze, ebből 726 hódolt.²⁸³ „A [tizenötéves] háború alatt a török és a tatár teljesen elpusztította a megye községeit.”²⁸⁴ 1613-ban 179 $\frac{1}{4}$ -ed adózó portát írtak össze, míg 1647-ben 163 $\frac{1}{2}$ -et.²⁸⁵ Ezt követően rovásadó összeírásra 1696-ig nem került sor.

Az első szőnyi béke során készült összeírás tanulsága az, hogy valóban csak hódolt falvak voltak itt, az az egy (Verebély), amelyik nem hódolt, elpusztult. Így itt kifejezetten kártételek, rablás, gyilkosság etc., nem szerepelnek. A legfőbb panasz a falvak summájának emelkedése miatt volt. Az emelkedési tendenciák nem különböznek a Győr és Vas megyeiektől. Az alábbi táblázatban csak a szpáhinak fizetett, kizárólag pénzbeli adó szerepel.

47. táblázat:²⁸⁶ A Veszprém megyei falvak 1628-as összeírása: panaszok a hódolt falvakban²⁸⁷

Falu	Falu panasza	Szpáhi adója 1606 körül (ft)	Szpáhi adója 1628-ban (ft)
1. Csősz (Csősz, Csősz)	Summaemelés	30	100
2. Acsád (Acsád, *)	Summaemelés	10	24
3. Ruk [?](*, *)	Summaemelés	20	50
4. Egyházasszkács (*, Egyházasiszkáz)	Summaemelés	40	50
5. Kispirit (Kis-Pirit, Kispirit)	Summaemelés	10	10
6. Nagypirit (Nagy-Pirit, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	16
7. Ezöglic [?](*, *)	Summaemelés	40	60
8. Kísszölős (Kis-Szölős, Kísszölős)	Summaemelés	80	100
9. Iratt (*, *)	Summaemelés	10	40
10. Doba (Doba, Doba)	Summaemelés	15	90

11. Oroszi (Oroszi, *)	Summaemelés	3	40
12. Vásárhely (*, Vásárhely)	Summaemelés	300	400
13. Noszlop (Noszlop, Noszlop)	Summaemelés	80	100
14. Ócs (Öcs, *)	Summaemelés	0	0
15. Polyán (*, Polyán)	Summaemelés	150	200
16. Désháza (Désháza, *)	Summaemelés	10	25
17. Kerta (Kerta, Kerta)	Summaemelés	40	35
18. Vecse (Vecse, *)	Summaemelés	16	30
19. Kisbörzsöny (Kis-Börzsöny, *)	Summaemelés	15	30
20. Lepsény (Lepsény, *)	Summaemelés	16	25
21. Nemesszalók (Nemes-Szalók, *)	Summaemelés	3	16
22. Jánosi (Jánosi, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
23. Adorjánháza (Adorjánháza, *)	Summaemelés	8	15
24. Kislövőd (*, Kislövőd)	Summaemelés	15	80
25. Ajka (Ajka, Ajka)	Summaemelés	20	60
26. Alacsony (Alacsony, *)	Summaemelés	40	100
27. Pórszalók (*, Szalók [?])	Summaemelés	20	20
28. Dobrony (*, Dabrony)	Summaemelés	30	80
29. Nagyjenő (*, Nagyjenő)	Summaemelés	60	60
30. Karakószőrösök (Karakó-Szőrösök, *)	Summaemelés	10	[hiányzik a szöveg]
31. Kishomond (*, *)	Summaemelés	15	50
32. Nyárad (Nyárad, Nyárad)	Summaemelés	40	130
33. Nagyszőlős (Nagy-Szőlős, Nagyszőlős)	Summaemelés	40	200
34. Tóthvászony (*, Tótvázsony)	Summaemelés	110	150
35. Szentkirályszabadi (Szent-Király-Szabadja, *)	Summaemelés	20	105
36. Csajág (Csajág, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
37. Fogszabadi (Fok-Szabadi, *)	Summaemelés	„[...] törvénytelenül bírságot minket, kin ötven forintot, s kin többet is vesz. Éjjel-nappal rajtunk él [...].”	
38. Szentistványi (*, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
39. Vinyola (Vilonya, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás

40. Hidegkút (Hidegkút, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
41. Balatonfőkajár (Balatonfő-Kajár, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
42. Sárberény (*, *)	Summaemelés	30	360
43. Csurgó (Csurgó, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
44. Ősy (Ősi, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
45. Bánhida (Bánhida [Esztergom megyében], *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
46. Vámos (Vámos, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
47. Verebély (Verebély [Bars megyében], *)	Nem hódolt ezért „ <i>tűből kiégetvén</i> ”		
48. Csanak (Csank [? Hont megyében], *)	Summaemelés	13,76	42,24
49. Feldnek (*, *)	Summaemelés	40,29	60,29
50. Szőlős (Szőlős, Szőlős)	Summaemelés	200	300
51. Csejkő (Csejkő [Bars megyében], *)	„ <i>elrabolta és elpusztította</i> ”		
52. Csékut [?](Csékut, *)	„ <i>elrabolta és elpusztította</i> ”		
53. Nagysalló (Salló [Hont vagy Bars megyében ?], *)	„ <i>török az új pénzt el nem veszi</i> ”		
54. Nagyölrödnek [?](*, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
55. Farnad (Farnad Esztergom megyében, *)	Nincs panasza		
56. Cseke (Cseke, *)	Nincs panasza		
57. Kurák (*, *)	Nincs panasza		
58. Kér (Kér, *)	Nincs panasza		
59. Szentgyörgy (Szent-György, *)	Nincs panasza		
60. Kissáró(Kis-Sáró Bars megyében, *)	Nincs panasza		
61. Erősigyarmat (*, *)	Summaemelés	100	500
62. Szalka (Szalka [Hont megyében], *)	Nincs panasza		
63. Bernicse (Bernecze [? Hont megyében], *)	Nincs panasza		
64. Öled (Ölved [? Hont megyében], *)	Nincs panasza		
65. Bajta (Bajtha [? Hont megyében], *)	Nincs panasza		
66. Börsön (Börsöny, *)	Nincs panasza		
67. Kövesd (Kövesd, *)	Nincs panasza		
68. Kemencs (Kemecse, *)	Summaemelés	60	240
69. Szete (Szette[? Hont megyében], *)	Summaemelés	60	80

70. Sződény (*, *)	Nincs panasza		
71. Kemend (Kéménd, *)	Nincs panasza		
72. Briza [?](*, *)	Nincs panasza		
73. Mócs (Mocs, *)	Nincs panasza		
74. Sikte (Sitke, *)	Nincs panasza		
75. Nyegesújfalú (Nyerges-Újfalú, *)	Nincs panasza		
76. Bajót (Bajóth, *)	Nincs panasza		
77. Kríst (*, *)	Summaemelés	Csak termény- és munkaszolgáltatás	Csak termény- és munkaszolgáltatás
78. Matos (Matacs, *)	Summaemelés	60	125
79. Netenye (*, *)	Summaemelés	15	25
80. Imréd (*, *)	Nincs panasza		
81. Anyala (*, *)	Summaemelés	Túl sokat kértek, puszta lett	
82. Naszvad (Naszvad, *)	Summaemelés	180	280
83. Várasd (Várasd, *)	Summaemelés	450	450

A 83 falut 100%-nak véve, 3 helység (3,6%) elpusztult, 21-nek (25,4%) nem volt panasza, míg a maradék 59 település (71%) panaszkodott a summájának az emelkedése miatt. Az 59 falu közül 26-ban volt másfélszeres vagy annál nagyobb a szpáhinak fizetett pénzösszeg emelése. 4 településnek az adója emelkedett a másfélszeresére, szintén 4-nek a kétszeresére, 3 falunak a két és félszeresére, 2-nek a négyszeresére, 4-nek az ötszörösére, 2-nek a hatszorosára. Egyetlen településnek (Oroszinak) a tizenháromszorosára nőtt az adóterhe.

HÓDOLTSÁGI PEREMVIDÉK ZALA MEGYÉBEN

FALUHÓDOLTATÁS ZALA MEGYÉBEN

A zalai hódoltsági peremvidékre nézve kevesebb mennyiségű adat áll rendelkezésre, mint Vas vagy Győr megyék esetében.²⁸⁸ A dicális összeírások alapján 1609-ben összesen 241 helység (falu, praedium, oppidum) szerepelt, ebből 44 *subjecta* (hódolt) státuszban. 1610-ben 35 *subjecta* helységet jegyeztek fel. Az 1626–1627-es összeírás már portaszámokat ad meg: az összesen 314 és ½ portából 111 és 1/3 volt „non *subjecta*” és 202 és 2/3 (65,5%) volt a törököknek alávetve. 1635–1636-ra a törököknek is adózó porták száma 217 és 1/3-adra nőtt. Későbbi összeírások alig állnak rendelkezésre. Egy 1665-ös urbárium alapján a Nádasdyak szentgyörgyvári uradalma ekkor már minden tartozékával együtt – Szegesdvár, Tótszentgyörgy, Kálmáncse, Homokszentgyörgy, Marcal, Lábod, Csokona, Györgyös, Kútfő, Tarnócsa, Barcs, Darány, Zákány, Gyékényes, Bolho, Erisnye, Komlósd, Péterhida, Köröshegy, Latrány, Jutt, Szentlászló, Péterfalva, Mánd, Szentgyörgyvár, Somogyvár, Gadány, Magyard, Gyügy – hódolt volt.²⁸⁹

Keszthely környékén a települések körülbelül 50%-a már a 16. században hódolt státuszba került.²⁹⁰ A falvak zöme az újratelepítések dacára – többször is – elpusztult, illetve folyamatosan pusztá maradt. A rendelkezésre álló adatok (közte néhány feljegyzett kártétel) kivételes módon nemcsak a falvak sátuszát adják meg, hanem gyakran a hódolás és a dűlés idejét is. Így megfigyelhető, hogy a 31 hódolt faluból 15 – azaz a falvak 48,3%-a – vált lakhatatlanná vagy pusztává, de azok is csak évtizedekkel a hódolásuk után: tehát a törökök nem vágták le az aranytojást tojó tyúkot. A 33 hódoltatlan faluból 12 helységet nem ért kár, 15 pusztá lett, míg 6 településnek a sorsa ismeretlen. Mindössze a falvak 36,34%-a élt háborítatlanul a törököktől. Így ezen példa szerint valóban megérte a falusiaknak behódolni, mert ezáltal tartós életlehetőséget nyertek az ellenségtől.

48. táblázat: Keszthely környékének falvai a 16–17. században

Falvak	Státusz	Hódolás ideje	Károk
1. Alsópáhok	hódolt	1566	1681-ben elnéptelenedett
2. Alsózsíd	hódolt	1533	1657-ben kifosztották
3. Apsafölde	nem hódolt		1588 után sorsa ismeretlen
4. Balatongyörök	hódolt	1613	1629-ben summája: 60 ft sarc, 12 ft adó és élelem
5. Balatonhídvég	nem hódolt		1657-től pusztá
6. Bódiás	nem hódolt		1573-tól pusztá
7. Bótefa	hódolt	1598	1690-től pusztá

8. Cseleháza	nem hódolt		1542 után sorsa ismeretlen
9. Cserszeg	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
10. Cserszegtomaj	hódolt	1564	1650-től puszta
11. Csiderháza	nem hódolt		Nincs feljegyzett kár
12. Devecser	nem hódolt		Folyamatosan puszta
13. Diás	nem hódolt		16. században elnéptelenedett
14. Döbröce	hódolt	1564	1677-től puszta
15. Egregy	hódolt	1564	nincs feljegyzett kár
16. Egyházassenyere	nem hódolt		17. század elejétől folyamatosan puszta
17. Enyere	nem hódolt		folyamatosan puszta
18. Égenföld	hódolt	1564	1560: a törökök elvittek 56 főt megölt 4-et
19. Farkasfa	nem hódolt		1542-től puszta
20. Felsőpáhok	hódolt	1564	1560: a törökök elvittek 72 főt 1613: 5 ház felgyújtása
21. Fenék	hódolt	1564	1680-tól puszta
22. Halastó	nem hódolt		1560 után sorsa ismeretlen
23. Hévíz	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
24. Hévízszentandrás	nem hódolt		1560: a törökök elvitt 36 főt, elnéptelenedett
25. Hidegkút	hódolt	1555	1629: 59 ft adót fizet 1680-as évektől lakatlan
26. Karmacs	hódolt	1564	1576–1582 között, 1590-ben puszta
27. Keszthely (város)	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
28. Kisgörbő	hódolt	1553	nincs feljegyzett kár
29. Kiskarmacs	hódolt	1564	1681-ben 58 elrabolt személy
30. Kisvásárhely	hódolt	1564	1635–1734 között puszta
31. Kolon	hódolt	1564	1588-tól puszta
32. Kovácsi	hódolt	1564	1649-től puszta
33. Lencsény			1526 után sorsa ismeretlen
34. Mánd	hódolt	1598	1700 után puszta
35. Mihályfa	hódolt	1573	nincs feljegyzett kár
36. Mihályháza	nem hódolt		1539-től puszta
37. Mizsér	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
38. Nagygörbő	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
39. Nagykeszi	nem hódolt		1626 után sorsa ismeretlen
40. Nemesboldogasszonyfa	nem hódolt		1564-ben elnéptelenedik, 1597-től a kapornaki hajdúké
41. Nemesbük	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
42. Óhíd	hódolt	1580	nincs feljegyzett kár
43. Pogányenyere	hódolt	1553	1696 után sorsa ismeretlen
44. Rezi	hódolt	1555	1572-ben a törökök elnéptelenítették, 1573-ban kétszer is lerombolta
45. Sármellék	hódolt	1553	1560-ban 131 elhurcolt, 4 halott, 1618–1731 között puszta
46. Sümegecsehi	hódolt	1564	1629-ben summája 65 ft szpáhinak, 15 ft császári adó, 12 ft kocsipénz
47. Szalapa	nem hódolt		1643-ban és 1667-ben a törökök elnéptelenítik
48. Szentersébet	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
49. Szentgyörgyvár (1627-től városként)	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
50. Szentiván	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
51. Szentmárton	nem hódolt		1560-tól puszta
52. Sziget	nem hódolt		1635 után sorsa ismeretlen
53. Tamásfalva	nem hódolt		nincs feljegyzett kár
54. Tüttösenyere	hódolt	1566	
55. Újbécs	nem hódolt		1534-től puszta
56. Vállus	hódolt	1553	1626–1766 között puszta
57. Vidornyafok	nem hódolt		1615-től puszta, törökök feldúlták: 1548, 1567,

			1576, 1578, 1582, 1594
58. Vidornyakeresztúr	nem hódolt		1615-től puszta
59. Vidornyalak	hódolt	1555	1689 körülől lakatlan
60. Vidornyaszőllős	hódolt	1564	1696-tól puszta
61. Vonyarc	hódolt	1573	A 17. században puszta
62. Zalaköszvényes	nem hódolt		1542 után sorsa ismeretlen
63. Zalaköveskút	hódolt		1542: beleolvadt Köveskútba
64. Zalaszántó	hódolt	1564	törökök felégetik: 1566, 1567, 1572, 1573, 1685
65. Zalavár	nem hódolt		1532-ben török támadás, 1696-tól nincs ezen a néven
Összesen: 65 helység	31 hódolt 33 hódolatlan 1 ismeretlen		

A Keszthely környéki falvak lexikonán túl rendelkezésre áll még egy forrás. A zalai falvak panaszairól a megye az első szőnyi békére (1627) készülve összeállított egy listát a helyiek panaszairól.²⁹¹ Ez az összeírás kártételeket nem tartalmaz, panaszként a summaemelést jelöli meg. Az emelések tendenciája megegyezik a Győr, Vas és Veszprém megyei adóemelkedésekkel. Meglepő különbségek itt sincsenek, ezért külön ebből a szemszögből ezt az összeírást nem elemeztem. Viszont itt 202 summaemelésre panaszkodó falu szerepel, ami azt jelenti, hogy ebben az időpontban ennyi falu biztosan hódolt Zala megyében, beleértve ebbe a Keszthely környéki hódolt falvakat is. (Vö. a 6. térképpel.)

A FALUSI MIKROKÖRNYEZET V.

Alsópáhok élete²⁹²

Alsópáhok (más néven Hosszúpáh) 1566-tól kezdve folyamatos hódolt státusszal rendelkezett. Magyar földesura a veszprémi püspök volt. A falu a legszegényebbek közé tartozott, 1613-tól a királyi adót $\frac{1}{2}$ porta után fizették. A töröknek fizetett adója 1622-ben 82 ft volt, ebből 70 ft-ot a szpáhijuknak, 12 ft-ot a szultánnak fizettek. 1641-ben csak a „császár adaja” 14 ft-ra emelkedett, amit kiegészítettek tíznapi ingyenmunkával is.²⁹³ 1604-ben a falu népessége 12 családból állt. 1605–1650 között ezen családnevek közül mindössze négy maradt meg: Boldogh, Egyed, Kis és Szalay.²⁹⁴ A falu egész 16–17. századi népességét tekintve, „[...] a XVI. századi 45 családnévből csupán 11 élt tovább a XVII. század derekán (24,5%). Vagyis a XVI. századi lakosságnak nem egészen negyedrésze tudta csak átmenteni magát a zivataros időkben a következő század derekára.”²⁹⁵ (Megjegyzendő, hogy a nevek eltűnéséért nem pusztán a kihalás vagy a

migráció lehet a felelős.) Újfaluhoz képest itt tehát jelentősebb mértéket képezett a falusi migráció, hiszen az 1653–1654-ben Alsópáhokon összeírt 26 család zöme újonnan jött volt.

A falu lakosságszámához és szegénységéhez képest még úgy is sokat szenvedett a törököktől,²⁹⁶ hogy meghódolt neki. 1640-ben egy hajdút és egy asszonyt vittek el a faluból. 1644-ben Nemes György alsópáhoki születésű tizedest rabolták el Szentgyörgyvár alól gabonahordás idején. Az alsópáhoki rokonok, Lázár Mihály és Gergely váltották ki 120 ft-on, amiért cserébe 1647-ben Nemes elzálogosította nekik a szőlőjét, továbbá negyedfél hold földjét. 1654-ben a törökök huszonöt lovassal megrohanták Alsó- és Felsőpáhokot, az állatokat elrabolták, Szalay Mihályt összeverték, Kis Gergely feleségének arcát megégették. A helyzetet a magyar végváriak viselkedése is súlyosbította. Széchenyi György püspök 1654-es levelében írja: „*Szinte megnyomorítják a Szala két mellékét a végbeliek [...] szintén úgy szakadnak ránk, mint a törökre [...]*”²⁹⁷ Ezt követően az 1664-es török–magyar háborúban fosztogatták végig a törökök Zalát. Kifejezetten alsópáhoki kár nem ismert, de vélhetőleg ennek a kis falunak is kijutott a csapásból. 1681-ben Fánecs István szentgyörgyvári kapitány levele szerint Alsópáhok elpusztult a súlyos török adó miatt.²⁹⁸ A török kiűzését követő békésebb időkben a falu újratelepült, 1696-ban 14 család „*tengődött itt*”.²⁹⁹

A csernecségi károk³⁰⁰

1586-ban Kalajlikoz Ali budai pasa és Habsburg Ernő főherceg többszörös levélváltásban tárgyalta a szigetvári bég akcióját, amelyben a törökök falusiakat hurcoltak el. A bég indoklása az volt, hogy már hódolt falvakról volt szó, amelyek megtagadták az adófizetést. Egy 1610-es, II Mátyás által kiadott nemességmegerősítő levél szintén említ egy török portyát, amely Csesztreg környékét érintette. A Bánffyok cserneci birtokai közül a Lendva folyótól délre esők (például Lippa, Belatinc, Tornicsa, Alsólendva) nem voltak hódoltak. Ezzel szemben a folyótól északra fekvők (Csesztreg és környéke) igen. Az 1580-as években ezek a területek is elutasították a hódolást, így az 1586-os török akció célja a büntetés és az újra adózásra kényszerítés volt.³⁰¹

A probléma majd negyven éven át sem oldódott meg, Bánffy Kristóf gróf 1639. december 14-én Esterházy Miklós nádorhoz írt leveléhez csatolta a csernecségi falvakból 1626-tól elhurcoltak nevét, létszámát.³⁰² Erre az volt a fő oka, hogy tisztázza magát az ellene felhozott vádak alól. Valamelyik rosszakarója ugyanis beárulta a nádornál, azzal vádolva meg, hogy falvakat hódított meg, illetve megsértette „*az őfelsége fizetésén lévő fizető nép*” jogait. Bánffy válaszában kifejtette, hogy csak a vitatott státuszú falvakat hódította meg a Csernecségben, a nádor parancsának

megfelelően. Mindezt a falvak érdekében „[...] a meghódítatott cserneczségi falukat kész leszek a török igától megtartóztatnom.”³⁰³ – mint írta. Ezért érvként csatolta a törököknek még nem hódolt falvakból elrabolt keresztények jegyzékét.³⁰⁴

49. táblázat: A cserneczségi falvak embervesztesége 1626-ban³⁰⁵

Falu	Elhurcolt falusiak
<i>Palina</i>	6
<i>Csernesolc</i>	10
Lippóc	46
Belatinc	48
Lippa	6
Csernolc	3
Bisztrice	44
Összesen:	166

Az elraboltakat név szerint tüntették fel, így – bár a falusi családok pontos száma és az egyes famíliák szerkezete, az együtt élők száma nem ismert – megbecsülhető, hogy a török emberrablások mit jelentettek a családok számára. Lippócban 17 olyan családfőt jegyeztek fel, akiknek vagy hozzátartozóit, vagy őt magát vitték el a törökök. Ebből nyolc esetben csak a családfőt vagy fiát/lányát hurcolták el. Négy esetben két vagy három gyermeket, míg a többi ötben a családfő négy vagy több rokonát fűzték rabláncra! Ez utóbbi esetekben jellemzően két-három gyermeket vittek el, valamint általában a feleséget, ritkábban az édesanyát vagy a fiatalabb testvért. Elfogadva azt az általános elvet, amely szerint öt fővel számolhatunk egy családot, Lippóc faluban öt család lényegében megszűnt, a családfő egyedül maradt, amíg a családtagokat a falu vissza nem váltotta, ha tudta!

Belatincban 21 családot érintett a tragédia. Az esetek zömében csak egy gyermeket vittek el – kilenc familiától. Hat esetben két vagy három személyt raboltak el: gyermekeket, egy esetben a családfőt, egy másik esetben pedig a szolgálót is. A maradék hat családból négy vagy több tag tűnt el, összesítve 15 lány, 4 fiú, 3 feleség, 1 öccs és 1 szolgáló.

A felsorolt falvak közül Lippa és Csernolc bizonyult a „legszerencsésebbnek”. Lippáról az érintett 6 családból kettőből vittek el két-két fiút, négyből pedig csak egy-egy embert. Csernolcra egy családfőt, egy lányt, egy unokát raboltak el, tehát mindössze három család sérült ily módon, viszont két családfőt megöltek.

Végezetül pedig Bisztriceről 14 család hozzátartozóit vitték el. Négy esetben csak egy főt, hat esetben pedig két vagy három főt. A hat családfő közül négynek hurcolták el a feleségét is! A maradék négy családban legalább négy fő tűnt el. Ezek közül a legrosszabbul Magyar Mihályé járt.

Őt magát megölték, fiát, lányát, két öccsét, sógorát, sógora feleségét, annak fiát és egy náluk lakó árvát elvitték a törökök.

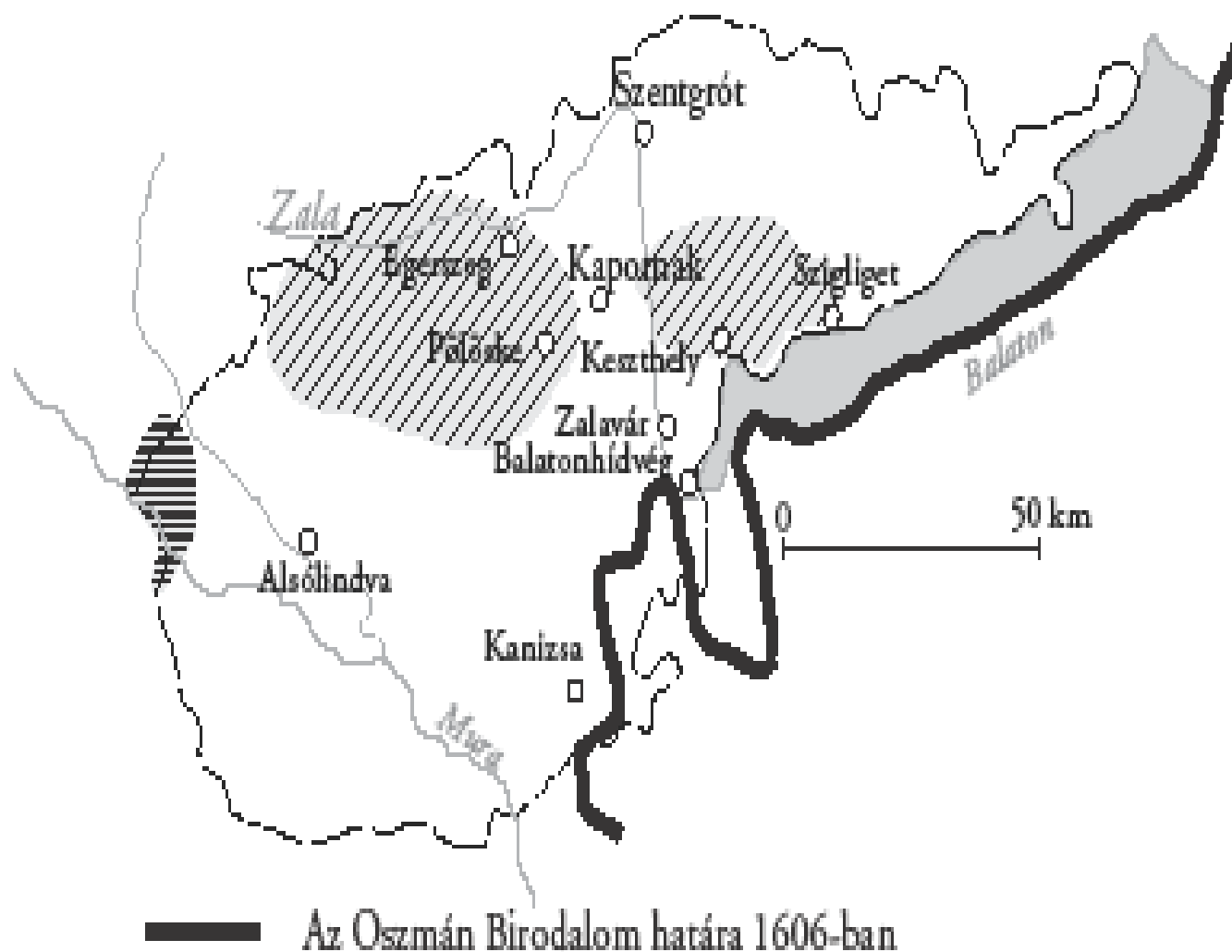
Az 1626-os eseményekkel azonban nyilvánvalóan nem zárult le ezen falvak ügye. A törökök 1631-ben még több csernecségi faluból még nagyobb számú embert hurcoltak el.³⁰⁶ Sőt, ezen falvak háborgatása a továbbiakban sem maradt abba.

50. táblázat: A csernecségi emberveszteségek 1630–1631-ben³⁰⁷ és 1639-ben³⁰⁸

Falu/Év	1630	1631	1639
Palina	1 halott, 2 elhurcolt		
Bisztrice	16 elhurcolt		40 elhurcolt
Bratinc		1 elhurcolt	
Lippóc		1 elhurcolt	46 elhurcolt
Ganicsa		17 elhurcolt	
Renkóc		39 elhurcolt	
Tornicsa		11 elhurcolt	
Szarkóháza		20 elhurcolt	
Gomic		38 elhurcolt	
Brezonic		2 elhurcolt	
Lippa		45 elhurcolt	12 elhurcolt
Adórijanc		17 halott, 4 elhurcolt	
Lendva		31 elhurcolt	
Belatinc			47 elhurcolt
Összesen:	1 halott 18 elhurcolt	17 halott 209 elhurcolt	145 elhurcolt

6. térkép: Zala megyei hódolt falvak régiója

- Hódolt falvak területe
- Csernecségi falvak, amikre a török "szemet vetett"

A NEGYEDIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI

- 228 Ez a fejezet Ráth K: A Győr vármegyei ... i. m. forráskiadásai alapján készült. A faluneveket megtartottam a Ráth által megadott formában. A kiadás forrása nincs meg, a kiadó átírásai már nem ellenőrizhetőek.
- 229 Uo. 5.
- 230 Matuz, Josef: Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlweissenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. Bamberg, 1986.
- 231 Uo. 62–63.
- 232 Uo. 71.
- 233 Uo.
- 234 Ráth K.: A Győr megyei ... i. m. 7.
- 235 Uo. 15–25.
- 236 Gyűjtőkategória: tehén, ökör, tulok, tinó, gulya-barom.
- 237 A károk ismeretlenek, a falu elpusztult.
- 238 A falu a károk miatt 1621-ben elpusztult.
- 239 A károk ismeretlenek, a falu elpusztult.
- 240 Elpusztult.
- 241 A károk ismeretlenek, a falu elpusztult.
- 242 Két külön településről van szó.
- 243 Az összeírások során a megyehatárok pontatlansága miatt, vagy az összeíró hibájából néhány, nem az adott megyéhez tartozó helységet is feljegyeztek. (Ez a kitétel vonatkozik a többi megyei összeírásra és az azok alapján készült grafikonokra is.)
- 244 Sörös Pongrácz: Egy falu a török időkben. MgTSz 1902. (7. szám, OSZK Mikrofilmtár FM 3/3800 2. doboz) 299.
- 245 Uo. 290. Idézi Pannonhalmi rendi Irattár C. 56, L.
- 246 Uo. 291–295. Idézi Pannonhalmi rendi Irattár C. 95, M. No 3.
- 247 Uo. 295–296. Idézi Pannonhalmi rendi Irattár C. 65, Q.
- 248 Uo. 296–298. Idézi Pannonhalmi rendi Irattár C. 95, M. No 4.
- 249 Uo. 298–299.
- 250 Itt a falusi kártételeket egybe vettem Győr várossal, mivel kevés adat áll rendelkezésre.
- 251 Ráth K: A Győr vármegyei ... i. m. 82
- 252 Ráth K: A Győr vármegyei ... i. m. 32–36.
- 253 Azon falvak esetében, amelyekről semmi adat nincs, de az 1619-es portális összeírás hódoltnak mondja őket, feltételezhető, hogy 1618–1619-ben hódoltak meg.
- 254 Pest megye monográfiája I/2. Szerk. Zsoldos Attila. Bp., 2001. 315.
- 255 Uo.
- 256 Bitangul, erőszakkal behajtot pénz. (Hegyí Klára: Török berendezkedés Magyarországon. (História Könyvtár Monográfiák 7.) Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1995. 59)
- 257 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1315/4 A. 41–113. pag. MOL Batthyány-cs. levéltára, urbáriumok P 1315/4 A. 41–113. pag. Mivel a Stahl-féle (Vas megyei ... i. m.) nem teljes és az átírás sem mindig következetes, ezért a falunevek ebből a levéltári forrásból ellenőrizve és átírva betűhív formában szerepelnek. A nevek mellett zárójelben a

modern átírás, az első helyen Fényes Elek, Magyarország geographiai szótára, Pest, 1851. munkája alapján, második helyen Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m.-ban szereplő alak áll; ha megfelelő nincs, *-gal jelöltem.

258 „Nagy kérdés viszont, hogy miként használjuk fel az így nyert házszámokat a népesség nagyságának kiszámításához. A 'házak' nem családokat, hanem háztartásokat takarnak. [...] monokultúrák színhelyein a nagygazdák paraszti 'famíliájába', 'bokrába' rokonok és cselédek széles köre is tartozott. Az ilyen parasztfamília helyenként elérte a 15–20 főt is, ugyanakkor a zömmel önálló szántóművelő kisgazdaságokban a családi létszám 5 fő alatt maradt” (Magyarország története III/1. Bp., 1985, 289.) A legújabb, 17. századi Vas megyére vonatkozó mikrokatatások alapján ez a szám kevesebb, átlagosan 4,65. (Zimányi Vera–J. Újváry Zsuzsanna: Család-és háztartásvizsgálat egy 17. század közepi „uradalmi népszámlálás” alapján. In.: Variációk. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére. Szerk. Ötvös István, Piliscsaba, 2004., 50.) Eszerint tehát egy család átlagosan ennyi főből áll. Ennek megfelelően a házszámokat ennyivel szoroztam fel, majd kerekítettem. Így kaptam egy hipotetikus átlagos lakosság számot. Ehhez legalább viszonyítani lehet a falu embervesztését, még akkor is, ha elhanyagolhatóan ritkán a népességszám kevesebb, mint az elvittek száma, illetve a házszám inkább adóegység, mint demográfiai mutató.

259 5 falu esetében az elvittek száma meghaladja a házszám alapján feltételezett lakosság számot. Itt fokozottan igaz az, hogy a házszám inkább adózóerőt jelent. Kislak kezdő summája ismeretlen, Felső-Lindván vélhetőleg nem tudtak több családtól pénzt behajtani, Tótfalu, Szakonyfalva és Nerczecz pedig kezdeti summája alapján közepes adózóerővel rendelkezett, így vélhetőleg ennek és a közepesen átlagos népességnek megfelelően átlagos házszámot tüntettek fel.

260 Itt a vaját fizetik 20 háztól. Ez a szórványadat is arra utal, hogy a „ház” inkább adóegység, semmint pontos népszámlálási adat.

261 Nyilvánvalóan csak ennyi emberrel tudták kifizettetni a summát, tehát nem demográfiai adat. A lindvai uradalom központja, város Vas megyében.

262 Magyar történeti szöveggyűjtemény. Szerk.: Sinkovics István. Bp., 1968. I–II. 502–506. A kiadás alapjául szolgáló adat csonka. A Batthyány-levéltárban lévő másolat viszont a teljes veszteséglistát tartalmazza. A nagyköcski 19 pontból, amelybe a sérelmeiket foglalták, csak 16 szerepel.

263 MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1315/4 A. 42. pag.

264 Szekerezés.

265 Jelentése ismeretlen.

266 MOL Batthyány-cs. levéltára, urbáriumok P 1315/4 A. 41–113. pag. Ezt a forrást adta ki részben Stahl Ferenc: Vas megyei török hódoltság összeírása a XVII. század közepéről. Vasi Szemle 1970. 114–123, 298–308. A táblázat az eredeti irat sorrendjében közli a falvak adatait.

267 Alapesetben a szpáhinak fizetett adót tüntettem fel. Ahol az összeírás megadja a császárnak fizetett adót is, azt külön jelöltem.

268 A meghódolás idejét gyakran emlékezetből mondták az 1649-es összeírás során is, így bizonytalan. Ezért ahol nem adtak meg konkrét dátumot, ott megtartottam a szöveg megjelölését. Ugyanakkor megadtam a legvalószínűbb dátumot.

269 A forrás nem mindig jelöli a rablás dátumát, gyakran azt sem, hogy a hódolás előtt, vagy azután rabolták meg a falut.

270 A törtszám forint, dénárt jelöl.

271 A „cz” végződések átírásában Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. munkája sem következetes.

272 19–110. falvak adatai a Stahl-féle kiadásban szerepelnek, a többi pótlás az eredeti, teljes összeírásból.

- 273 Nem ugyanaz a két falu. Gyakori falunév.
- 274 Nem azonos a 44. tétellel.. Gyakori falunév.
- 275 Nem azonos a 20. tétellel.
- 276 Nem azonos a 82. tétellel.
- 277 Általában csöbörben szokták megadni.
- 278 Nem azonos az 58. tétellel.
- 279 Ila Bálint-Kovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., Akadémiai, 1964. 26–27.
- 280 Matuz J.: Die Steuerkonskription ... i. m. 62–71.
- 281 Uo. 47–51.
- 282 Uo. 52–53.
- 283 Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovásadó összeírások alapján (1531–1696). Veszprém, 1942. 22–29.
- 284 Uo. 30.
- 285 Uo. 31–32.
- 286 MOL Repozitorium 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6565. 759–784. A leváltári forrásból átírva a falunévek betűhív formában szerepelnek. Zárójelben az első helyen a modern átírás (Fényes E.: Magyarország geographiai ... i. m. munkája alapján), második helyen Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. c. munkájában szereplő alak áll; ha megfelelő nincs, *-gal jelöltem.
- 287 Az összeírásba egyéb megyék falvait is idekeverték. Ez nem szokatlan a kártételi listáknál.
- 288 A Batthyány-birtokok kárainak tárgyalása során egy egységként kezelve szerepeltek a zömében Vas és kis részben Zala megyei falvakban okozott török károk, illetve a Kanizsa ellen vetett végházak kárai, amelyek nagyrészt Zala megyében találhatóak.
- 289 MOL UC 9/61
- 290 Kovacsics József. Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke. Bp., 1991. 27–150. A 48. táblázat ennek alapján készült. A helytörténeti lexikon adatait elfogadtam, mivel egyéb kártételi lista a szerző tudomása szerint nem áll rendelkezésre. A lexikon által használt névalakokat megtartottam.
- 291 MOL Repozitorium 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6565. 784–856. pag.
- 292 Szántó Imre: Egy dunántúli falu. Alsópáhok története. Bp., Tankönyvkiadó, 1960. alapján.
- 293 Uo. 79.
- 294 Uo. 79–83.
- 295 Uo. 84.
- 296 Uo. 80–88.
- 297 Uo. 85.
- 298 Uo. 87.
- 299 Uo. 88.
- 300 A Csernecség fogalma nem egy külön földrajzi területet takar. Vas megyében a felső-lindvai és a muravidéki uradalomban két Csernecz nevű vend falu is létezett. Az összeírás készítői valószínűleg a megyének ezt a délnyugati, Csernecz falvak környéki vend területét nevezték Kis-Csernecségnek. Felső-Csernecség már Zala megyéhez tartozik.

- 301 Sz. Simon Éva: A hódoltsági török paleográfia tréfája vagy egy renegát írnok ügyeskedése? Századok 2006. 1046–1054.
- 302 Merényi Lajos: A zalai hódoltság történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1911. 368–372.
- 303 Uo. 370.
- 304 Uo. 370–372.
- 305 A dőllettel szedett adatok más forrásból vett kiegészítések: MOL Repositoryum 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6564. 413–420. pag.
- 307 MOL Repositoryum 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479. Filmtár, 6564. 413–420. pag.
- 308 MOL Esterházy Miklós nádor iratai, P 123/6 cs. (Filmtár, 4687. doboz, számozatlan)

NEGYEDIK RÉSZ: AZ ORSZÁGOS KÁRTÉTELEK

ORSZÁGOS KÁRÖSSZEÍRÁSOK³⁰⁹

Ezek a listák nem írják össze az egész hódoltsági peremvidék kárait. Így talán szerencsésebb, ugyanakkor egyben bonyolultabb is lenne az „országos igényű kárösszeírás” kifejezést használni, hiszen ezek az összeírások nem csak egy adott terület kárait jegyzik le, hanem országszerte különböző megyék, területek panaszait tárják elénk.

Az országos kártételek áttekintő felméréséhez a már nyomtatásban kiadott listákat dolgoztam át táblázatos formában. Azonban ezek sem mindig egyértelműek. A Salamon-féle kiadás nem ellenőrizhető, mások pedig számos ellentmondást tartalmaznak, amiknek oka lehet a kiadások pontatlansága is. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a 17. századi összeírók, valamint a fennmaradt források korábbi szövegromlásai a felelősek ezért. Ugyanakkor ezek az összeírások lehetőséget nyújtanak arra, hogy a Batthyány-birtokokon történt károk belehelyezhetők legyenek az országos szintű folyamatokba, így a mikrotörténelmi szempontok makrotörténelmi nézőpontból is vizsgálhatók. Szomorú ultima ratio, hogy a szerző jelenlegi tudomása szerint más ilyen országos, vagy országos jellegű összeírás nem áll rendelkezésre. A meglévő adatokat négyféleképpen lehet felhasználni.

1. Összevetve a táblázatok adatait, azaz a 1625–1641 közötti időszakról kialakítva egy folyamatos képet azon vármegyékről, amelyek mindhárom összeírásban szerepelnek.
2. Ehhez hozzá lehet adni a Batthyány-birtokokról kialakult képet.
3. Az országos listákhoz csatolt Dunán-inneni végvárakról szóló jelentés összevethető a Batthyány-anyagban szereplő adatokkal, annál is inkább, mivel valószínűleg Batthyány I. Ádám küldte meg a parancsnoksága alá tartozó végvárakról szóló jelentést a nádorhoz.
4. Hozzávetőlegesen bár, de a rabváltságra fordított összegek összevethetők az anyagi károk összegeivel.

51. táblázat: Országos kártételek 1625–1627 között³¹⁰

Megye/Terület	Kártétel típusa						Summaemelés						
	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat	Falu-hódolatás	Falu-égetés	Károk összege (ft)	Forint (ft)	Búza (szapu)	Zab (szapu)	Széna (szapu) ³¹¹	Vaj	Méz	Egyéb
1. Bars	1047	353	13 265	9	750 (ház?)	449 062	1275	800				513 pint	
2. Nógrád	70	25		26	435 ház	135 000	10 006 + 87 (ajándék-pénz)	260				150 icce	
3. Gömör	13	6		4			2734	833	385	730 szekér		453 icce	
4. Heves	3	3		2 egyház kirablás		12 000							
5. Nyitra	400	98			4	19 000	588	98	98			400 icce	
6. Komárom	59		1150			45(9?)00	1261 bírság 45 900 (?)	42					
7. Győr	100		900				2529		110	220 szekér	465 pint		70 lencse és borsó 70 liszt és árpa
8. Veszprém	19	14	16				1939	1077		148	1029 pint		115 árpa ³¹² 10 akó bor 200ft elrablása
9. Zala	153	42	13	5	53 ház		15 350	1161 ³¹³	110 ³¹⁴			842 pint	
10. Verebély	8						194	24					
11. Zólyom					8								
12. Csetnek	3	2	200										
13. Pápa	5	2	5										
14. Tihany	2												
15. Szigliget	3319	607 +48 megölt				3962							

		és elhurcolt											
Összesen (általam számolt összeg):	6401	15 549	46	12 falu 488 ház 750 (ház?)	664 924	81 863	4999	950 szekér, 148 szapu			70 lencse, borsó 70 liszt és árpa		
									1003 icce vaj és méz 2849 pint vaj és méz	115 árpa 10 akó bor 200ft elrablása			

**52. táblázat: Az 1625–1627-es országos összeíráshoz csatolt summajegyzék
(az összeírók által kiszámolt összeg)³¹⁵**

Kár típusa	Kár mértéke
Összes kár pénzben	1 062 145 ft ³¹⁶
Elvitt állat	152 015 db
Summaemelés	19 190,5 ft
Búza, liszt	6028 köből
Vaj, méz	41 641 icce
Széna	1251 szekér
Faluhódoltatás	45 db
Faluégetés	102 db
Ház-, pajtaégetés	488 db

53. táblázat: Országos kártételek 1627–1642₃₁₇ között

Megye/Terület	Kár típusa							
	Faluhódoltatás	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat	Adófizetés (ft)	Rabválság (ft)	Faluégetés	Kár (ft)
1. Torna	5	20	11		46,25			32,73
2. Zemplén	26			2000		900		16,38
3. Borsod	10	298	117	9–51	665	1000 (kb.)		sok
4. Abaújvár	48	349	291	6000				
5. Gömör	47	302	25	359	6866	9359		6322
6. Nógrád	54	391	49		5535	1000	4	21 100
7. Hont	51	391	62	145	86 150	10 763		18 935
8. Zólyom	31	70	24	38	1512	1940		5279
9. Bars	26	212	11	40	3484	5725		2200
10. Nyitra	14	428	45	2082	2802	10 631		71 300
11. Komárom	2	36	71	196	180	7582,5	2, ház: 23	2582,5
12. Győr		317	103	6382		747		21 618
13. Kis-Csernecség	13	151	23					
14. Felső-Csernecség	50	726	69		2939,25			1360
Összesen (általam számolt összeg):	377	3691	901	17 251– 17 293	110 179,5	49 647,5	6 falu, 23 ház	150 745,61

54. táblázat: Az 1627–1642-es országos összeíráshoz csatolt summajegyzék (az összeírók által kiszámolt összeg)³¹⁸

Kár típusa	Kár mértéke
Hódolt falu	326
Elhurcoltak	4502
Megöltek	1194
Elvitt marha	13 664
Elvitt juh	2150
Adófizetés, egy esztendőbeli	35.136 ft
Rabváltság (csak, aki a nádortól kapott „holdult levelet”)	205.825 ft
Emellett a vármegyei vizsgálatokból	33.150,5 ft
Összesen a két utóbbi	238.975 ft

55. táblázat: Az országos összeírásban lejegyzett végvári károk 1627–1642 között³¹⁹

Várak	Károk típusa					
	Elhurcoltak	Megöltek	„Ki elvitetett, ki megöletett”	Elvitt marhák	Falu-égetés	Rabváltság (ft)
Muraköz 1627–1641	351	110	224	1477	6	
Kiskomár 1632–1640	141	20	12	1557		8000
Pölöske 1632–1640	31	8		14		
Egervár 1637–1640	34	1		14		
Gencsi 1630–1640	41	27		56		1880
Szécsisziget 1636–1638	39	7	32			
Kányavár 1631–1640	39	7	32			
Szentgrót 1636–1637	13	1		16		
Egerszeg 1630–1640	62	29		69		
Összesen:	751	210	300	3203	6	9880

ORSZÁGOS KÁROK ÖSSZEHASONLÍTÓ ÉRTÉKELÉSE

A két országos igényű listából 7 vármegye adatait lehet összevetni, mivel ezek szerepelnek mindkettőben. Ezen megyék összehasonlító adataiból (Vö. 56. táblázat.) meglepő következtetések sora adódik. Elsőként kitűnik, hogy ezeket az adatokat térben (a királyi Magyarország összeírásában szereplő legkeletibb Gömörtől a legnyugatibb Győrig) és időben (az 1625–1642 közti időszak) megtekintve, a törökök 18 év alatt 3445 embert raboltak el, évi átlagban 191 főt. Mindezt

hivatalosan deklarált békeidőben, a „szent békesség” jelszava alatt, a végvári vonalak mögötti területekről. Közel kétezer (1960) embert öltek meg – ez évente átlagosan durván 109 főt jelent –, 23 362 állatot hajtottak el (átlagban 1298-at), 213 falut hódoltattak be (évente 12 helységet), 1197 házat/falut égettek fel (évente 66,5-et). Bár a pontos népességi adatok nem ismertek, de a körülményeket figyelembe véve ezek a károk komolynak minősíthetők.

A két időszakot összehasonlítva sem jutunk kevésbé meghökkentő eredményre. Az, hogy a három év alatt (1625–1627) keletkezett károk átlaga elég magas, még önmagában nem annyira furcsa, hiszen az átlagszámítás során mindössze hárommal kell osztani. De az a tény, hogy az egyes kártípusok abszolút számértéke, így az emberrablásé és az állatelhajtásé a másfélszerese az 1627–1641 közti időszaknak, már döbbenetes. Az emberölések száma szinte megegyezik. (A faluégést jelző adatok, bár jelentősen eltérnek, nem megbízhatóak.) Az a következtetés adódik, hogy ebben a hét megyében bizonyosan sokkal aktívabb voltak a „mortalócok” 1625–1627-ben, mint 1627–1642 között, hiszen röpké három év alatt ugyanannyi kárt okoztak, mint tizenhét év alatt. A „mortalócok” kifejezés használata ebben az esetben azért indokolt, mert éppen 1626–1627 között zajlott Bethlen Gábor erdélyi fejedelem harmadik Habsburg-ellenes hadjárata. Márpedig az 1619–1622-es nyugat–dunántúli események alatt nem a török, hanem a német katonák rablásai, pusztításai voltak a jellemzőbbek. Hogy az adott időszak kártételei kinek a rovására írhatók, azt pontosan nem tudni – ám figyelembe kell venni Bethlen hadjáratának esetleges hatásait is.

Ugyanakkor azt a tényt szintén érdemes figyelembe venni, hogy minél nagyobb időszokról (és területről) készült a kárösszeírás, annál nagyobb volt a pontatlanság. Hiszen a falun általában a bíróval vagy a falusiakkal diktáltatták le, milyen károkat tett náluk a török. Így a falu behódolásának idejét gyakran nem is tudták megadni, ezért azt például eseményhez kötötték. Sokszor olvasható a „*faluhódolt Bocskai idejében*” vagy a „*Bethlen háborújakor*” megjegyzés.

56. táblázat: A hét kiemelt vármegye (Bars, Nógrád, Gömör, Nyitra, Komárom, Győr, Zólyom) összehasonlító adatai

Megye/Terület	Károk 1625–1627 között (51. táblázat)					Károk 1627–1642 között (53. táblázat)					Vegyes adatok (51. táblázat) ³²⁰ Nyitra 1636–1641 között Győr megye 1646-ban			
	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat	Falu-hódoltatás	Ház-és falu-égetés	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat	Falu-hódoltatás	Falu-égetés	Elhurcoltak	Megöltek	Elvitt állat	Falu-hódoltatás
1. Bars	1047	353	13 265	9	750 (ház?)	212	11	40	26					
2. Nógrád	70	25		26	435 (ház)	391	49		54					
3. Gömör	13	6		4		302	25	359	47					
4. Nyitra	400	98			4	428	45	2082	14		73	23		13
5. Komárom	59	1150				36	71	196	2					
6. Győr	100 ³²¹ rab		1000			317	103	6382						7
7. Zólyom					8	70	24	38	31					
Összesen:	1689	1632	14 265	39	12 falu és 1185 ház (?)	1756	328	9097	174		73		23	20
Évi átlag:	563	544	4755	13	399	109,75	20,5	568,6	10,87					

A Batthyány-birtokok kárai és az országos folyamatok

A Batthyány-család levéltárának anyagában jellemző forráshiány, amely szerint 1622–1630 között semmiféle kárról nincs híradás, jellemzi az eddig nyomtatásban kiadott országos kártételi listákat is. Az 1625–1627 közötti országos összeírás Vas megyét egyáltalán nem tünteti fel, csak Zala megyét. Ez annyiban érdekes, hogy a Batthyányoknak voltak Zala megyében is birtokaik. Zala megyéből ebben az időszakban 42 embert öltek meg, 153 embert hurcoltak el (amivel a negyedik helyen áll a szomorú sorban), 53 házat gyújtottak fel. Az állattelhajtás és faluhódoltatás jelentéktelen volt. Az 1627–1642 közötti országos összeírás sem Zala, sem Vas megyét nem tünteti fel, ellenben feljegyez csernecségi³²² károkat. Összeadva a kis- és felső-csernecségi károkat, a törökök 63 falut hódoltattak, 877 embert vittek el és 92 embert öltek meg. Országos viszonylatban itt volt a legmagasabb az emberrablások és faluhódoltatások száma is. Ez éves átlagban 4 meghódolt falut, 55 elrabolt falusit és durván 6 megölt személyt jelent. A Batthyányok lindvai uradalmaiból közel ezer embert raboltak el vagy vágtak le 1630–1641 között, ami átlagosan évi 79 embert jelent. A dobrai, rakicsáni, muraszombati uradalmakból ugyanebben az időszakban 399 falusit raboltak el, ami átlagosan 33 fő évente. A számadatokat, illetve a földrajzi elhelyezkedést tekintve (Kis-Csernecség Felső-Lindva déli szomszédságában van) az 1630-as évek kártételei egybecsengenek. A 1620-as évek viszont továbbra is homályban maradnak ezen források szerint.

A végvári károk összehasonlító értékelése: országos felmérések és a Batthyány-összeírások

Öt végvár esetében van lehetőség az átlagok összevetésére minden időszakból, hiszen valamennyi listán szerepelnek. Ez a tény már önmagában jelzi, hogy a török támadások szempontjából „frekvenciált” helyen húzódtak. Az összevető adatok felvetettek egy újabb problémát. A kiskomári károkra adott eddigi magyarázat nem áll meg. 1630–1641 között kiugróan magas ezek átlaga. Eddig úgy véltem, hogy 1641-ben történhetett egy nagyobb rajtaütés, amely megemelte a számot. Csakhogy az országos listán szereplő 1632–1640 közötti időszakban is ugyanez az átlag szerepel, tehát nem okozhatta azt az 1641. évi esemény. Így valószínű, hogy az 1630–1640 közötti lista nem teljes, vagy éppen hibás. Kiskomár esetében az állattelhajtások átlaga is megdöbbentően magas.

A meglévő adatok alapján Kiskomár lehetett a legrosszabb helyzetben lévő, legterheltebb végvár. Ennek oka, hogy Zalavárral együtt Hídvég mellett helyezkedett el, márpedig ez jelentette a török csapatok egyik gyakran használt átkelőjét. Maga az átkelő melletti település sem bírta sokáig

az állandó fenyegetettséget, 1657-től pusztá lett. A kiskomári helyzetről való véleményalkotást még tovább nehezíti az, hogy 1633–1637 és 1646–1651 között nincs róla kártételi lista. A másik két, komolyan ingadozó adatokat mutató vár Pölöske és Szentgrót. Kettejük esete valószínűleg összefügg. A szentgróti kártételek átlaga 1636–1637-ben ugrott meg, tehát ebben a két évben a törökök egy vagy több komolyabb kárt okozott rajtaütést is szervezettek ellené. Pölöske átlaga 1633–1636 között a legmagasabb, ebben az esetben tehát valószínű, hogy a törökök több végvárra is lecsaptak, így Szentgrótra és Pölöskére is.

57. táblázat: A Batthyány- és az országos listák végvári kártételeiből számított átlagok összehasonlítása 5 kiemelt végvárban (Egerszeg, Pölöske, Egervár, Kiskomár, Szentgrót)

Várak	1630–1640 közötti éves átlag		1630–1641 közötti éves átlag		1633–1637 közötti éves átlag	1646–1651 közötti éves átlag	1627–1642 közötti éves átlag az országos összeírás alapján ³²³		
	Megölt és elhurcolt várbeli	Evitt állat	Megölt és elhurcolt várbeli	Evitt állat	Megölt és elhurcolt várbeli	Megölt és elhurcolt várbeli	Megölt és elhurcolt várbeli	Elvitt állat	Időpont
1. Egerszeg	7,3	6,2	7,8	5,75	5,2	7,6	8,3	6,2	1630–1640
2. Pölöske	3,3 + egy „ismeretlen”	három „ismeretlen”	12	14 ló	9,2	Nincs adat	4,3	1,5	1632–1640
3. Egervár	1,6	0,3 + két „ismeretlen” + 45 ft kár	2,3	1,5 ló	1,2	1,2	8,5	3,5	1637–1640
4. Kiskomár	3,1 + két „ismeretlen”	37,5	19,5	158,4 + 9 méhkas (12 év alatt)	Nincs adat	Nincs adat	19,2	173	1632–1640
5. Szentgrót	Nincs adat	Nincs adat	2	1,3	2,8	1,1	7	8	1636–1637

Összesített kártételek és rabváltság

A kártételi jegyzékekre általában véve jellemző – legyenek bár országos vagy birtokösszeírások –, hogy nincs mindegyikre érvényes szabvány. Ennek számos következménye van. Egyrészt az összeírások csak nagyjából hasonlítanak egymásra, de nem száz százalékosan összevethetőek. Tehát a kutató nem azt veti össze amit akar, hanem azt, amit tud. Másrészt gyakran csak egy-egy összeírásban fordul elő olyan adatsor, ami statisztikai feldolgozáshoz nem elég, de mindenképpen fontos figyelembe venni. Harmadrészt pedig számos listának van summajegyzéke,

ami összegzi az ott leírt adatokat, de ez az összeg nem egyezik a részadatokból számolt összeggel, ennek ellenére számításba veendő. Ezen három szempont alapján essék itt néhány szó az országos kártételi listák summajegyzékeiről és periférikusabb adatairól.

Összevetve az 1625–1627 közti károkat a hozzá tartozó egykorú összegzéssel, summajegyzékkel (ld. az 51–52. táblázatokat) látható, hogy a nagyobb károk értékei körülbelül egybevágnak. Faluhódoltatás 43, summában 45, házégetés 488 mindkét részben. Ugyanakkor faluégetés 12, a summában 102, elvitt állat 15 649 az összeírás alapján, a summában 152 015. Ezek már tizedesjegybeli eltérések, amiknek az oka elírás lehet. A forintban kifejezett károkat a summa nem adja meg, saját számítás alapján ez irracionálisan magasnak tűnő összeg: 664 924 ft.

Az 1627–1642 közötti összeírás összevetése még nagyobb eltéréseket mutat: 377 falu hódolt, az összeíráshoz tartozó egykorú összesítés (summajegyzék, ld. az 52. táblázatot) szerint 326. 3691 embert vittek el, ugyanezen csatolt summában 4502 szerepel, 901 embert öltek meg, a summa alapján 1194-et. Az adófizetés összege 16 év alatt 110 179,5 ft, summában évenkénti átlag 35 136 ft szerepel, rabváltság 49 647,5 ft, míg az egykorú összesítésben 238 975,5 ft. Megnézve ezeket a számadatokat, valamint tudva azt, hogy az 1625–1627 közötti időszakban vélhetőleg komolyabb károkat tettek a törökök, mint 1627–1642 között (ld. az 50–52. táblázatokat), az elöljáróban „irracionálisan magasnak” minősített 664 924 ft-os összkár már sokkal racionálisabbnak tűnik.

Az országos igényű kártételi listákhoz tartozó egykorú summajegyzékeket figyelembe véve (a megyékre bontott adatokból is hasonló számadat következik) 1625–1642 között országszerte 371 falu hódolt meg (52. és 54. táblázatok összesítve), valamint komoly pénzösszeget, 238 975,5 ft-ot kellett költeni a magyar falusiak és várbeliek kiváltására, azaz visszavásárlására. Ez az összeg is alátámasztja a Hegyi Klára által már említett jelenséget, hogy a falusiak akár többszöri elrablása és a váltságdíj kizsárolása jól jövedelmező keresetkiegészítés volt a török szpáhik számára.³²⁴ Általában véve elmondható, hogy a különböző kártételi listákban az elrabolt emberek számához képest csak szórványosan van adat a (pénzen) kiváltottakról. Ezen fragmentumok alapján átlag 100 ft köré, de inkább alá tehető egy elrabolt falusi váltságdíja. Egy 1676-os Szabolcs megyei panaszlista alapján szintén a 100 ft körüli érték tűnik reálisnak.³²⁵ Egyéb adatok tovább erősítik ezt a körülbelüli összeget. Ha a török fogságba esett katolikus misszionáriusok körében nézzünk szét, az alábbi esetek kapcsán a következő eredményre jutunk: 1644-ben a Temesközben három ferences szerzetes 160 talléron lett szabad, 1650 körül ugyanitt két ferences váltságdíja 180 tallért, Matteo Benlich missziós püspöké pedig 1654-ben 400 tallért tett ki. Általában 80–400 tallér között mozgott az árfolyam, de a fizetőképességtől függően lehetett ennél több is.³²⁶

ANALÓGIA ÉS HIÁNPÓTLÁS: AZ 1610-ES ÉS AZ 1660-AS ÉVEK BARS MEGYÉBEN

A kártételek szempontjából a Nyugat-Dunántúlon az 1606 körüli időszak és az 1660 utáni periódus viszonylag kevésbé ismert. Azonban rendelkezésre állnak párhuzamos példák; Bars megyében³²⁷ ugyanis részletesen is vizsgálható a hódoltsági peremvidék terjeszkedése az 1610-es években, illetve van egy rövid kárösszeírás 1668-ból is. Feltehetőleg a királyi Magyarország nyugati felében ugyanilyen folyamatok mentek végbe ezekben az időszakokban. Az összehasonlítás és ellenőrzés kedvéért érdemes figyelembe venni – mégha röviden is – ezt az északi területet.

„A zsitvatoroki béke első megerősítésére [...] 1615–1616-ban Bécsben került sor, amikor ugyanis [...] az oszmánok [...] elismerték az 1593–1594-ben felszabadult Nógrád környéki várak, majd az 1595-ben visszaszerzett Esztergom környéki falvak visszatérését a királyi Magyarországhoz, mégis ennek a 158 magyar településnek a visszahódolását követelték olyan vehemens módon, hogy II. Mátyás megbízottjai kénytelenek voltak 60, név szerint meghatározott helységet átengedni.”³²⁸ Ezen jogi alkudozások következménye a levéltári forrásokra nézve az volt, hogy Bars megyében 1615-ben három faluösszeírás készült.³²⁹

Egyrészt lejegyezték azokat a Bars megyei falvakat, amelyek a 16. században meghódoltak a törököknek, de a tizenötéves háború magyar sikereikor, 1593–1595 között megtagadták az adófizetést, majd a törökök újra behódoltatták őket 1613-ban, tehát hivatalos békeidőszakban. Török szempontból azonban nem újrahódoltatásról van szó: a hivatalos ideológia szerint ami egyszer török megszállás alá esett, arra vonatkozóan folyamatos jogigénnyel bírt az Oszmán Birodalom. Ebből a szemszögből visszavették azt, ami egyszer az övék volt, a kard jogán. Ez az összeírás a legtöbb esetben tartalmazza az újrahódoltatott falvak 1613-as, majd 1614-es és 1615-ös summáját, továbbá azt, hogy miért hódoltak be újra, milyen eszközökkel, kártételekkel, fenyegetésekkel kényszerítették rá őket erre a török szpáhik: „Az mely falvakat, várasakat, fenyegetésekkel, égetéssel, dúlással, fegyverrel, tűzzel, faluk és várasok égetésével az töröknek való behódolásra, szolgálatra Esztergom várából és Párkánból az zsitvatoroki való tractátus után behódoltattanak az törökök in anno 1613–1614.”³³⁰

58. táblázat: A Bars megyei újrahódolt falvak és az őket ért károk

Falu neve	Török károkozás	Anyagi kár forintban ³³¹
1. Besenyő (Besenyő)	ismeretlen	ismeretlen
2. Lóth (Lót)	„marhájokat négy ízben hajtották el”, 32 elvitt ökör	52 ft
3. Hul (Hull)	120 elvitt marha	116 marhát 464 ft-ért visszaváltottak

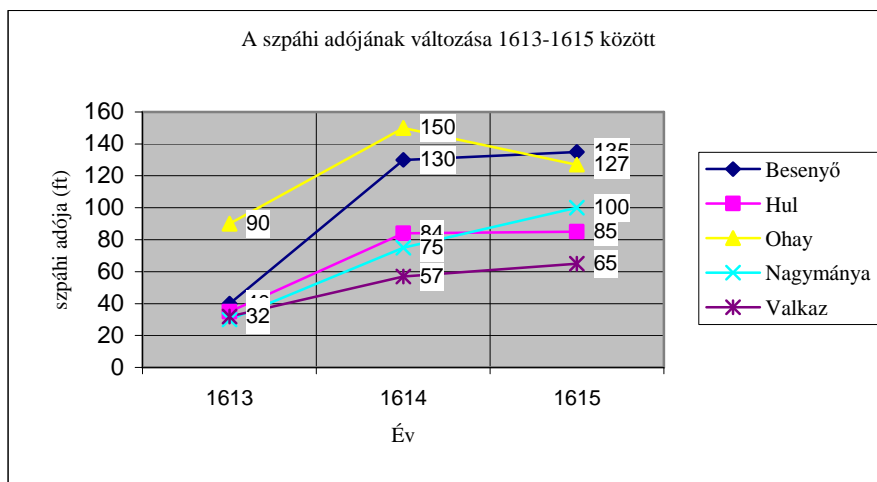
4. Ohaj (Ohaj)	1 megölt falusi, 1 elhurcolt gyermek, 3 elvitt ló, 37 ökör	800 ft , a gyermeket 12 ft-ért váltották vissza
5. Nagymánya (Nagymánya)	„nagy félelem” miatt hódoltak	ismeretlen
6. Valkaz (Valkász)	ismeretlen	ismeretlen
7. Lök (Lök)	1 megölt falusi, 11 elvitt ló, 4 ökör	ismeretlen
8. Pozba (Pozba)	1 elhurcolt gyermek, 106 elvitt marha	800 ft, gyermeket 7 ft-ért váltották vissza, 16 marhát 64 ft-ért váltottak vissza
9. Nagykálna (Nagykálna)	250 elvitt ló, ökör, tehén	2000 ft
10. Eny (Ény)	„embert vágtanak le, ökör és tehén nemű marhájokat elvittek numero 89”	1000 ft, 16 marhát 172 ft-ért visszaváltottak
11. Kiskálna (Kiskálna)	„sok fenyegetés és félelem után kéntelenek voltak Esztergomban behódolni”	ismeretlen
12. Kisgyöröd (Kisgyöröd)	„az sok félelem és rettegés miatt”	ismeretlen
13. Nagygyöröd (Nagygyöröd)	„nagy félelem miatt”	ismeretlen
14. Beleg (Belleg)	elvitt lovak	100 ft, 1 lovat 14 ft-ért váltottak vissza
15. Nagyszence (Nagyszecse)	5 elhurcolt falusi	500 ft, 1 embert 12 ft-ért váltottak vissza
16. Fös (Füss)	35 elvitt marha	20 ft, 33 marhát váltottak vissza 110 ft-ért
17. Rendve (Rendve)	17 elvitt ökör	200 ft
18. Setétkút (Setétkút)	86 elvitt marha	1000 ft, 3 marhát visszaváltottak 26 ft-ért
19. Besse (Besenyő?)	28 elvitt ló	200 ft
20. Kisszécse (Kisszsecse)	„látták az faluknak égetését, rablását, dúlását”	ismeretlen
21. Újbars (Bars?)	2 megölt falusi	ismeretlen
22. Marosfalva (Marosfalva)	„látván hogy az falukat égetik, dúlják, rabolják [...] be kellett Esztergomban hódolniuk”	ismeretlen
23. Ludány (Ludány)	„falujukat megégették”, 44 házat égettek fel, állataikat elvitték, 1 falusit megöltek, fiát elvitték	2055 ft
24. Léva (Léva)	137 elvitt ló, marha	90 marhát 378 ft-ért váltottak vissza
25. Felsőpél (Pél?)	1 elhurcolt falusi	ismeretlen

Ezen falvak tehát 1613-ra nem bírták tovább a gyakori rajtaütéseket, rablásokat és „megsommáltak” török földesurukkal, azaz megegyeztek a szpáhinak és a török szultánnak („császár adaja”) fizetendő adó összegében. Erre az adóra jellemző, hogy tartalmazott egy adott pénzüsszeget, illetve terménybéli szolgáltatásokat, legjellemzőbben búzát, zabot, lisztet és mézet. Általánosan igaz, hogy a szpáhinak fizetett pénzüsszeg jelentősen nagyobb, körülbelül négy-öttszöröse, néha tízszerese volt a császár adójának. Ráadásul ez a pénzüsszeg folyamatosan emelkedett. Ennek megfelelően a terményszolgáltatások szintén nőttek, sőt bővültek is. Gyakran tűnt fel szolgáltatásként a szekér, azaz szekerezési kötelezettség. Azonban itt sajátos lehetőséget nyújt az, hogy a falvak 1613-ban kialakított summáját megemelték 1614-ben és 1615-ben, és ezt a nádor össze is íratta. Az eddigi forrásoktól eltérően itt három éven át történt folyamatos és

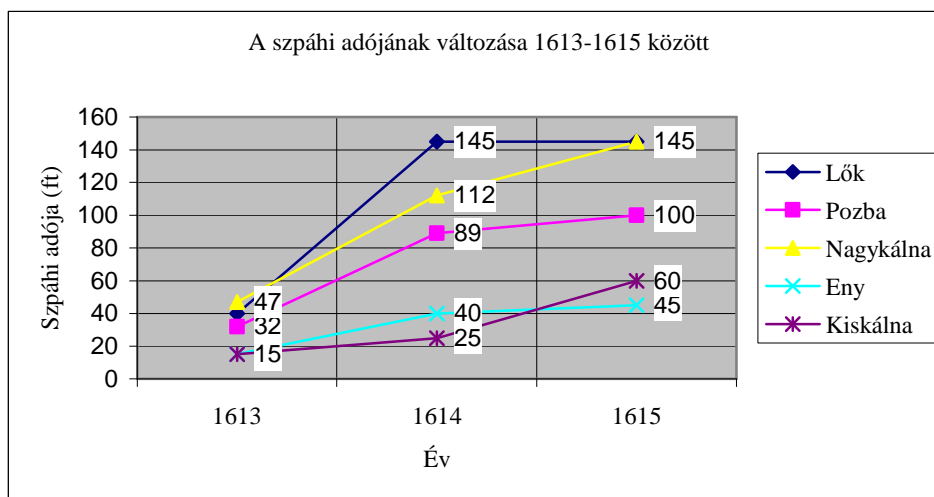
fokozatos summaemelést lehet nyomon követni. Más források alapján eddig hozzávetőleg 20 évi emelkedéséről állt rendelkezésre adatpár (a kezdeti és a felemelt summa összege).

Hogyan emelkedtek tehát az adóösszegek az újra meghódolt 20 faluban 1613–1615 között, azaz „röpke” három év alatt? 5 falu esetében (Lóth, Kisgyőröd, Rendve, Kisszécse, Léva) nem volt meg minden adat a grafikonok összeállításához. Ennek oka az összeírás hiányossága, illetve Léva esetében sokkal súlyosabb helyzet: „Mostan az falu pusztta, mert keménységét nem győzik el az iszpajának.”

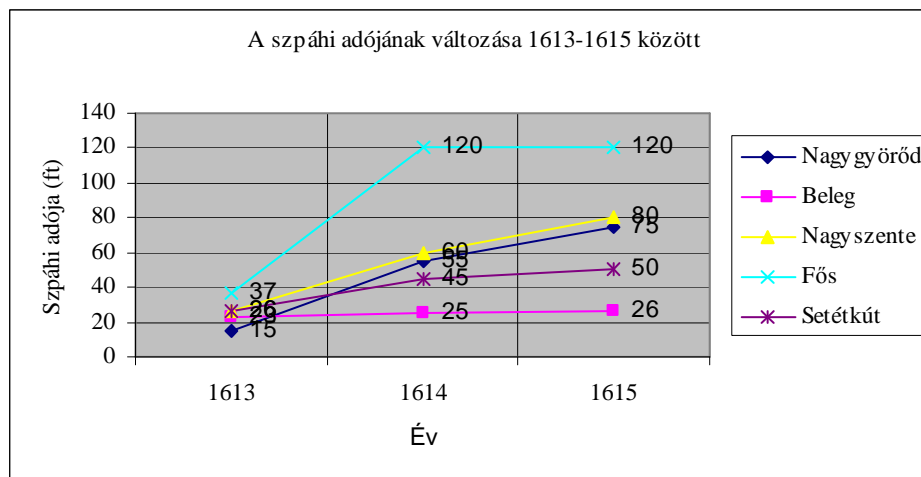
22. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése I.

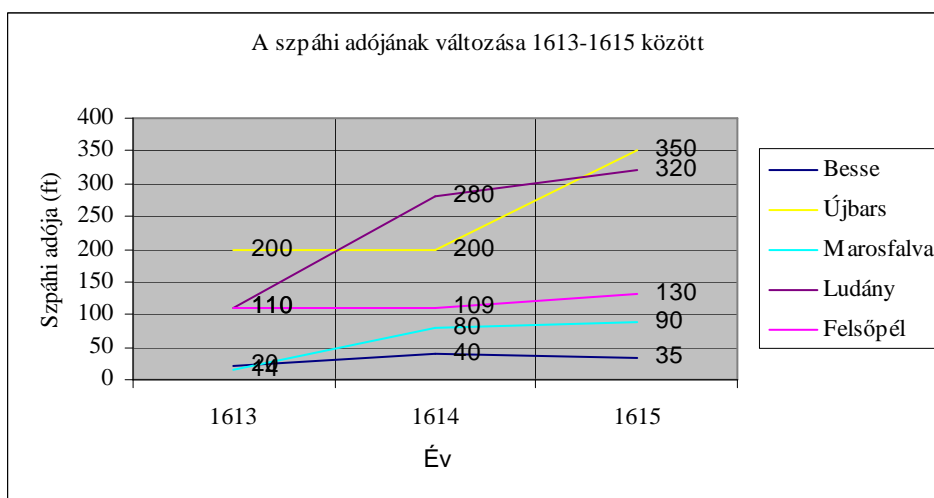
23. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése II.

24. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése III.

25. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése IV.

A fent említett falvakban nemcsak a török földesúrnak fizetett adó, illetve azok emelkedése, hanem a szultánnak fizetett adó összege is ismert.

59. táblázat: A 25 falu szultánnak pénzben fizetett adója 1613-ban

Falu	„Császár adaja” (ft)
1. Besenyő (Besenyő)	18
2. Lóth (Lót)	16
3. Hul (Hull)	5
4. Ohaj (Ohaj)	9
5. Nagymánya (Nagymánya)	18

6. Valkaz (Valkász)	9
7. Lök (Lök)	12
8. Pozba (Pozba)	5
9. Nagykálna (Nagykálna)	36
10. Eny (Ény)	5
11. Kiskálna (Kiskálna)	9
12. Kisgyőröd (Kisgyőröd)	5
13. Nagygyőröd (Nagygyőröd)	9
14. Beleg (Belleg)	6
15. Nagyszence (Nagyszecse)	11
16. Fös (Füss)	15
17. Rendve (Rendve)	13
18. Setétkút (Setétkút)	3
19. Besse (Besenyő?)	8
20. Kisszécse (Kisszecse)	14
21. Újbars (Bars?)	43
22. Marosfalva (Marosfalva)	17
23. Ludány (Ludány)	32
24. Léva (Léva)	23
25. Felsőpél (Pél?)	ismeretlen

Összevetve ezeket a számokat a grafikonokon ábrázolt, szpáhinak fizetett adóösszegekkel, látható a sokat emlegetett török földesúri rablógazdálkodás. Ennek sajátossága, hogy a szpáhi a szultánnak fizetendő adó legalább kettő, gyakran ötszörösét szedték be saját maguknak. Ráadásul a földesúri adót folyamatosan, ez esetben már három év alatt is emelték, míg a szultánit általában nem. A grafikonokon az is látszik, hogy egyetlen esetben nem növeltek adót: amikor előtte már jól felemelték ezt az összeget, és a következő évben már nem bírtak többet kipréselni a falusiakból. (Ld. Hul, Lök, Fös, Újbars falvak esetét.)

Összeírták azokat a falvakat is, amelyek megtagadták a hódolást, és az összeírás időpontjáig (1615) nem is hódoltak. Véletlen egybeesésként pontosan hatvan olyan falut jegyeztek be Bars megyében, amelyek az „1593 esztendőben az fejevári első harckor az hódolástól megszabadultanak volt. Még Nógrád megvételének előtte és még most sem szolgálnak az pogányságnak ezek az faluk.”³³²

Továbbá rögzítették a hódolt falvak régiójának határát. 36 falut jegyeztek fel, amelyek „vonala alatt” már hódolt falvak találhatóak, és amelyek már a zsitvatoroki béke előtt hódoltak, vagy a tizenöt éves háború harcai alatt megtagadták, majd újra felvették a terheket még az 1606-os béke előtt.³³³ Emellett 14 olyan falut is említenek, „Az mely faluk puszták török birtoka alatt”.³³⁴

A károk jellege, a summaemelés mértéke, továbbá a szpáhinak és a szultánnak fizetett adó aránya teljesen megfelel a nyugat-dunántúli adatoknak, így feltehető, hogy az 1610 körüli években

itt ugyanaz a tendencia érvényesült, mint a későbbiekben, illetve a hasonló időszakban Észak-Magyarországon.

Ami az 1660-as éveket illeti, akárcsak a Batthyány-család birtokainál, itt is kevés adat van a török kártételekről. Bár csak ez a két szórvány adatszoport áll rendelkezésre, azok jellege alapján – a jelen ismereteim szerint – feltételezhető, hogy az 1660-as években már jelentősen kevesebb kártétel történt. (De az sem kizárt, hogy az eltelt idő alatt az ide vonatkozó források megsemmisültek.) Mindössze Bars megye zsarnócai kerületéről maradt meg egy tanúvallatási jegyzőkönyv a török kártételekről 1668-ból.³³⁵ Ezek alapján 1666–1668 között 14 embert raboltak el, akik között 1 felnőtt, 3 legény, 2 leány és 8 gyermek volt. A rablások mellett a szokásos tevékenységet folytatták a törökök: falvak summáját verték feljebb, illetve fenyegető levelekkel készítették behódolásra a településeket.

AZ NEGYEDIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI

- 309 Ez a fejezet Salamon F.: Magyarország a török ... i. m. forráskiadása alapján készült. A benne szereplő helyneveket modernizáltam, a mai elterjedt alakoknak megfelelően.
- 310 Salamon F.: Magyarország a török ... i. m. 455–463.
- 311 Búza, zab, széna, liszt, árpa, lencse, borsó általában sarlai szapuval, néha más szapuval, de az összeírásból kiderül, hogy az összeírók nem törődtek vele, csak körülbelüli számokat adtak meg.
- 312 Öreg kila.
- 313 Somodi kila.
- 314 Somodi kila.
- 315 Salamon F.: Magyarország a török ... i. m. 463–466.
- 316 Döbbenetesen magas pénzösszeg a kor viszonyai között, nem tartom hihetőnek.
- 317 Uo. 463–466.
- 318 Uo.
- 319 Uo.
- 320 Ellenőrző adat.
- 321 Bár rabokról van szó, a végösszegbe és az átlagba is beleszámítottam.
- 322 Fényes E: Magyarország geographiai ... i. m. 215. Ld. A CSERNECSÉGI KÁROK c. rész.
- 323 A lista nem azonos időpontokból közöl adatot, vö. az 53. táblázattal.
- 324 Hegyi Klára: Török berendezkedés ... i. m. 59.
- 325 Uo.
- 326 Tóth István György: Katolikus misszionáriusok mint török foglyok a 17. századi hódolt Magyarországon. Keletkutatás 1996. ősz–2002. tavasz. 171. A tallért ft-ra kb. 1,6-szoros szorzóval lehet váltani. (Buza János: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században Történelmi Szemle 1977. 78.)
- 327 Az ebben a részben szereplő helységneveket a betűhív alak mögött zárójelben Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. alapján adtam meg. A bizonytalanságot „?”-el, az azonosítatlanságot (*)-gal jelöltem.
- 328 J. Újváry Zs.: „Csak az nevét ... i. m. 16. A 60 falu ügyéről részletesebben vö. Hegyi K: Török berendezkedés ... i. m. 1995. 51–57. és Illik Péter: A Bars megyei hódoltsági peremvidék és „hódoltsági alkudozások” a 17. század elején, avagy a hatvan falu ügye. (Megjelenés előtt.)
- 329 MOL Magyar Kamara Archivuma E 196 Archivum Familiae Thurzó 4 cs. 23–51. pag. Készült még két összeírás 1624-ben (Merényi Lajos: Adatok a hódoltság adózása történetéhez. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1903. 18–32. Az eredetije MOL Miklós nádor iratai, P 123/6 cs. (Filmtár, 4686. doboz, számozatlan) és 1634-ben (Szerémi: Emlékek Barsvármegye hajdanából. Bp., Athaeneum, 1892. 126–143.) Mivel ez az időszak viszonylag ismert a Nyugat-Dunántúlon, ezért ezeket az összeírásokat itt nem tartottam szükségesnek elemezni. Ugyanezen okból, bár figyelembe vettem a kutatás során, de nem elemeztem itt a Borsod megyei kártételeket sem. (Kazinczy Gábor: Adalékok a török-magyar kori beltörténethez. Hivatalos nyomozások a török adó és hódítások körül Borsodban a XVII. század I. felében. Történelmi Tár 1858. 101–167.)

330 MOL Magyar Kamara Archívuma E 196 Archivum Familiae Thurzó 4 cs. 23. pag.

331 Ebbe minden kárt, rablást beszámítottak, nemcsak az elvitt állatok értékét. Például a „ruhájukat és portékájukat eldúlták”.

332 MOL Magyar Kamara Archívuma E 196 Archivum Familiae Thurzó 4 cs. 23–33. pag. Az összeírás sorrendjében ezek a következők: Verebély (Verebély), Getőcs (Gesztőcz, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Kisszelecsen (Kisszelecsény), Hecse (Hecse), Bőhöly (*), Mellék (Mellek), Aha (Aha), Kelecsen (Kelecsény), Solymos (Solymos), Bars (Bars), Németi (Németi), Podlosan (Podluzsány), Tóthkeszi (Keszi?), Keresztúr (Keresztúr), Mohi (Mohi), Nagykoszmoly (Nagykoszmály), Perlép (Perlep), Vakócs (Valkóc), Kisvakócs (Kisvalkóc), Tóthújfalú (Tótfalu), Csarád (Csárad), Császár (Vélhetőleg Császár, a mostani Esztergom megyében, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Kovácsi (Kovácsi), Kiskoszmoly (Kiskoszmály), Nived (Néved), Szelepcsény (Szelepcsény), Kolmács (*), Peszér (Peszér), Veresvár (Veresvár), Csekőszőlős (Csejkő?), Malonya (Malonya), Knézics (Kenezsic), Magulincsa (*), Csiffár (Csiffár), Keld (*), Iveska (*), Kispáty (Kis-Páty, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Ledecs (Ledec), Sikova (*), Lócs (Lóc), Cseikő (Csejkő), Nemecsen (Nemcsény), Nagyvezekény (Nagyvezekény), Rohoznicza (Rohozsnica), Kisvezekény (Kisvezekény), Újfalú (Újfalú), Hicer (Hizér), Feketekelecsény (Feketeszelepcsény?), Nagymarót (Nagymarót), Nagysári (Nagysári), Kissári (Kissári), Saina (*), Mankócs (Mankóc), Kishörcevény (Kisherestyén), Nagyhörcevény (Nagyherestyén), Völcsics (*), Szentmárton (Szentmárton), Ibedecs (*), Kisbélád (Kisbélád), Nagyszelcsény (Nagyszelezsény).

333 MOL Magyar Kamara Archívuma E 196 Archivum Familiae Thurzó 4 cs. 34–51. pag. Az összeírás sorrendjében ezek a következők: Alsópél (Bolyárpél), Kisendréd (Kisendréd), Pereszlek (*), Lekér (Lekér), Garamoroszi (*), Bajka (Bajka), Zemlyér (Zemlyér), Szentgyörgy (Szentgyörgy), Fakóvezekény (Fakó-Vezekény, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Cseke (Cseke), Nagysarló (Nagysáró), Kissarló (Kissáró), Hölvényi (Hölvény), Zelics (Zselic), Garamvezekény (Garan-Vezekény Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Nagysajó (Nagysalló), Nagytőre (Nagytüre), Csuda (Csata?), Ago (Agó, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Malus (Málás, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Szodó (Szódó), Leánd (*), Garammikola (Garan-Mikola, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Csény (*), Damazd (Damás), Baracska (Baracska), Nagyendréd (Nagyendréd), Nagyod (Nagyod), Kissáró (Kissáró), Alsóvezele (Alsó-Vezele, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Felsővezele (Felső-Vezele, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Alsóvárad (Alsóvárad), Nagyszécse (Nagyszecse), Óvár (Olvár), Kistőre (Kis-Türe, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.), Deír (*), Arma (Árma, Fényes E.: Magyarország geographiai ... i.m. alapján.).

334 MOL Magyar Kamara Archívuma E 196 Archivum Familiae Thurzó 4 cs. 51. pag. Az összeíró azért odaírta: „Én ezeknek felit sem tudom az puszta faluknak. De az polgárok referálják, hogy azok az puszta faluhelyek”.

335 Szerémi: Emlékek Barsvármegye ... i. m. 195–196.

ÖTÖDIK RÉSZ: ÖSSZEFOGLALÁS

BÉKÉBEN PUSZTUL AZ ORSZÁG

A nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidék történetéről, mint az látható, összességében viszonylag nagy mennyiségű forrás áll rendelkezésre a 17. század első feléből. Családi levéltárakban található birtokösszeírások, kártételi listák, urbáriumok, bírói, falusi levelek, továbbá megyei és országos összeírások. Ezek összefoglalásakor azonban egy egyedi, két példával is illusztrálható jelenség látható. Egyrészt az adatok jellege arra emlékeztet, mintha egy sötét szobában nagyon sok gyufával egy-egy pillanatra fényt gyújtánánk: azaz sok részletet meg lehet így tudni, de a legegyszerűbb kérdésre, hogy mekkora is a szoba valójában, nem kapunk pontos választ, maximum „érzéseket”. Pontosabban szólva – a jelen esetet tekintve – adatokkal alátámasztott becsléseket tudunk adni. Ennek a jelenségnek a fő oka az, hogy bizonyos területekről, adott időpontokban rengeteg adat áll rendelkezésre, míg mellettük számos „vakfolt” akad.

Másrészt annyira sokfélék még az azonos „műfajú” források is, azaz a kártételi jegyzékek, hogy feldolgozásuk helyenként arra emlékeztet, mintha a szénát a szalmával kellene összehasonlítani. Példának okáért némelyik irat feltünteti a megrabolt falvak házátszámaikat vagy megemlíti a rabságból visszaváltott falusiakat, míg mások esetleg dátummal jelzik a meghódolás dátumát, illetve a falvak summájának változásait. Megint más összeírások viszont például csak az elraboltakat tüntetik fel név szerint.

A források már többször felemlített problémáit tetézi a kapott eredmények szélsőséges értékelése is. Például a Habsburg–magyar ellentétet kidomborítva a többször említett Takáts Sándor műveiben idealizáltan rajzolta meg a magyar–török viszonyt, míg Acsády Ignác a magyar jobbágyság sorsát kiemelve az ország teljes török általi pusztulását és nyomorát, illetve a törökök megnyomorító pusztítását vázolta fel. Ráadásul napjaink történetírásában jelentkezik egy, a modern kozmopolitizmus és tolerancia jegyében született nézőpont, amely a török-magyar kulturális kapcsolatokat helyezve előtérbe szinte mellőzi a török kártételeket, vagy legalábbis azok jelentőségét. Így feltétlenül ki kell emelni azt a tényt, hogy az 1606–1683 közötti korszak nem egész másfél évtől (1663–1664) eltekintve az Oszmán Birodalom és a Magyar Királyság (helyesebben a Habsburg Birodalom) közti hivatalos béke időszaka volt. Ami alatt a törökök lassan, ámde módszeresen és folyamatosan pusztították a Magyar Királyságot és népét. Ugyanakkor ezt a tényt meg kell próbálni inkább reálpolitikai, semmint morális szempontból tekinteni.

Ezen túlmenően a legtöbb egyedinek tartott magyar jelenség a 16–17. század történetében nem is egyedi: „*A határvidék másik sajátos vonása a condominium, azaz a korábbi hatalmi elit és az oszmán hatóságok hosszabb-rövidebb ideig tartó közös uralma, osztozkodása a hatalmon, amely*

régióként és korszakonként jelentős különbségeket mutatva ugyan, de kiterjedhetett a közigazgatás, a jogszolgáltatás és az adóztatás területeire. Jóllehet az oszmánok kezdetben hallani sem akartak a magyar rendek oszmán területeken folytatott adóztatásáról és jogszolgáltatásáról, a katonai egyensúlyhelyzet és főként a magyar végvári katonaság fegyverei végül is mindkettőt kikényszerítették és mindennapos gyakorlattá tették. Mindez azonban hosszabb-rövidebb ideig kialakult azokon a területeken is, amelyeket az oszmánok nem tudtak teljes egészében meghódítani és betagolni birodalmuk törzsterületei közé, és ahol a korábbi elit meg tudta őrizni pozícióit és fegyveres erejét, miként arra a Balkánról, a kelet-anatóliai vagy az arab területekről is számos példát lehet említeni.”³³⁶

Ugyanígy a végvárrendszerek erősítése, illetve a körülöttük folytatott állandó apróbb csaták, portyák jelensége ugyancsak megtalálható Magyarországon kívül máshol is a 16–17. században: *„Észak-Afrikában a védelmi probléma világosabban körvonalazódik, mint egyebütt. [...] A presidiók, parti erődök láncja csak vékony vonal ugyan, de szorosan kapcsolódik azoknak a kultúráknak a történetéhez, amelyeket elválaszt. Ezért is tudunk annyi mindent az erődrendszerek egészéről és részleteiről. [...] Valójában azonban 1560 és 1570 között türelmes kitartással, nem látványos, de hosszú távon hatékony politikát követve megerősítették és továbbfejlesztették valamennyi erődöt. [...] A parti erődök őrzése 1564–1568 között mintegy 2500 embert (2850) köt le állandó helyőrségenként és 2700 embert rendkívüli állományként. [...] Az erődök élete nyomorúságos lehetett. [...] A katonák egész évben éheznek. [...] Minden erőd főkapitányának hitbizománya, Melilla a Medina-Sidoniáké, Orán pedig az Alcaudete családé. [...] Az erődök gazdáinak pedig egyetlen játéka akad, a jól kiszámított portya, amely egyszerre sport és ipar, de, ismerjük el, szükségesség is: az erőd környékén csendőri szolgálatot kell végezni, emezeket szét kell szórni, amazokat meg kell védeni, zálogot kell begyűjteni, információkat kell szerezni, élelmiszert kell zsákmányolni. [...] Ugyanakkor a törökök a perzsákkal szemben limest építettek ki.”³³⁷*

Önmagában mint jelenség nem, de körülményeiben mindenképpen egyedi a magyar hódoltsági peremvidék és az ott folyó őrlő küzdelem, amely legalább másfélszáz évig tartott. A szerző nem tud arról, hogy ilyen volumenű és részletes adathalmaz bárhol máshol Európában rendelkezésre állna hasonló katonai- és élethelyzetről.

Hogyan működött tehát ez a peremvidéki rendszer a Magyar Királyságban a Nyugat-Dunántúlon, illetve Észak-Magyarországon? Milyen jellegzetességeket mutat?

Már a sokszor említett problémákból és a felvetett kérdésekből is következik, hogy a hódoltsági peremvidék sokkal inkább leírható, jelenségei lejegyezhetők, az ott történt károk

összegezhető, semmint magyarázható. Így sok kisebb–nagyobb mozzanatból áll össze a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidék mozaikszerű jellemrajza.

Az eddig felhalmozott adatokat kiegészítve, a mozaikot tovább bővítve és egyben összegezve, a következők történtek a legjobban dokumentált időszakban, 1627–1642 között a nádor szemszögéből és a nádori iratok tükrében.

Esterházy Miklós (1582–1645) nádorhoz számos jegyzék futott be a királyi Magyarország megyéitől és földbirtokosaitól, aki ezeket levél formában továbbította a törökök felé. Főképpen a két szőnyi béke idején, amikor már a magyarok és a törökök is rendszeresen írtak a másik félnek, felröva, hogy ki, hogyan sértette meg az elvben fennálló békét. Így a budai pasa és a magyar nádor közt élénk levelezés folyt, amelyben a sérelmek felemlítése mellett a békeszegők megbüntetését követelték. 1629-ben például a Heves megyei (hódoltsági) bírák küldték meg panaszukat a nádornak. Tizenhárom falu³³⁸ törököknek fizetett summája, illetve azok emelése szerepel itt. A számos szolgáltatás között a fa és széna beszolgáltatása állandóan szerepelt, jellemzően az idők folyamán átlag megkétszereződött mennyiségben. Ez megfelelt a nyugat-dunántúli summaemelkedési tendenciáknak.

Érdekes panasz, hogy a török *„Házat épített velünk és eladja, ismeg mást csináltat.”*³³⁹ *„Ezen kívül penig a ki legnehezebb most, egyik ez, hogy mikor császár mivét kell mivelnünk, nem levél által, hanem 40 avagy 50 lovas és gyalog rászáll egy falura, a többit oda hódoltatja, ételt, italt, abrakot kívánván mind haza, mind ott. Szidalmakat, vereségeket, elszenvedhetetlenül cselekednek rajtunk. Ha lovát elvonszák avagy megölik a töröknek, minekiünk kell érette bujdosnunk, fizetniünk és halált szenvedniünk. – Másik az, hogy esztendő által elúntuk a sok számtalan ízben volt pasa- és vajda-ajándékot adni. Ki miatt [...] kénytelenek leszünk lakóhelyünkül idegen helyt választani és keresni magunknak.”*³⁴⁰

Ugyanezek a jelenségek természetesen a nyugat-dunántúli hódoltsági peremvidéken is mindennaposak voltak; a törökök rendszeresen hurcolták rabságba a falusiakat az idénymunkák idején. A falu megpróbálta kiváltani őket, de erről kevés adat áll rendelkezésre. 1631-ben a Bars, Hont és Nógrád megyeiek (zömében katonák)³⁴¹ panaszait küldték meg a nádornak.³⁴² Összesen 18 embert öltek meg, 52 főt raboltak el, továbbá 27 lovat loptak, illetve raboltak el a katonáktól.³⁴³ Egy év alatt három megyére vonatkozóan nem tűnnek komolynak ezek a számok. Ám az összesített kártételeket nézve az országos összeírások alapján Gömör vármegyéből 302 embert, Hont és Nógrád vármegyéből 391 embert vittek el. Ezeket a számokat átlagolva évi 23, illetve 24 fő jön ki. Tehát az átlaghoz képest 1630-ban több mint kétszeres kárt okoztak a törökök az elhurcoltak számát tekintve. Ugyanez igaz a megöltekre vonatkozóan is.

Ez az eset sem pusztán játék a számokkal, Észak-Magyarországon is jól megvilágítja a hódoltsági peremvidék lényegét. Elvittek 52 embert három megyéből – ez nem tűnik nagy számnak. Elhurcoltak 1084 főt három megyéből 13 év alatt: még ez sem tűnik olyan soknak. Ám ehhez a számhoz hozzáadva a többi területet (összesen 12 vármegye és a Csernecség), máris elértük a 4500 főt! (Vö. az 53. táblázattal.) Mindehhez hozzávéve az emberöléseket és az egyéb, anyagi természetű károkat, máris riasztó számok tűnnek elő. Ebben látható a hódoltsági peremvidék lényege: a törökök lassan, ám biztosan tartották nyomás alatt a határokon túli magyarokat, súlyos veszteségeket okozva, felőrölve a népességet.

Ugyanez látható 1631-ben Bars, Hont, Nyitra és Nógrád megyékben. Ezekről a területekről 28 halottat, 12 elraboltat, ismeretlen számú megöltet, illetve elraboltat, továbbá 61+ismeretlen számú ehajtott marhát jegyezték fel.³⁴⁴ 1639. december 1-jén Esterházy Miklós nádor óvást nyújtott be a „*török békeszegései*” ellen, amelyben 22 pontban foglalta össze a magyarok sérelmeit. Eszerint 1639-ben 2 embert öltek meg és 463 embert hurcoltak el Bars, Nógrád, Gömör, Hont, Vas, Zala és Veszprém megyékben.³⁴⁵ A sérelmek felemlítése mellett a nádor erélyesen követelte a budai pasától, hogy „*Ezen kívül szabadítsa fel Nagyságod azokat a falukat is a hódoltatástól, a melyeket a békeség ellen behódoltottanak tűzzel, vassal, rablással, s parancsolja meg, hogy a tovább való holdolástól szünjenek meg az alatta valói.*”³⁴⁶ Természetesen a törökök folyamatosan, különösen az 1620-as és 1640-es években hódoltattak falvakat, mint az láthattuk a Nyugat-Dunántúlon is. Maradt fenn a nádor iratai között olyan kárjegyzék is, amely a Batthyányak birtokait, a Csernecséget, a Kanizsa ellen vetett, illetve a bányavárosokat őrző várakat ért károkat írta össze.³⁴⁷ Eszerint 1637–1639 között 377 embert vágtak le, 611-et vittek el, 274-et pedig elhurcoltak, illetve legyilkoltak a törökök. Mindemellett még elhajtottak 1263 állatot.

Bár a kártételek feldolgozása során következetesen a magyar szempontokat érvényesítettem, a követelések és panaszok felemlítésénél gyakran felmerül a „Halgattassék meg a másik fél!” igénye is. Amit legalább az összegzésben illendő megemlíteni – hiszen ez is része a hódoltsági peremvidéki és a róla folyó historiográfiai „huzavonának”. A török kártételeket gyakran erkölcsi-etikai kérdésként kezelve felemlítik: a magyarok is hasonló károkat tettek a hódoltságban, török polgárokat és katonákat raboltak el, fosztottak ki, öltek meg etc. Ez valóban így is volt, s ezt természetesen a törökök szintén felhozták minden béketárgyalás előtt. Erre már maga Esterházy nádor és a magyar főurak is a következőt válaszolták: „*Török császár nem adhatóját [!] adta, mivel miénk ez a föld és ország, [ti] csak jövevének vattok benne.*” (Batthyány I. Ádám), „*[...] nekünk régi vitéz eleinktől is maradván az az örökség, hogy az nemzetségektől el ne idegenedjenek jövődöre is [...]*” (Esterházy Miklós).³⁴⁸ Sőt, Batthyány Ádám még meg is toldotta ezt az indoklást

a következővel: „... azért minket is ők tanítottak arra, az mit cselekedtünk, sőt ezután is, ha meg nem szűnnek, megmutatjuk mi is ... nekünk is meg kell fogunk fejeit mutatnunk.”³⁴⁹

Ugyanakkor ezen időszak és a határvidéki lét megértéséhez hozzátartozik a magyarok által okozott károk legalább korlátozott ismerete, amely még jobban kiemeli a háborús békeévek jellegét. 1626-ban Bács megyéből, Jankovács vára alól elraboltak 3 törököt, a pesti síkon megöltek 2–3 embert, marhát, öszvért, lovat hajtottak el a magyar vitézek.³⁵⁰ 1629-ben Babócsa és Berzence között elvittek 3 törököt, Lábadnál 1-et, a Balaton környékén megöltek 3-at.³⁵¹ 1630-ban Hatvan körül levágtak 30–40 törököt, állatokat hajtottak el Válról, Szentivánból, Mátéházáról, budai kereskedőket fosztottak ki, illetve 3 váci gázit és a siroki odabasit elrabolták.³⁵² 1631-ben Zsámbékon vágta le és hurcolta el török katonákat, valamint hajtottak el 30 lovat, marhát,³⁵³ továbbá Buda közeléből elhajtottak 2000 birkát, valamint Szolnok és Szeged körül is levágtak 4–4 embert.³⁵⁴ 1632-ben és 1634-ben Vitrovicánál, illetve Kanizsa környékén vittek el és vágta le törököket.³⁵⁵ 1639-ben Pest körül 20 törököt megkínóztak, Eger környékéről 7–8 embert és körülbelül 100 lovat elraboltak, Kanizsa körül 1 embert vittek el. 1641-ben a kanizsai vár összes juhát elhajtották.³⁵⁶

A legtöbb török panaszt 1644-ben küldték Esterházy Miklósnak. Kalocsáról lovakat és 80 embert vittek el, Koppányból, Hídvégről, Egerből és Zsámbékról összesen 23 embert raboltak el, Vitrovica körül 5–6 falut támadtak meg, a Csepel-szigetről 3 törököt vittek el, Jankovic faluban 1 törököt öltek meg, 10-et vittek el, Szabadkáról az összes állatot elhajtották, Rém községből 60 állatot raboltak, Hevesről 21, Kistatáról 3, míg Rákoscabáról 2 embert vittek el. Ugyanitt, Rákoscabán 3 törököt vágta le.³⁵⁷ A hódoltsági török katonák és „civiliek” tehát ugyanazokat a típusú károkat szenvedték el, amit a magyarok a hódoltsági peremvidéken. Csak zárójelben érdemes megjegyezni, hogy Vas megyében például éppen 1644-ben hódoltatták be a második legtöbb falut a törökök! (Vö. a 17. grafikonnal. 1600-ban 20, 1644-ben 15 falut.)

A török fél amellet, hogy felemlegette sérelmeit, gyakran lekicsinyelte a magyar veszteségeket. Szulejmán pasa 1632-es levelében azt írta a nádornak, hogy „*Nagyságod ökörlopásról és bocskorról hoz példát. – Nagyságod nagy úr. – Aféle példa előhozás nemhogy Nagyságodhoz, de még Nagyságodnál alább való renden lévő úrhoz sem illenék.*”³⁵⁸

Az anyagi károk mértékét a magyarok feltehetően eltúlozták a kártételi listák összeírásainál, hiszen egy „biztosítási csalás” nem volt lenyomozható, de az emberveszteségeket nem lehetett így felnagyítani. A falusiak az esetek zömében név szerint iratták le az elrabolt vagy megölt rokonokat, barátokat, végváriakat! Mohammed pasa pár évvel korábban, 1626-ban a következőket írta Esterházyinak a folyamatos határvidéki harcokról: „*Kedves barátom, te azt írod, hogy az elvett*

jószágnak egy részét visszaküldvén, egy része nálunk maradt volna. Mi azonban azt mindig vissza szoktuk küldeni, s a tetteseket megbüntetjük, daczára annak, hogy azon 5–6 év óta, mióta e határokat lakjuk, a részeteokről elkövetett károsításoknál felirataink daczára kárpótlást nem nyertünk; pedig mi maradtunk a helyzet urai. Ti pedig ezt válaszoltátok: 'Hát ti ama 7–8 év alatt megszereztétek országunk jogait? S mi azon fölül, hogy az elvett jószágokat visszaadjuk, talán még néhány emberünk fejét is levágassuk, vagy őket illetékeiktől fosszuk meg, s magunkat a világ előtt ekként megalázzuk?' Ily gúnyos szavakkal illettek bennünket.”³⁵⁹

Ezek és a hasonló érvelések emelik ki a hódoltsági peremvidék azon jellegét, hogy ez a „képződmény” három egymással szorosan összefüggő szinten, de mégis külön létezett. Egyrészt egy jogi, virtuális valóságként,³⁶⁰ amelyet a különböző jogigények felhozása, jogászkodás, levelezésbéli huza-vona jellemez. Erre a legjobb példa a 60 falu már említett, sokat húzódo ügye, vagy éppen a condominium hivatalos elismertetése: „1618-ban a komáromi békeszerződésben [...] a gyakorlatban működő kettős adóztatás ténye, amely nagyban hozzájárult a magyar államiség fennmaradásához és egyúttal a török megszállás katonai szinten történő megrekedéséhez, először és utoljára itt jutott el a becikkelyezésig.”³⁶¹

Másrészt ennek a jogi valóságnak gyakorlati megvalósulása is volt, amely nem mindig fedte az előbbit. Számos hódolt magyar falunál megkülönböztettek „hódolt” és „különösen hódolt” állapotot. Azaz a törökök behódoltatták a falut, majd évtizedekig nem „látogattak oda”, nem tudták érvényesíteni akarataikat. Ezek után, mintegy emlékeztető jelleggel visszamentek fosztogatni, kizsarolni a summát, vagyis emlékeztették a falut hódoltsági állapotára. Tehát a hódoltsági peremvidék a gyakorlatban számos esetben kisebb volt, mint virtuálisan, „jogilag”. Az biztos, hogy a megyei és uradalmi felmérések alapján az 1620-as és 1640-es években a törökök maximálisan érvényesítették jogi igényeiket a gyakorlatban, ekkor érezték legjobban a falusiak a hódoltsági állapot súlyát. Azt, hogy a többi időszakban pontosan mennyiben fedte egymást a jogi és a gyakorlati valóság, a források szórványos volta miatt teljes mértékig nem lehet megítélni.

Harmadrészt pedig a törökök időszakosan igyekeztek kiterjeszteni a jogi valóságot, vagyis erőszakkal próbálták a Rába vonalán túlra tolni a hódolt falvak régióját. A Csernecség esetében mélyen, Vas megye legnyugatibb területéig benyomulva félemlítették meg az ottani, nem behódolt falvakat. De szintén ezen a területen, a királyi Magyarország legdélnyugatibb részén, a Batthyány-uradalmakban 35 falut hódoltattak meg 1630–1641 között.

A hódoltsági peremvidék, mint gyakorlatban létező „intézmény” tehát alapvetően nem statikus képződmény, területe az erőviszonyoknak megfelelően folyamatosan változott. Azokat a falvakat, amelyeket a törökök meghódoltattak, folyamatosan hódoltnak is jegyezték be, fenntartva

jogigényük folyamatosságát. Azaz a hódoltsági peremvidék jogi képződményként ugyan statikus, de a gyakorlatban dinamikus, időben és térben változó; a hódolt falvak közül a szerencsések gyakran évtizedekig nem láttak török katonát. Ugyanez a megállapítás kis részben igaz az emberveszteségekre is. Azok, akiket a törökök elraboltak, nem mind tűntek el végleg, egy kis részük – a kártételi listákon csak néhány szórványadat szerepel – visszatért falujába, illetve szolgálati helyére. Azonban a hódoltsági peremvidéket, mint állandó jogi valóságot rávetítve a térképre, riasztó kép tárul fel. Lefedi Győr megye keleti felét, Veszprém megyét, Vas megye keleti részét, területének mintegy harmadát és Zala megye északi részét. Sokkolónak ható kijelentés ugyan, de csak a jogi státuszt tekintve a királyi Magyarország a Nyugat-Dunántúlon mindössze két teljesen hódolatlan megyéből, Mosonból és Sopronból állt!

Hogyan árnyalódik ez az ijesztő kép a gyakorlatban? A pótolható anyagi veszteségek mellett állandó emberveszteségek érték a nyugat-dunántúli peremvidéket, azaz a Magyar Királyság nyugati részének szinte teljes területét! A rendelkezésre álló kártételi és az azoknál jóval szórványosabb népességi adatok összevetése alapján két területen évi átlagos 2–8% közötti – katonák és falusiak együtt (vö. 23. és 39. táblázatok) – népességpusztulás látható. Ez az átlagszám még így is csalóka annyiban, hogy a török katonai fenyegetés ugyan minden évben jelen volt, de általában egy-egy „csúcsevben” vagy rövid „csúcsidőszakban” vitt el és vágott le nagy létszámú embert az ellenség, ami után gyakran évekig tartó szünet következett.

Hogyan is néznek ki ezek a „csúcscok”? A Batthyány birtokokon, illetve a Kanizsa ellen vetett végeken 1631, 1636, 1637, 1639 és 1646 voltak a török katonai tevékenység legaktívabb szakaszai, közülük is az 1639-es esztendő emelkedett ki. Győr városát tekintve 1622-ben, 1627-ben és 1641-ben volt a legmagasabb az emberrablások száma, míg az emberöléseké 1622-ben és 1631-ben. Vas megyében az 1644–1645-ös évek jelentették a faluhódítás legintenzívebb időszakát. Ha ezen csúcscokot nem – vagy nem csak – az egyenlőtlen forráseloszlás okozza (azaz a többi esztendő is hasonlóan bizonyult, csak nem maradt róla adat), hanem van konkrét oka (esetleg egy új, aktívabb budai pasa vagy egyéb helyi változás), arra jelenleg nem tudok magyarázatot adni. Bár vélhetőleg valóban bizonyos lokális változások állhatnak a háttérben, érdemes áttekinteni az Oszmán Birodalom általános katonai-pénzügyi körülményeit is a tárgyalt korszakban.

A 17. század elején négy számbajöhető ellenséges hatalom veszélyeztethette a Porta európai uralmát: a Habsburg Birodalom (amelynek a Magyar Királyság is része volt), Lengyelország, Oroszország és Velence. A tizenötéves háborút lezáró zsitvatoroki békét (1606) követően a Habsburgok nem voltak képesek nagyobb szabású külpolitikai akcióra. A dinasztia belső ellentétei az agglagény II. Rudolf császár öröklése kapcsán, valamint a Német-római Birodalmat megosztó

vallási ellentétek, amelyek hamarosan a pusztító harmincéves háborúhoz (1618–1648) vezettek, megakadályozták ezt. A békét a török sem rúgta fel, így ezen az európai „frontszakaszon“ több mint fél évszázadig nem került sor nagyobb hadieseményre. A Portát itt végül csak II. Rákóczi György erdélyi fejedelem szerencsétlen lengyelországi hadjárata készítette fegyveres fellépésre (1657).

A Lengyel Királyság hosszú ideje békés viszonyban állt az Oszmán Birodalommal. A status quót végül a lengyelek bontották meg azzal, hogy kísérletet tettek a román fejedelemségek saját fennhatóságuk alá vonására (1620–1621). A Moldvába történt betörés azonban kudarcra végződött, s noha a török ellentámadást a Chocimnál (Hotyim) vívott ütközetben sikerült elhárítani, a háború nem hozott eredményt. A svédekkel (1617–1629, 1655–1660), oroszokkal valamint az önállósulni akaró Ukrajnával és az azt támogató krími tatárokkal (1648–1654) sorozatos harcokba bonyolódó Lengyelország ezt követően fél évszázadra kikapcsolódott a török elleni küzdelemből.

A Rurik-dinasztia kihalását (1605) követően anarchiába süllyedő Oroszország a Romanovok trónrakerülésével stabilizálódott. A Baltikumért vívott küzdelem azonban a cári birodalmat permanens háborúba sodorta a térség másik két hatalmával, Lengyelországgal (1609–1618, 1632–1634, 1654–1656, 1658–1667) és Svédországgal (1613–1617, 1656–1658). Oroszország így a lengyelekhez hasonlóan még a 17. század utolsó harmadáig nem jelentett tényleges veszélyforrást a török számára.

A Porta régi, immáron két évszázados ellenfele a Földközi-tenger térségében, Velence erre az időre már túljutott hatalma zenitjén. A török ennek ellenére ezen az európai fronton sem bocsátkozott küzdelembe. Csak a tárgyalt időszak végén – ezzel felrúgva egy több mint hét évtizedes békét – robbantotta ki a kandiai háborút (1645–1668), amely Kréta meghódításával zárult. Az előző évszázad viharos eseményeihez képest tehát az Oszmán Birodalom európai része békés időszakot élhetett át a 17. század első felében. A török nem kezdeményezett támadó jellegű akciókat, és ő sem vont magára – az egyetlen moldvai lengyel betörés kivételével – hasonlót. Érthető módon: a birodalom erőforrásait ugyanis a keleti területekre kellett összpontosítani, a nagy ellenfél, Perzsia ellen.

Perzsia a 16. század nagy háborúiban (1514–1516, 1534–1555, 1578–1590) jelentős területeket veszített a törökkel szemben. Az Oszmán Birodalom elhódította tőle Örményországot, Grúziát, Azerbajdzsánt, a Kaukázus vidékét, Kurdisztánt, Mezopotámiát. A perzsa sahok azonban nem nyugodtak bele ebbe. Az 1602–1612-es háborúban a veszteségek részleges enyhítésével visszaállították az 1555-ös határvonalat a két birodalom között. Az újabb összecsapás (1616–1618) nem hozott eredményt.

A janicsárok és a bagdadi pasa közti hatalmi harcok 1623-ban újabb háborút robbantottak ki a két fél között. Az offenzívába lendülő perzsa erők elfoglalták Bagdadot, megszállták Irakot. A hosszú és változatos küzdelem végül csak 1639-ben zárult le: Irak és Mezopotámia török, míg Azerbajdzsán perzsa kézen maradt.

A Perzsiával folytatott harc alatt, illetve szünetében került sor a libanoni drúzokkal vívott két háborúra (1611–1613, 1633–1634). Ezek a rövidebb idejű konfliktusok kevésbé vették igénybe a török hadigépezetet.

A keleten folytatott háború lekötötte az erőforrásokat. Amint azonban a Perzsiával vívott harc lezárult – méghozzá közel egy évszázadra – a török már át tudta csoportosítani erőit előbb Velence, majd 1663-ban a Habsburgok ellen Magyarországon.

Így tehát a magyarországi „békeévek“ török rablóportyáinak intenzitásváltozását az Oszmán Birodalom aktuális külpolitikai helyzete vélhetőleg nem befolyásolta. A Porta nem remélhetett nagyobb bevételt ebből a forrásból, tekintve, hogy az „eredmények“ a helyi török apparátus zsebében eltűnve el sem érhatték Isztambult. A portyák sokkal inkább függhettek a helyi török katonai parancsnokok agilitásától – nem utolsósorban érte ezen az újonnan kinevezett basák, bégek és alacsonyabbrangú tisztek esetleges bizonyítási vágyát és/vagy pénzéhségét.

Ezt a pénzéhséget a birodalom általános pénzügyi helyzete viszont jelentősen megalapozta. 1640-re a birodalmi pénz, az akcse olyannyira értéktelenné vált, hogy a magyarországi törökök nem is fogadták el szívesen. Azonban 1640 körülől az akcse a restriktív birodalmi politika következtében – a stabilitás érdekében egyre kevesebbet bocsátottak ki belőle – ismét erősödni kezdett. Magyarországon ez a különböző pénznemek szűkéhez, árfolyamváltozáshoz és spekulációhoz vezetett.³⁶² Ez tovább ösztönözhette a hajlandóságot, a minél több pénz begyűjtésére.

Visszatérve a hódoltsági károkra: a már említett 2–8%-os emberveszteség békeidőben még az alsó határt elfogadva is soknak minősül, kiváltképpen, hogy ez az érték a vidéki (a Vas megyei 57 falu), „civil” lakosságra vonatkozóan jött ki. A mélyfúrások alapján ugyancsak láthatóak a hódoltsági peremvidék tipikus jellegzetességei; a Magyar Királyság különböző területein lévő falvak eltérő sorsa, amelyekben egy a közös: a török fenyegetettség. Például Újfalut és Bicskét végigdúlta a német, a török és gyakran a magyar végvári katona is. Kifosztották őket anyagi javaikból, gyakran a falusiakat is elvitték. Ezen falvak lakói mégis helyben maradtak. Ezzel szemben Kajár és Alsópáhok lakói nem bírták a folyamatos fosztogatást, fenyegetettséget, a falusi családok folyamatosan cserélődtek, a lakosok száma csökkent, és a két település a század végére teljesen elszegényedett. A csernecségi falvak ellenálltak, bár a török katonaság őket is ugyanolyan

keményen „megdúlta”, mint például a köcskieket, akiket arra emlékeztetett, hogy kik is az igazi uraik!

A tragikus egyéni és közösségi sorsok tükrében a népességpusztulási ráta komolyságát az európai kontextus adja meg. Míg a Magyar Királyság lakosságának száma az úgynevezett „szent béke” alatt, egy folyamatosan őrülő, pusztító békében stagnált, addig Európa népességszáma 1450/1500-tól mintegy 1600-ig jelentősen megnövekedett, mi több, a népesebb területeken meg is duplázódott.³⁶³

AZ ÖTÖDIK RÉSZ LÁBJEGYZETEI

- 336 Ágoston Gábor: Az Iszlám erős védőgátja: az oszmán és a magyarországi oszmán végvidék. In.: A magyar hadtörténelem évszázadai. Bp., 2003. 70.
- 337 Fernand Braudel: A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. Bp., Osiris, 1996. 903–914.
- 338 Szentdomonkos, Kövesd, Szenterszébet, Lelesz, Varaszo, Istenmező, Szék, Bátr, Mikófalva, Bekölcse, Cseke, Fedemes, Boc. (Merényi Lajos: Heves vármegye panasza a török ellen. 1629. Hadtörténelmi Közlemények 1897/I. 302–305.)
- 339 Uo. 303.
- 340 Uo. 305.
- 341 2 inas, 1 borbély, 1 rablegény, 1 pásztor, 1 lovasszolga, 2 asszony, 1 pásztor, 4 falusi, azaz összesen 13 fő kivételével.
- 342 Merényi Lajos: Bars, Hont és Nógrád 1630-iki sérelmei a török végbeliektől. Hadtörténelmi Közlemények 1897/III. 448–451.
- 343 Uo.
- 344 Merényi Lajos: A török végek történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1896. 520–523.
- 345 Merényi Lajos: Nádori óvás a török békeszegései ellen. Magyar Történelmi Tár 1889. 565–573.
- 346 Uo. 572.
- 347 MOL Esterházy Miklós nádor iratai, P 123/6 cs. (Filmtár, 4687. doboz, számozatlan)
- 348 Idézi J. Újváry Zs.: „Csak az nevét ... i. m. 29.
- 349 Idézi: J. Újváry Zsuzsanna: „Az szegény anyámat immáron teljességessen megemésztí az sok siralom.” A török kori Magyarország élete egy muszlim rab viszontagságainak tükrében. Keletkutatás 2002. ősz–2006. ősz. 104.
- 350 Velics Antal: Török levelek a kismartoni levéltárból. Magyar Történelmi Tár 1885. 574–576.
- 351 Merényi Lajos: A kanizsai végek történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1897/II. 258–259.
- 352 Ludwig Fekete: Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy. Bp., 1932. 275–277.
- 353 Velics A.: Török levelek ... i. m. 580.
- 354 L. Fekete L: Türkische schriften ... i. m. 300–305.
- 355 Merényi L.: A kanizsai végek ... i. m. 1897. 260–263.
- 356 Velics A.: Török levelek ... i. m. 582–584.
- 357 L. Fekete: Türkische schriften ... i. m. 352–356.
- 358 Merényi L.: A kanizsai végek ... i. m. 1897. 262.
- 359 Velics A.: Török levelek ... i. m. 579.
- 360 Ez alatt azt értem, hogy a hódoltsági peremvidék a magyar összeírások alapján papíron is létezett. Azaz a kártételi jegyzékek feltüntették a törököknek hódolt falvakat, de a valóságban ezek a falvak gyakran évtizedekig nem láttak törököket, tehát a gyakorlatban csak „időszakosan” voltak hódoltak.
- 361 Szakály F.: Magyar adóztatás ... i. m. 161. idézi J. Újváry Zs.: „Csak az nevét ... i. m. 18. Az 1568-as drinápolyi béke 23-as paragrafusára már említ közös jobbágyokat (Sinkovics I.: Magyar történelmi ... i. m. 151.), de expressis verbis valóban a komáromi szerződés 9. és 12. cikkelyeiben mondják ki: „A török harminczadot veszen azon baranyai, somogyi és tolnai lakosokon, kik magyar földesuruknak adójukat szállítják.” (Salamon Ferencz: Két magyar diplomata

a tizenhetedik századból. Pest, 1867. 277.) és „Azon Baranya megyei faluk, melyek mindkét félnek adóztanak, adózzanak ezután is. (Uo. 278.)

362 Buza János: Az Oszmán Birodalom monetáris válságának magyarországi hatása. In.: Numizmatika és társadalomtudományok III. Nyíregyháza, 1999. 229–242.

363 Zimányi Vera: Gazdasági és társadalmi fejlődés Mohácstól a 16. század végéig. In: Magyarország története 1526–1686. I–II. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., Akadémiai, 1985. 286–287.

HATODIK RÉSZ: FÜGGELÉKEK

A TÁBLÁZATOKBAN HASZNÁLT MÉRTÉKEGYSÉGEK RENDSZERE

A táblázatokban mindent eredeti mértékegységében adtunk meg, ezek átszámításához Bográn István két munkáját véve alapul: Régi magyar mértékek. Bp., Gondolat, 1987. és Magyarországi űr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., Akadémiai, 1991.

A használt mértékegységek területenként és időszakonként is változtak. Ráadásul nem mindegy, hogy száraz vagy híg mértékként használták őket, azaz mit mértek velük. (Bizonyos egységeket egyaránt használtak mindkét esetben.) Ezért átlagos, általános adatokat és az adott területhez és időszakhoz lehető legközelebb eső konkrét számokat, példákat is megadtam.

ft = kamarai forint

akó = általában 53,72 liter. 1636-ban Németújvárott 1 akó 58,41 liter volt.

csöbör = általában 41,97 liter. 1636-ban Németújvárott 1 csöbör 201,43 liter volt.

font (funt) = 0,38–0,61 kilogramm között. 1854-ig 1 pozsonyi font 0,55 kg volt.

icce = általában 0,95 liter. Száraz űrmértékként a nagyszombati icce 1593-ban 0,72

kilogramm volt. Híg űrmértékként 1739–1740 között 1 pornói icce 0,73 liter volt.

kila = általában 25,2 kilogramm. A 18. században 1 somogyi kila 93, 12 kilogramm volt.

köböl (cubulus) = általában 10 liter. Száraz űrmértékként 1639-ben Németújvárott a köböl 75,21 liter volt. Vas megye nyugati felében a gráci köblöt használták száraz űrmértékként. Egy gráci köböl 77, 644 liter volt. (ZIMÁNYI Vera, A rohonc-szalonaki uradalom és jobbágysága a XVI–XVII. században, Bp., 1968, 64.) Híg űrmértékként 1720-ban a csáktornyai köböl 43,98 liter volt.

mérő = 31–155,2 liter között vagy 23,2–116,4 kilogramm között. A 17. században 1 pozsonyi mérő 53,72 liter volt.

pint = általában 1,6 liter. Száraz űrmértékként a pozsonyi pint 1592–1715 között 1,57 kilogramm volt. Híg űrmértékként 1 németújvári pint 2,01 liter volt.

szapu = általában 34,9–46,5 liter között vagy 69,8–93,1 kilogramm

között. A 17. században a sarlói (sarlai) szapu 69, 84 kilogramm volt.

tung (átalag, kisebb hordó) = 1618-ban Tokaj-Hegyalján 67,14 liter volt.

vödör = általában 18 liter. 1701-ben 1 németújvári vödör 10,07 liter volt.

GYŐR MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN

A helységek listáját Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. 348–350. alapján adtam meg.

Abda	Kapi	Ráró
Ásvány	Káptalanpatona	Réti
Balony	Kispéc	Révfalu
Bödöge	Kóny	Sövényháza
Börcs	Kulcsod	Szabadi
Csécsény	Ladamér	Szentpál
Csitvánd	Malomsok	Szerecseny
Dunaszeg	Markota	Sziget
Fejértó	Medve	Szögye
Gyarmat	Nyárad	Utal
Gyömörő	Oltva	Vámos
Győr	Patas	Vének
Hédervára	Pinnyéd	Zámoly
Kajár	Radvány	

VAS MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN

A helységek listáját Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. 862–898. alapján adtam meg.

Aborgáta	Bárdos	Cák
Acsád	Bekény	Család
Alhó	Berekalja	Csatár
Almásd	Berkeháza	Csákány
Alsóbeled	Besfalva	Csánig
Alsódolics	Beznóc	Császt
Alsófüzes	Bér	Csecsidolja
Alsókáld	Bodonic	Csehi
Alsópetanic	Bogád	Csekefalva
Alsópokol	Bokod	Csencs
Alsórönök	Bokrács	Csénye
Alsószeleste	Bokrács	Cseretnek
Alsószlavecsa	Boldogasszonyfalva	Csernec
Andrásfalva	Borecsa	Csernec
Andric	Borhida	Csernelóc
Andric	Bozsok	Cséke
Apáti	Böggöte	Csipinc
Arand	Börgölin	Csomaháza
Asszonyfalva	Brezóc	Csömöte
Asszonyfalva	Bucsinc	Csönge
Badafalva	Búcsú	Dankóc
Bajonháza	Büdinc	Dákópaty
Baksafalva	Bükalja	Dávidháza
Balogfalva	Bükalja	Dienesfalva
Balozsaj	Bükalja	Dobra
Banafalva	Bükkössáh	Dobrafalva
Barkóc	Bükös	Dobrafölde
Báldonyfalva	Callár	Dobrica

Dolics	Felsőrákos	Gyenavla
Dolina	Felsőrönök	Gyékényes
Dolina	Felsősal	Győc
Dolinc	Felsőszeleste	Győrvár
Domafölde	Felsőszlavecsa	Gyülvész
Domaninc	Fükszlinc	Habronak
Domokosfalva	Füzes	Halastó
Domokosfalva	Galasár	Halogy
Doroszló	Gecseny	Halogy
Dozmát	Gederóc	Haraszi
Döbörhegy	Gencs	Háromház
Dömölk	Geregye	Hássas
Dömötöri	Gerencséróc	Hegyfalva
Döröcske	Gerót	Herenkóc
Egerszeg	Gerse	Herény
Egervár	Gerse	Hermán
Egyházaskesző	Gérce	Hermantilaj
Egyházasszececsőd	Gorica	Hetye
Enn	Gosztony	Hetyesomlyó
Ercsenye	Gothárd	Hidashollós
Falkóc	Gödör	Hidegkút
Fancsika	Gödörfő	Hidegkút
Farkasfalva	Gősfalva	Hídvég
Farkasfalva	Gradistya	Hímfalva
Farkasovc	Grics	Hímfalva
Felsőbeled	Groffonsok	Hodász
Felsődolics	Gutzenhof	Hodász
Felsőfüzes	Gvar	Hodász
Felsőkáld	Gyanafalva	Hodász
Felsőlak	Gyanó	Hodos
Felsőlindva	Gyarmat	Hollós
Felsőpetanic	Gyákfalva	Hosszúfalva
Felsőpokol	Gyeli	Hőgyész

Huszaszó	Keményfalva	Korong
Ikervár	Kenéz	Korosec
Iklód	Kenyeri	Kotormánszeg
Inancsavec	Kerca	Kovacsóc
Incéd	Kerekboldogasszonyfalva	Kovácsi
Inta	Keresztúr	Kölked
Istvánfalva	Keresztúr	Körmend
Ivanóc	Keresztúr	Körtvélyes
Ivánc	Kerninc	Köveskút
Ivánfalva	Kertes	Középsőpetanic
Izsákfalva	Keszölce	Krajna
Jakabháza	Kethely	Krassics
Ják	Kethely	Krisityán
Jánosfalva	Képeskölked	Krizsanóc
Jánosóc	Kiclád	Kukmér
Jobbágyi	Királyfalva	Kupsinc
Jürglinc	Kiscsajta	Lak
Kancsóc	Kisdolinc	Lak
Kapornak	Kisfalud	Lak
Karácsonfalva	Kiskajd	Landeck
Karakó	Kisköcsk	Latorfalu
Karasztos	Kismákva	Leuka
Kardonfalva	Kisnarda	Lepersdorf
Katafalva	Kisperbise	Léka
Katafalva	Kissomlyó	Licv
Katafalva	Kisszőlős	Lipárt
Kám	Kistanóc	Litzersdorf
Kápolna	Kistilaj	Lohomerja
Kápolnásfalu	Kisunyor	Lovásfad
Kápolnásfalu	Kiszsinnye	Lugos
Károlypaty	Komját	Lukacsóc
Kecskéd	Kopács	Lukafalva
Keléd	Korlátfölde	Macfalva

Macskóc	Monahovc	Norsinc
Magasi	Monyorókerék	Nyögér
Marác	Monyorókerék	Oberdorf
Marác	Monyorósd	Obrancskóc
Marcaltő	Motovilc	Oloszka
Markóc	Muraszombat	Ondód
Markusóc	Musznya	Orfalu
Martinya	Nagycsajta	Oszkó
Martyánc	Nagycsém	Ottóc
Matyasóc	Nagydömölk	Ószalónak
Mártonfalva	Nagyfalva	Óvár
Medves	Nagyköcsk	Ölbő
Meggyes	Nagylak	Őr
Megyhíd	Nagymákva	Pacsfalva
Merse	Nagynarda	Pananóc
Mesteri	Nagytilaj	Pankasz
Metnek	Nagyunyom	Patafalva
Mérem	Nagyunyom	Paty
Mészpest	Nádajla	Pácód
Mihályfalva	Nádasd	Pálfalva
Mihályfalva	Nádasd	Pápóc
Milik	Nádasd	Pecöl
Mindszent	Nádkút	Pecsnaóc
Mindszent	Negonic	Perbise
Minihof	Nemcsec	Perdanóc
Miske	Neradnóc	Perenye
Miske	Nezsider	Pereszleg
Mizdó	Németbükös	Pergelén
Mizdó	Németfalu	Pertocsa
Mizdó	Németkeresztes	Peszkóc
Mladetinc	Németszecsőd	Peszkva
Molnári	Németújvár	Petőfalva
Molnosszecsőd	Nick	Petróc

Petróc	Rót	Szalónak
Péterfalva	Rum	Szanat
Picserovc	Rupercsa	Szarvaskend
Polány	Sal	Szatta
Polona	Salmonc	Szembiborc
Polyánc	Salamonfalva	Szentelek
Pordassinc	Ság	Szentgotthárd
Pornó	Sáh	Szentgyörgy
Porpác	Sál	Szentgyörgy
Poty	Sámfalva	Szentivánfalva
Poznanóc	Sár	Szentjakab
Pöse	Sárfő	Szentjakab
Pöszöny	Sároslak	Szentkirály
Proszeszdol	Sárosszék	Szentkozmadamján
Prosznyákfalva	Sárvár	Szentkút
Pucsinc	Senyeháza	Szentlászló
Pusóc	Sié	Szentmárton
Pusztacsó	Simonyi	Szentmárton
Püspöki	Sinisdorf	Szentmárton
Radafalva	Sitke	Szentmihály
Radahóc	Sóskút	Szentmihály
Rakottyás	Sótony	Szentmihály
Raks	Sömjén	Szentmiklósfalva
Ratkóc	Sömjén	Szentódorfalva
Rábaszentmihály	Söpte	Szentpéter
Rábaszentmihály	Spáng	Szentpéter
Rádóc	Strém	Szentpéterfalva
Rátót	Sücc	Szentpéterfalva
Rempehollós	Sülinc	Szenttrinitás
Rennek	Szabar	Szerdahely
Rogácsfalva	Szakmér	Szerdahely
Rohonc	Szakonyfalva	Szergény
Rompolt	Szalafő	Szécseny

Széplak	Tissanóc	Vanecsa
Szilvágý	Tissina	Varsány
Szkakóc	Tisztamark	Vasalja
Szodisinc	Tivadarc	Vasalja
Szombatfalva	Tobaj	Vasalja
Szombatfalva	Tokorcs	Vasvár
Szombathely	Topolóc	Vasvár
Szomoróc	Torony	Vasverőszék
Szotinka	Tótfalu	Vált
Szölnök	Tótfalu	Váraskesző
Szóce	Tótfalu	Vásárhely
Szölős	Tótfalu	Vásárhely
Szredica	Törekvölgy	Vásárosrákos
Sztanic	Trompóc	Vecseszlavec
Sztrázsa	Trumoly	Velege
Sztrelec	Ulbendorf	Velem
Sztrikovc	Urbánfalva	Velemér
Szüline	Újfalu	Velemér
Szvetahóc	Újfalu	Velike
Tacskánd	Újfalu	Vescsice
Tana	Újfalu	Vép
Tanakajd	Újfalu	Vérkő
Tapánfalva	Újfalu	Viszák
Tarcsa	Újfalu	Vörösvár
Taródfalva	Újfalu	Zvenkóc
Taskánd	Újfalu	Zsámár
Telekes	Újlak	Zsédény
Telepataka	Vajdafalva	Zsidó
Terestyénfalva	Valfó	Zsidóföfde

VESZPRÉM MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN

A helységek listáját Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. 922–925. alapján adtam meg.

Ajka	Kerta	Ötvös
Ajkarendek	Kislövöld	Padrag
Alsókamond	Kispirit	Patona
Antfalva	Kisszőlős	Pápa
Bakonyherend	Kohár	Pokiskáz
Barnag	Koppány	Polyán
Bánd	Kovácsberénd	Pöröcske
Becse	Kovácsi	Réde
Bogdány	Kup	Szalók
Borsosgyőr	Lak	Szentgál
Borszörcsök	Lovas	Szék
Bódé	Marcaltó	Tamási
Csetény	Meréte	Tálad
Csolta	Miske	Torna
Csögle	Nagyalásny	Tósok
Csősz	Nagybörzsöny	Tótvázsony
Dabrony	Nagyjenő	Ugod
Dálka	Nagylövöld	Üllőfalva
Doba	Nagyszőlős	Varsány
Egyházasiszkáz	Nagytevel	Vaszar
Felsőkamond	Nagyvázsony	Vat
Ganna	Németi	Vásárhely
Gergelyi	Noszlop	Vinár
Gyirót	Nóráp	Vöröstó
Ihász	Nyárád	
Kápolnásiskáz	Olaszfalu	

ZALA MEGYE FALUNEVEI A 16. SZÁZADBAN

A helységek listáját Maksay F.: Magyarország birtokviszonyai ... i. m. 933–984. alapján adtam meg.

Adriánc	Aranyad	Baksa
Akali	Arács	Baksafalva
Alibántfalva	Artalháza	Balazsérfalva
Almaszeg	Aszófő	Barabás
Almásháza	Aszuágy	Barátokfalva
Alsóaszuágy	Aszuvölgy	Barba
Alsóhahót	Attak	Barlahida
Alsókápolna	Attak	Batyk
Alsólindva	Ábrahám	Bazse
Alsólopatica	Ákosfalva	Bács
Alsónémetfalu	Ákosfalva	Bánfalva
Alsóorosztony	Ákosháza	Bánkürtös
Alsóörs	Árokfő	Bánkürtös
Alsórajk	Babá	Bánújfalva
Alsósteffánc	Babosdöbréte	Báránd
Alsószatta	Bacsita	Bátorhely
Alsószenterzsébet	Baglád	Báza
Alsótürlye	Bagod	Báza
Alsóvullária	Bagod	Bebes
And	Bagod	Becsehely
Andráshida	Bagola	Belatinc
Apátfalva	Bagonya	Belic
Apáti	Bagonya	Belic
Apáti	Bagota	Bence
Apáti	Bagota	Bence
Apáti	Bak	Benece
Apsa	Bakónak	Benkolc
Aracsa	Bakónak	Besenyő

Besenyő	Brezolc	Csesztreg
Bezeréd	Buberek	Csesztreg
Bédilakos	Bucsa	Csesztyanc
Bér	Bucsa	Cséb
Bikolc	Budafalva	Cséplak
Bírófalva	Budafalva	Csicsó
Bisztrice	Budavári	Csopak
Bisztric	Bunnya	Csöde
Blazsolc	Bük	Csömödér
Bocfölde	Bük	Csörnyefölde
Bodorfalva	Bükalja	Csötörtökhely
Bogdanolc	Cinegédfölde	Csószi
Boldogasszonydörgöcse	Csab	Dabronc
Boldogasszonyfalva	Csakma	Dánielkarmacs
Boldogasszonyfalva	Csány	Dekanolc
Boldogasszonyháza	Csapi	Dezics
Bolyó	Csapófalva	Dédes
Boncodfölde	Csarnaha	Dédes
Bornak	Csatár	Dice
Borsfalva	Csatár	Dobri
Botfalva	Csatár	Dobronak
Bozol	Csatár	Dobronhegy
Böcsvölgye	Csáford	Doklosin
Bödeháza	Csákány	Doklosin
Bödörfalva	Csáktornya	Dokolca
Böröközlakosa	Csász	Domása
Börzölce	Csehi	Dombra
Börzönce	Cseholc	Donátháza
Bötefalva	Cseneháza	Döbröce
Bőrönd	Csentevölgy	Dömefölde
Bratkolc	Cserecsán	Dörgöcse
Bratonic	Cserencsóc	Dörögd
Bratyanc	Csernec	Dötk

Dragoszlavci	Fejérlakosa	Gánicsa
Drasimerec	Felrétbak	Gárdony
Draskolc	Felrétfalu	Gebárt
Drusilolc	Felsőaszúagy	Gelse
Duba	Felsőhahót	Gelsealjaszigete
Dusnak	Felsőkápolna	Gerkác
Ebergény	Felsőkustány	Geszteréd
Ecsér	Felsőlakos	Gétye
Ederics	Felsőlopatica	Gibina
Ederics	Felsőorosztony	Goricsán
Eger	Felsőörs	Gosztola
Egerszeg	Felsőrajk	Gothárdlakosa
Egervölgy	Felsőstefánc	Gógánfalva
Egervölgy	Felsőtürlye	Gödrösbánfalva
Egregy	Felsővullária	Göntérháza
Egyházaskarmacs	Fenek	Grabrovnik
Egyházaskustány	Ferkend	Gulács
Egyházaspakod	Ferketinc	Gumilica
Egyházastörek	Fényesháza	Gutorfölda
Erdeifalu	Filóc	Gyepű
Erdeifalva	Fintafalva	Gyertyánág
Erdőhát	Fityeháza	Györkefalva
Erdőhát	Fodorlakosa	Györök
Estvánd	Fövenyes	Gyulakeszi
Estvánd	Füred	Gyurgánc
Estvánd	Galsa	Gyülvész
Esztergál	Garabonc	Gyűrűs
Esztergenye	Gardinóc	Hagyáros
Falkosi	Gardinóc	Hagyáros
Falud	Gáborjánháza	Haláp
Fancsika	Gácsháza	Haraszi
Fácánfalva	Gácsháza	Haraszi
Fejérvánoslakosa	Gálháza	Haraszi

Háshágy	Iklód	Kelénk
Hegyfalva	Ilvág	Keménfalva
Hegymagas	Irsa	Kerecseny
Hegymagasapáti	Isebor	Keresztúr
Hemesolc	Isztóc	Keresztúr
Henye	Ivanolc	Kerettye
Herbály	Ivánfölda	Keszthely
Herend	Izsakolc	Kisbuda
Hermanfalva	Izsófölda	Kiscserneclakosa
Hermanfalva	Jakabfalva	Kisfalud
Hernyék	Jakabfalva	Kisfalud
Hetés	Jakabjánosfalva	Kisfalud
Hetye	Jalsec	Kisfalud
Hégenfölda	Jáhon	Kisgörbő
Hidegkút	Ján	Kiskálozfalva
Hídvég	Jurjolc	Kiskutos
Hídvég	Jursolc	Kislakd
Hlapicsina	Kacorlak	Kislakd
Hodossánc	Kallós	Kislakos
Holtó	Kapornak	Kislickó
Holtó	Karácsonfalva	Kislickó
Homokkomár	Karácsonszigete	Kismihalolc
Horvát	Karicsa	Kispécsely
Horváti	Kálmánháza	Kisvásárhely
Hosszúfalva	Kálmánháza	Koncovdol
Hosszúfalva	Kálozfalva	Kondora
Hosszúfalva	Kányafölda	Koppány
Hosszúpáh	Káptalanfalva	Kovácsi
Hosszútót	Kávás	Kozár
Hrasán	Kebele	Kozmadamján
Hrasán	Kecskés	Köbölkút
Hrasán	Kecskés	Kökényes
Igrici	Kedhida	Kökényes

Körösháza	Lókfalva	Mikefalva
Középrajk	Lőrincfalva	Miklóló
Középsővullária	Lukafalva	Milej
Kővágóörs	Macinc	Mindszent
Kracsinolc	Macskolc	Mindszent
Kralolc	Magyarád	Mindszent
Kralolc	Majorháza	Minhe
Krisolc	Malhanolc	Misefalva
Kristanolc	Malomfölde	Molnári
Kursanc	Marhatolc	Monoszló
Kutas	Markosina	Mórichely
Kutasiszentpéter	Maróc	Mumor
Kútfő	Maróc	Nagyfalu
Kútfő	Martinosolc	Nagyfalu
Kürbő	Máhonfalva	Nagygörbő
Lak	Mánd	Nagyhany
Lak	Mánta	Nagykutos
Lak	Márki	Nagylickó
Lakos	Márokfölde	Nagylickó
Lapsina	Mártonfalva	Nagymihalolc
Lasztonya	Mártonfalva	Nagypécsely
Lengyel	Medes	Náprádfalva
Lengyel	Megyer	Nedölce
Lengyelebergény	Melinice	Nemeskürtös
Letenye	Merenye	Nemesterpény
Lippa	Meréte	Nemti
Lippaholc	Mersölc	Neszelej
Lipse	Mersölc	Nevhotinc
Lorántháza	Méhészháza	Németfalu
Lovas	Mihalolc	Németfalu
Lovászi	Mihon	Németfalu
Lovászi	Mihon	Németfalu
Lövő	Mikefalva	Németfalu

Németpáh	Páka	Praprocsán
Néna	Pákaszeg	Pretetinc
Nova	Pálháza	Pribiszlavec
Novakolc	Páli	Pribiszlavec
Nyakasháza	Pálóc	Pusztakolc
Nyavalyád	Pecmanlakosa	Pusztakolc
Nyírád	Peklenica	Pusztapakod
Nyírlakosa	Perennye	Pusztasárd
Obronak	Perlak	Rada
Oláh	Peteháza	Radamos
Olaszlakosa	Peteháza	Radjanc
Ollár	Petend	Ramocsa
Oltárc	Peternye	Raposka
Oltárolc	Petesháza	Ráckanizsa
Ong	Petőhenye	Ráckanizsa
Oparolc	Petri	Rádó
Orbánosfalva	Petri	Rátk
Orjole	Petróc	Remete
Ormánd	Péntekfalva	Rendek
Ölyvesfalva	Péterfalva	Rendes
Ölyvesfalva	Pince	Renkolc
Őr	Pleskolc	Resznek
Ördöghenye	Podbreszt	Rezi
Örvényes	Pogányerenye	Récse
Ötvös	Pólya	Rédics
Őcse	Pórságod	Riganolc
Pacsa	Pórszombatja	Rigyálc
Pacsa	Pósfölde	Rigyálc
Padár	Pózva	Rokolyán
Palinolc	Pölöske	Rokolyán
Palkonya	Pölöskefő	Salomfalva
Paloznak	Pördefölde	Salomvár
Pamlin	Pötréte	Salomvár

Salomvár	Szentandrás	Szentlőrinc
Salomvár	Szentandrás	Szentlőrinc
Ságdörgöcse	Szentandrás	Szentmargita
Sárd	Szentandráspáh	Szentmárk
Sárd	Szentbalázs	Szentmárton
Sárdiszentmihály	Szentberekfalva	Szentmárton
Sárhida	Szenterzsébet	Szentmárton
Sárkányháza	Szenterzsébethegy	Szentmárton
Sárkányszigete	Szentgerolt	Szentmárton
Sármellék	Szentgyörgy	Szentmihály
Sárosdfő	Szentgyörgy	Szentmihály
Sárszeg	Szentgyörgy	Szentmihály
Senkolc	Szentgyörgy	Szentmihály
Sénye	Szentgyörgy	Szentmihály
Siskolc	Szentgyörgy	Szentmihályfalva
Sormás	Szentgyörgy	Szentmihályfalva
Söjtör	Szentgyörgy	Szentmiklós
Sömjénföldre	Szentgyörgy	Szentmiklós
Sümeg	Szentgyörgy	Szentmiklós
Szabar	Szentgyörgy	Szentmiklós
Szabólakosa	Szentgyörgyvölgye	Szentmiklós
Szamárföldre	Szentimresárosdja	Szentmiklós
Szavszkovesz	Szentiván	Szentpéter
Szántó	Szentiván	Szentpéterföldre
Szántó	Szentjakabfalva	Szentpéterúr
Szántó	Szentjánoslakosa	Szenttamás
Szécsisziget	Szentkirály	Szentvid
Szegede	Szentkozmadamján	Szentvid
Szegliget	Szentlászló	Szentviszló
Szelnice	Szentlászló	Szentviszló
Szemenye	Szentlászló	Szepetk
Szemerelakosa	Szentlélekuzsája	Szepetnek
Szentadorján	Szentlőrinc	Szepezd

Szépölc	Tolmács	Valkonya
Szerdahely	Tomaj	Vaspör
Szerdahely	Toma	Vállus
Szerdahely	Tomaj	Várfölde
Szerdahelyszigete	Tompa	Várfölde
Szíjártóháza	Tompa	Várfölde
Szlakolc	Tompa	Várfölde
Szoboszló	Toposháza	Vászoly
Szobotica	Tormafölde	Vátka
Szombatfalva	Tormafölde	Velence
Szombathely	Tormafölde	Venéce
Szompács	Toron	Vente
Szőlős	Tottolc	Veresfalu
Szőlős	Tófő	Véged
Szőlősörs	Tótfalu	Vétyen
Sztanatinc	Tördemic	Vindornyaafok
Sztrahoninc	Törösznek	Vindornyakeresztúr
Sztrelec	Tresztenakolc	Vindronyaszőlős
Sztrelec	Turcsecs	Vita
Sztrigó	Turnicsa	Vitenyéd
Sztrukolc	Turol	Vorhoblyán
Szvetesinc	Tüttös	Vöckönd
Tagyon	Udvari	Völgyifalu
Tapolca	Udvarnok	Vörcsök
Tarnolc	Ukk	Vratisinc
Tarnonak	Uzsa	Vucstole
Tárnok	Újfalu	Vulkanolc
Tárnok	Újfalu	Zajk
Teretszentmárton	Újlak	Zajk
Terpény	Újnép	Zalapataka
Teskánd	Újudvar	Zalaszeg
Teskánd	Vagrosinc	Zalatnak
Tilaj	Vajda	Zalavár

Zavajka
Zágorhida
Zágorhida
Zánka
Zebonic
Zelefalva
Zíl
Zorkóháza
Zsabnik
Zsebecke
Zsid
Zsigárd

FORRÁSJEGYZÉK

Batthyány-család levéltára:

MOL Batthyány-cs. levéltára, Török vonatkozású iratok P 1313/248–249. cs.

MOL Batthyány-cs. levéltára, Missiles P 1314

MOL Batthyány-cs. levéltára, Batthyány Ádám leveleskönyve P 1315/I–IV. kötet

MOL Batthyány-cs. levéltára, Instrukciók P 1322/37 cs.

MOL Batthyány-cs. levéltára, Tisztartókkal való levelezés P 1322/26 cs.

MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/79 cs. (Filmtár, 4315. doboz, Németújvár)

MOL Batthyány-cs. levéltára, Urbáriumok P 1322/ No 36, 37, 38, 41, 52 (Filmtár, 4331–4332. doboz, Körmend, Dobra, Muraszombat, Rakicsán)

Magyar Kamara Archivuma:

MOL Archivum Familiae Thurzó E 196/4. cs.

MOL Archivum Familiae Wesselényi E 199/6 cs.

MOL Urbaria et Conscriptiones (UC) E 156/1/16., 6/56., 9/62., 10/37., 10/77a., 10/78., 11/9., 14/35., 23/5., 23/14., 45/28., 110/4., 113/16 b., 116/4.

MOL Conscriptiones portarum E 158/9.cs. Jauriensis, 1531–1635. (Filmtár, 1636. doboz)

MOL Conscriptiones portarum E 158/12. cs. Castri Ferrei, 1598–1648. (Filmtár, 1632–1633. doboz)

MOL Conscriptiones portarum E 158/50. cs. Veszpremiensis, 1569–1696. (Filmtár, 1659. doboz)

MOL Conscriptiones portarum E 158/54. cs. Szaladiensis, 1609–1696. (Filmtár, 1664. doboz)

Az Esterházy család Hercegi ágának levéltára:

MOL Repositorium 71. Esterházy Miklós Nádor iratai P 108/479/26/a (Filmtár, 6564–6565. doboz)

MOL Repositorium 72. Esterházy Pál közügyekre vonatkozó iratai P 108/482/32 (Filmtár, 16199. doboz)

MOL Esterházy Miklós nádor iratai, P 123/6 cs. (Filmtár, 4686–4687. doboz)

Nyomtatott források:

Fekete, Ludwig: Türkische Schriften aus dem Archive des Palatins Nikolaus Esterházy. Bp., 1932.

Ila BálintKovacsics József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Bp., Akadémiai, 1964.

Kazinczy Gábor: Adalékok a török-magyar kori beltörténethez. Hivatalos nyomozások a török adó és hódítások körül Borsodban a XVII. század I. felében. Történelmi Tár 1858. 101–167.

Komáromy András: A kanizsai török rablásai 1630–1640. Hadtörténelmi Közlemények 1895. 8. szám. 79–92.

Kovacsics József. Zala megye helytörténeti lexikona. Keszthely és környéke. Bp., 1991.

Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle (MGtSZ) 1894–1906. OSZK Mikrofilmtár FM 3/3800. 1–3 doboz.

Magyar történeti szöveggyűjtemény II/1 1526–1790. Szerk. Sinkovics István. Bp., Tankönyvkiadó, 1968.

Majláth Béla: Az 1642-ik évi szőnyi békekötés története. A szőnyi béke okmánytára. Bp., Akadémiai, 1885.

Matunák Mihály: Az 1599. évi barsvármegyei tatárjárás. Történelmi Tár 1905. 590–599.

Matuz, Josef: Die Steuerkonskription des Sandschaks Stuhlveissenburg aus den Jahren 1563 bis 1565. Bamberg, 1986.

Merényi Lajos: A kanizsai végek történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1897/II. 259–265.

Merényi Lajos: A török végek történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1896. 520–523.

Merényi Lajos: A zalai hódoltság történetéhez. Hadtörténelmi Közlemények 1911. 368–372.

Merényi Lajos: Bars, Hont és Nógrád 1630-iki sérelmei a török végbeliectől. Hadtörténelmi Közlemények 1897/III. 448–451.

Merényi Lajos: Heves vármegye panaszai a török ellen. 1629. Hadtörténelmi Közlemények 1897/II. 302–305.

Merényi Lajos: Náadori óvás a török békeszegései ellen. Történelmi Tár 1889. 565–573.

Merényi Lajos: Adatok a hódoltság adózása történetéhez. Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle 1903. 18–32.

Pákay Zsolt: Veszprém vármegye története a török hódoltság korában a rovásadó összeírások alapján (1531–1696). Veszprém, 1942.

Ráth Károly: A Győr vármegyei hódoltságából. Magyar Történelmi Tár 1860. 1–91.

Ráth Károly: Győr vármegyének 1642. évben összeírt sérelmi jegyzőkönyve a török ellen. Magyar Történelmi Tár 1860. 92–123.

Salamon Ferencz: Magyarország a török hódoltság korában. Bp., 1886.

Salamon Ferencz: Két magyar diplomata a tizenhetedik századból. Pest, 1867.

Stahl Ferenc: Vas megyei török hódoltság összeírása a XVII. század közepéről. Vasi Szemle 1970. 114–123, 298–308.

Szerémi [Odescalchi Arthur]: Emlékek Barsvármegye hajdanából. Bp., Athaeneum, Megj. Mint korábban) 1892.

Urbáriumok XVI–XVII. század. Szerk. Maksay Ferenc, Bp., Akadémiai, 1959.

Varga Endre: Úriszék, XVI–XVII. századi perszövegek. Bp., 1958.

Velics Antal: Török levelek a kismartoni levéltárból. Történelmi Tár 1885. 575–587.

IRODALOM

- A herceg Batthyány-család levéltára: Repertórium, összeállította Zimányi Vera. Bp., 1962. (Levéltári Leltárak, 16.)
- Ágoston Gábor: Az Iszlám erős védőgátja: az oszmán és a magyarországi oszmán végvidék. In.: A magyar hadtörténelem évszázadai. Bp., 2003. 61–77.
- Baráth Tibor: A magyar állam adóügye 1605–1648. Századok 1929–1930.
- Benczédi László: Katonarétegek helyzete a török elleni várháborúkban. Hadtörténelmi Közlemények 1966. 821–826.
- Berindei, Mihnea–Veinstein, Gilles: L' empire Ottoman et les pays Roumains 1544–1545. Paris, 1987.
- Bél Mátyás: Vas vármegye leírása. Vasi Szemle 1976–1977. 30–31. évfolyam.
- Bogdán István: Régi magyar mértékek. Bp., Gondolat, 1987.
- Bogdán István: Magyarországi őr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig. Bp., Akadémiai, 1991.
- Borovszky Samu: Vasvármegye. (Magyarország vármegyéi és városai). Bp., Dövény, 1989. (Reprint)
- Borovszky Samu: Bars vármegye. Bp., Apollo, [é. n.].
- Braudel, Fernand: A Földközi-tenger és a Mediterrán világ II. Fülöp korában. Bp., Osiris, 1996.
- Buza János: Az Oszmán Birodalom monetáris válságának magyarországi hatása. In.: Numizmatika és társadalomtudományok III. Nyíregyháza, 1999. 229–242.
- Buza János: A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században Történelmi Szemle 1977. 73–106.
- Buza János: Kipper-pénzek a mérlegen. Az 1620-as évek inflációjának két szakasza. Századok 2000. 881–912.
- Dányi Dezső–Zimányi Vera: Soproni árak és bérak a középkortól 1750-ig. Bp., Akadémiai, 1989.
- Dávid Géza: A veszprémi szandzsák. Keletkutatás 1992/ősz. 27–37.
- Dávid Géza: Pasák és bégek uralma alatt. Demográfiai közigazgatás-történeti tanulmányok. Bp., Akadémiai, 2005.
- Dávid Zoltán: Adalékok a török háborúk pusztításainak értékeléséhez. Keletkutatás 1993/ősz. 56–68.

- Dávid Zoltán: Az 1598. évi házösszeírás. Bp., Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, 2001.
- Dóri Szilvia: Békebeli csatározások. Végvári harcok Kiskomárom környékén 1651–1652-ben. In.: Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet. (Khronosz I.) Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Közrem.: Ifj. Bertényi Iván.. Piliscsaba, 2008. 35–42.
- Evliya Cselebi török világutazó magyarországi utazásai I–II. (1660–1664, 1664–1666) Török-magyarokori emlékek. Ford. Karácson Imre, Bp., MTA, 1904–1908.
- Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára I–IV. Pest, 1851.
- Gecsényi Lajos: Katonák és polgárok a győri végvárban a XVI–XVII. században. Hadtörténelmi Közlemények 1984. 664–686.
- Hegyi Klára: Egy világbirodalom végvidékén. Bp., Gondolat, 1976.
- Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. (História Könyvtár Monográfiák 7.) Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1995.
- Hegyi Klára: A török hódoltság várai és várkatonasága. Bp., MTA Történettudományi Intézete, 2007.
- Hegyi Klára: Jászberény török levelei. In.: Szolnok megyei levéltári füzetek 11. 1988.
- Hegyi Klára: A Török Birodalom a 16–17. században. In.: Magyarország története 1526–1686. I. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., Akadémiai, 1985. 101–145.
- Hegyi Klára: A török terület élete. In.: Magyarország története 1526–1686. II. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., Akadémiai, 1985. 1022–1042.
- Illik Péter: Kártételek a Batthyány-birtokokon „az rebellió” alatt (1619–22). In: Tanulmányok évszázadok történelméből. Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Közrem.: Forgó András, Illik Péter. Piliscsaba, 2006. 113–133.
- Illik Péter: „Háborús békeévek” a Batthyány-birtokokon (1630–1650). In.: Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet. (Khronosz I.) Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Közrem.: Ifj. Bertényi Iván.. Piliscsaba, 2008. 43–56.
- Illik Péter: A falubírói funkciók a Batthyány-uradalmakban a 17. században. In.: Agrártörténeti Szemle (Megjelenés előtt.)
- Illik Péter: A Bars megyei hódoltsági peremvidék és „hódoltsági alkudozások” a 17. század elején, avagy a hatvan falu ügye (Megjelenés előtt.)
- J. Újváry Zsuzsanna: Egy kereskedőcsalád metamorfózisa. (A mezőszegedi Szegedi család) In.: Társadalom -és Művelődéstörténeti Tanulmányok 9. Óra, szablya, nyoszolya. Életmód és anyagi kultúra Magyarországon a 17–18. században. Szerk.: Zimányi Vera. Bp., MTA Történettudományi Intézet, 1994.

- J. Újváry Zsuzsanna: „Csak az nevét viseljük az békességnek...” Oszmán hódoltatás és hódító levelek a Dunántúlon a XVII. században. In.: Mindennapi élet a török árnyékában. Kora újkori társadalom- és életmódtörténet. (Khronosz I.) Szerk.: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2008. 15–35.
- J. Újváry Zsuzsanna: „Az szegény anyámat immáron teljességessen megemészti az sok siralom.” A török kori Magyarország élete egy muszlim rab viszontagságainak tükrében. Keletkutatás 2002. ősz–2006. ősz. 102–130.
- J. Újváry Zsuzsanna: Török-magyar viszony a XVII. század első harmadában. (Megjelenés előtt.)
- Kalmár Gusztáv: A török uralom hatása a Dunántúl népességére. Föld és Ember 1929. 49–64.
- Kelenik József: A nemzetiségi megoszlás, a veszteségek és a fluktuáció mértéke. Tizennégy Kanizsa elleni végvár helyőrségében (1633–1640). In.: Végvárak és régiók a XVI–XVII. században. (Studia Agriensia 14.) Miskolc, 1993. 101–122.
- Kelenik József: A Kanizsa elleni végvidék katonai erejének változásai 1633–1638. In.: Hadtörténelmi Tanulmányok. Zalaegerszeg, 1995. (Zalai gyűjtemény 36/I.) 5–53.
- Kelenik József: Áruló vagy áldozat? Hardegg gróf kéz- és fővesztése. Rubicon 1995. 6–7. sz.
- Kiss Gábor: Várak, várkastélyok, várhelyek Magyarországon. Bp., 1984.
- Koltai András: Batthyány Ádám és udvara 1625–1659. Bp., 1999. (Doktori disszertáció)
- Koltai András: Batthyány Ádám és könyvtára. Bp.-Szeged, OSZK-Scriptum Rt., 2002.
- Léderer Emma: Régi magyar űrmértékek I–II. Századok (67–68. évf) 1923–24. 123–157, 305–326.
- Magyar és török végvárak 1663–1684. In.: Studia Agriensia 5. Szerk: Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger, 1985.
- Magyarországi végvárak a XVI–XVII. században. In.: Studia Agriensia 3. Szerk: Bodó Sándor, Szabó Jolán. Eger, 1983.
- Magyarország története 1526–1686. I–II. Szerk.: R. Várkonyi Ágnes. Bp., Akadémiai, 1985.
- Maksay Ferenc: Magyarország birtokviszonyai a 16. század közepén I–II. Bp., Akadémiai, 1990.
- Müller Veronika: A zalai végek mindennapi problémái a XVII. század első felében. In.: Zalai Gyűjtemény 8. Zalaegerszeg, 1978. 81–93.
- Müller Veronika: Az egerszegi vár a XVII. században. Zalaegerszegi Füzetek II. Zalaegerszeg, 1976.

Nagy Erzsébet: Magyarázatok a „legnagyobb földbirtokosok a Habsburg-királyi Magyarországon 1630–40-es években” c. térképhez. *Agrártörténeti szemle* 1987/1–2. 199–201.

Nagy Iván: Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal. Pest, 1857.

Nagy László: A végvári dicsőség nyomában. Bp., Zrínyi, [É. n.]

Nagy László: Hajdúk Bethlen Gábor Habsburg-ellenes harcaiban. In: *Magyar Történelmi Tanulmányok* 8. Debrecen, 1976.

Nagy László: Bethlen Gábor a független Magyarországért. Bp., 1969.

Nagy, Ludovicus: *Notitiae politico-geographico statisticae inclyti regni Hungariae*. Buda, 1838.

Nehring, Karl: Magyarország és a zsitvatoroki szerződés (1605–1609). *Századok* 1986. 3–49.

Papp Sándor: Kárrendezési kísérletek a hódoltságban az 1547. évi békekötés után. *Keletkutatás* 1996/ősz–2002/tavaszi. 141–160.

Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. *Történelmi Szemle* 1996. 163–219.

Pálffy Géza: A török ellenes határvédelmi rendszer a 16–17. században. In.: *A magyar hadtörténelem évszázadai*. Bp., 2003. 77–93.

Pálffy Géza: A rabkereskedelem és rabtartás gyakorlata és szokásai a XVI–XVII. századi török-magyar határ mentén. *Fons* IV., 1997. 5–79.

Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a XVI–XVII. században. *Történelmi Szemle* 1997. 157–289.

Pálffy Géza: A császárváros védelmében. A győri kapitányság története 1526–1598. Győr, 1999.

Pest megye monográfiája I/2. Szerk. Zsoldos Attila. Bp., 2001.

Purjesz István: A török hódoltság Pest megyében a XVII. század második felében. (*Levéltári Közlemények* 28.) 1958. 173–200.

Szakály Ferenc: Magyar adóztatás a török hódoltságban. Bp., Akadémiai, 1981.

Szakály Ferenc: Magyar intézmények a török hódoltságban. Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1997.

Szakály Ferenc: Gazdasági és társadalmi változások a török hódítás árnyékában. Bp., MTA Történettudományi Intézete, 1994.

Szántó Imre: A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593. Bp., Akadémiai, 1980.

Szántó Imre: A Zala megyei végvárok és mezővárosok lakosságának helyzete a XVI–XVII. században. *Hadtörténelmi Közlemények* 1984. 3–33.

Szántó Imre: A balatoni várak övezete a dunántúli védelmi rendszerben (1541–1690). In.: *Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei* 18. 1986. 261–302.

Szántó Imre: Egy dunántúli falu. *Alsópáhok története*. Bp., Tankönyvkiadó, 1960.

Sz. Simon Éva: A hódoltsági török paleográfia tréfája vagy egy renegát írnok ügyeskedése? *Századok* 2006. 1046–1060.

Sz. Simon Éva: Névlegesen birtokolt szandzsákbégi hászok a 16. századi oszmán terjeszkedészolgálatában. *Századok* 2007. 1351–1406.

Takáts Sándor: *Bajvívó magyarok*. Bp., Ifjúsági, [1956].

Takáts Sándor. *Magyar küzdelmek*, Genius, 1977.

Takáts Sándor: *Rajzok a török világból*. I–III. Bp., MTA, 1915–1917.

Takáts Sándor: *A török hódoltság korából*. I–II. Bp., Génius, é. n.

Tóth István György: *Katolikus misszionáriusok mint török foglyok a 17. századi hódolt Magyarországon*. *Keletkutatás* 1996. ősz–2002. tavasz. 161–183.

Tóth István György: *Misszionáriusok a kora újkori Magyarországon*. Bp., Balassi, 2007.

Varga J. János: *Szervitorok katonai szolgálata a XVI–XVII. századi dunántúli nagybirtokon*. (Értekezések a történelmi tudományok köréből 94.) Bp., Akadémiai, 1981.

Varga J. János: *Rabtartás és rabkereskedelem a XVII–XVIII. századi Batthyány-nagybirtokon*. In.: *Unger Mátyás emlékkönyv*. Szerk.: Kalmár János, Bp., 1991. 121–135.

Veress D. Csaba: *Várak a Bakonyban*. Bp., Zrínyi, 1983.

Veress D. Csaba: *Várak a Balaton körül*. Bp., Zrínyi, 1996.

Végvárok és régiók a XVI–XVII. században. In.: *Studia Agriensia* 14. Szerk: Petercsák Tivadar, Szabó Jolán. Eger, 1993.

Villányi Szaniszló: *Győr-vár és város helyrajza, erődítése, háztelek és lakossági viszonyai a XVI. és XVII. században*. Győr, 1882.

V. Molnár László: *Kanizsa vára*. Bp., Zrínyi, 1987.

A herceg Batthyány-család levéltára. Repertórium. Összeállította Zimányi Vera, Bp., 1962. (Levéltári leltárak, 16).

Zimányi Vera: *Der Bauernstand der Herrschaft Güssing im 16. und 17. Jahrhundert*. Eisenstadt, 1962. *Burgenlandische Forschungen*, Heft 46.

Zimányi Vera: *A rohonc-szalonaki uradalom jobbágysága a XVI–XVII. században*. Bp., 1968.

Zimányi Vera: Magyarország az európai gazdaságban 1600–1650. In.: Értékezesek a történeti tudományok köréből 80. Szerk.: Spira György és Szűcs Jenő. Bp., Akadémiai, 1976.

Zimányi Vera: A nyugat–dunántúli és horvátországi nagybirtok és parasztsága a 16–17. században. In.: A Nyugat–Dunántúl népi építészete. Szentendre–Szombathely, 1995. 5–17.

ÁBRÁK ÉS GRAFIKONOK JEGYZÉKE

1. ábra: A források és kártételek szintjei
1. grafikon: Emberölések Győrben, éves bontásban
2. grafikon: Emberrablások Győrben, éves bontásban
3. grafikon: 1622–1641 között elhurcolt győriek nem és kor szerinti megoszlása
4. grafikon: A károsult falvak aránya a hódoltsági státusz szerint Győr megyében²⁴³ 1621–1642 között
5. grafikon: Károsult falvak aránya hódoltsági státusz szerint Győr megyében 1645–1651 között
6. grafikon: A hódolt falvak aránya Győr megyében
7. grafikon: A faluhódoltatás folyamata Győr megyében
8. grafikon: A három legnagyobb falu adóemelkedési görbéje Győr megyében
9. grafikon: Az 5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében
10. grafikon: A 3-4 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében
11. grafikon: A 2,5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében
12. grafikon: A 2 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében
13. grafikon: A 1,5 portás falvak adóemelkedési görbéje Győr megyében
14. grafikon: A megrabolt és rabolatlan Vas megyei falvak aránya 1606–1649 között
15. grafikon: Az 1646-ban Kisköcskről elhurcoltak kor és nem szerinti megoszlása
16. grafikon: Az 1646-ban Nagyköcskről elhurcoltak kor és nem szerinti megoszlása
17. grafikon: A török faluhódítás folyamata Vas megyében
18. grafikon: A 30 ház feletti Vas megyei falvak adójának emelkedése
19. grafikon: A 20–29 ház közötti Vas megyei falvak adójának emelkedése
20. grafikon: A 10–19 ház közötti Vas megyei falvak adójának emelkedése
21. grafikon: A 10 ház alatti Vas megyei falvak adójának emelkedése
22. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése I.
23. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése II.
24. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése III.
25. grafikon: A szpáhinak fizetett adó emelkedése IV.

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat: A portaszámok változása a Nyugat-Dunántúlon a 16. században
2. táblázat: A rohonc-szalonaki uradalomban tett anyagi károk összehasonlító táblázata
3. táblázat: A németújvári uradalomban tett anyagi károk összehasonlító táblázata
4. táblázat: Állatok és egyébek értéke a Batthyány-birtokokon
5. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt háziállatok
6. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt termények
7. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt mezőgazdasági termékek
8. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök I.
9. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök II.
10. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt gazdasági eszközök III.
11. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt ruházat
12. táblázat: A németújvári uradalom falvaiból elvitt egyéb tárgyak, nagyobb károk
13. táblázat: A rohonc-szalonaki uradalomban okozott anyagi károk
14. táblázat: Kiemelt károk az elkövetők szerint
15. táblázat: A muraközi uradalomban a törökök által okozott károk 1627–1641 között
16. táblázat: Borsod, Abaúj, Nyitra és Győr megyékben a törökök által okozott károk vegyes évről-évre
17. táblázat: Török kártételek a Batthyány-birtokokon 1620–1626 között éves bontásban
18. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk évenkénti lebontásban 1630–1640 között
19. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk éves átlaga 1630–1640 között
20. táblázat: A tizenöt várban esett károk éves átlaga (1630–1641)
21. táblázat: A tizenegy várban esett károk éves átlaga (1633–1637)
22. táblázat: A hét kiemelt várban esett károk éves, összehasonlító átlaga
23. táblázat: A tizenegy végvár évi átlagos veszteségének és átlagos létszámának összehasonlító táblázata
24. táblázat: Uradalombeli török kártételek 1630–1641 között
25. táblázat: Uradalombeli török kártételek éves bontásban 1630–1640 között
26. táblázat: A törökök által okozott károk a Batthyány-uradalmakban 1630–1640 között (a 25-ös táblázat általam számolt összegzése)
27. táblázat: Falusi károk és panaszok 1608–1653 között
28. táblázat: Uradalombeli török kártételek 1646-ban
29. táblázat: A Kanizsa elleni végvárak veszteségei 1646–1650 között

30. táblázat: A tizenegy várban 1633–1637 és 1646–1650 között esett károk átlagainak összehasonlító táblázata
31. táblázat: Kártételek 1651–1681 között
32. táblázat: Három kiemelt vár (Pölöske, Szentgrót, Zalavár) kárainak éves összehasonlító átlaga
33. táblázat: A Győr városiak sérelmei éves bontásban
34. táblázat: A Győr megyei károk falvankénti bontásban 1621–1642 között
35. táblázat: Kajár állatállományának bővülése 1656–1662 között
36. táblázat: A Győr megyei károk falvankénti bontásban 1645–1651 között
37. táblázat: Faluhódoltatás Győr megyében
38. táblázat: A pusztai járás behódolásának falvankénti éves felbontása
39. táblázat: Vas megyei falvak feltételezett népességszáma és elszenvedett emberveszteségei 1606–1649 között
40. táblázat: A 30 ház feletti Vas megyei falvak summaemelkedése
41. táblázat: A 20–29 ház közötti Vas megyei falvak summaemelkedése
42. táblázat: A 10–19 ház közötti Vas megyei falvak summaemelkedése
43. táblázat: A 10 ház alatti Vas megyei falvak summaemelkedése
44. táblázat: Vas megye hódoltsági peremvidéki falvainak kárai 1606–1649 között
45. táblázat: Falupusztulás Veszprém megyében a 16–17. században
46. táblázat: Portaszámok változása Veszprém megyében a 17. század első felében
47. táblázat: A Veszprém megyei falvak 1628-as összeírása: panaszok a hódolt falvakban
48. táblázat: Keszthely környékének falvai a 16–17. században
49. táblázat: A csernecségi falvak embervesztesége 1626-ban
50. táblázat: A csernecségi emberveszteségek 1630–1631-ben és 1639-ben
51. táblázat: Országos kártételek 1625–1627 között
52. táblázat: Az 1625–1627-es országos összeíráshoz csatolt summajegyzék (az összeírók által kiszámolt összeg)
53. táblázat: Országos kártételek 1627–1642 között
54. táblázat: Az 1627–1642-es országos összeíráshoz csatolt summajegyzék (az összeírók által kiszámolt összeg)
55. táblázat: Az országos összeírásban lejegyzett végvári károk 1627–1642 között

56. táblázat: A hét kiemelt vármegye (Bars, Nógrád, Gömör, Nyitra, Komárom, Győr, Zólyom) összehasonlító adatai

57. táblázat: A Batthyány- és az országos listák végvári kártételeiből számított átlagok összehasonlítása 5 kiemelt végvárban (Egerszeg, Pölöske, Egervár, Kiskomár, Szentgrót)

58. táblázat: A Bars megyei újrahódolt falvak és az őket ért károk

59. táblázat: A 25 falu szultánnak pénzben fizetett adója 1613-ban

TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

1. térképcsoport: A magyar végvárrendszer változásai 1544–1683 között
2. térkép: A Batthyány-birtokok a 17. században
3. térkép: Győr megye területe
4. térkép: Vas megyei hódolt falvak régiója
5. térkép: Veszprém megye területe
6. térkép: Zala megyei hódolt falvak régiója

A SZERZŐRŐL

A szerző, Illik Péter, 1979-ben született, egyetemi és doktori tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karán végezte, történelem szakon.

Fő kutatási területe a 16–17. századi török kártételek a Magyar Királyságban, illetve azok életmódtörténeti vonatkozásai. Ez a téma vezette el a hódoltsági peremvidék jellegzetességeinek leírásához, illetve annak feltárásához, hogy a törökök hogyan terjesztették ki peremvidéki uralmukat a Magyar Királyságban a 17. század folyamán.

E témában megjelent tanulmányai mellett egyéb területeken is publikált: forráskiadványt adott ki a 18. századi debreceni református értelmiségiek levelezéséből (*Debreceni értelmiségiek levelei Dobai Székely Sámuelhez*), illetve esszékötete jelent meg a “poszt-posztmodern” Európa jelenségeiről, *Európa alkonyi fényben. A poszt-posztmodern öreg földrész* címmel.

REZÜMÉ

A szerző az 1606-1683 közötti időszakot elemzi a Királyi Magyarország nyugat-dunántúli területén. Bemutatja és kiemeli a háborús békeévek, illetve a hódoltsági peremvidéki lét legalapvetőbb és legfontosabb vonásait. Elemzi azt a jelenséget, mely szerint a hivatalos és többször megerősített békeidőszakban is tovább pusztult a Királyi Magyarország.

A török szpáhik a békeegyezmények tiltásai ellenére folyamatosan hódoltatták a nyugati magyar megyék falvait, ütöttek rajtuk, fosztották ki, vitték el, vagy ölték meg lakóikat. Ugyanígy jártak el a magyar végváriakkal szemben is. Továbbá folyamatosan verték feljebb a már hódolt falvak adóját, ezáltal okozva további károkat.

A szerző főként a békeegyezményekre írt kártételi listák alapján elemzi ezeket a jelenségeket. Statisztikai módszerrel, táblázatokkal és grafikonokkal mutatja be az anyagi és emberi károkat Vas, Zala, Győr vármegyékben, illetve kiemelten a Batthyány birtokokon. Az elemzést beleilleszti a korszak diplomáciai és demográfiai viszonyaiba, illetve az országos kártételi listák kontextusába. Emellett a károk hatásait a társadalom legalsóbb szintjéig hatóan, a faluban is értelmezi.

A szerző arra a végkövetkeztetésre jut, hogy a hódoltsági peremvidék, mint jogi intézmény statikus, de mindennapi valóságként nem az. A török hódoltatási hullám a rendelkezésre álló adatok alapján az 1630-as években volt a legerősebb. Néhány esetben, bizonyos időszakokban az emberveszteséget lehetett viszonyítani a végvári katonák, illetve a falusi népesség számához, ahol átlag 8% körüli szám lett a végeredmény. De a demográfiai viszonyítások alapvetően elszórtak, a dolgozat a hódoltsági peremvidék jellegének bemutatására és a károk pontos leírására helyezi.

SUMMARY

The author analyzes the period between 1606-1683 on the Transdanubian part of the Royal Hungary. He introduces and emphasizes the basic and most important features of the „peaceful war-years” and the life on the fringes of the Turkish Subjection as well. Also analyzes that phenomenon that the Royal Hungary and her western area was devastated by ravages of war in an officially and legally confirmed peaceful period.

The Turkish spahis continuously occupied the villages of the western Hungarian counties, devastated, looted and plundered them, kidnapping or killing their peasants against the strict prohibitions of the Turkish-Hungarian peace treaties. The Turkish troops did the same against the Hungarian soldiers of the fortresses of the defence line. Moreover they constantly raised the taxes of the subjected villages, causing more losses to them.

The writer introduces this period based on grievances and lists of losses and casualties which were written for the peace treaties proving the Turkish violation of law and these peace treaties. The losses and casualties in Vas, Zala, Győr and especially in the Batthyány estates are described by statistics, tables and diagrams. This analysis is placed into the diplomatic and demographic circumstances of the Hungarian 17th century and into the context of country-wide surveys of damages, losses and casualties. Furthermore the effects of these events are also assessed in the lowest level of the society in the villages of the countryside.

The author draws the conclusion that the border of the Turkish Subjection is legally constant but it is dynamic as an everyday reality. It means that the intensity of the Turkish occupation and the territory of the fringes of the Subjection changed. Based on the sources it was the strongest in the 1630's. In some cases and periods of time casualties can be compared to the number of soldier or villagers. The average of these population losses is around 8%. But these demographic comparisons are mostly fragmented, therefore the main aim of this PhD essay is to describe the characteristics of the borderline of the Subjection and the damages and casualties.